

822

LA CONQUISTA
DE
MÈJICH.

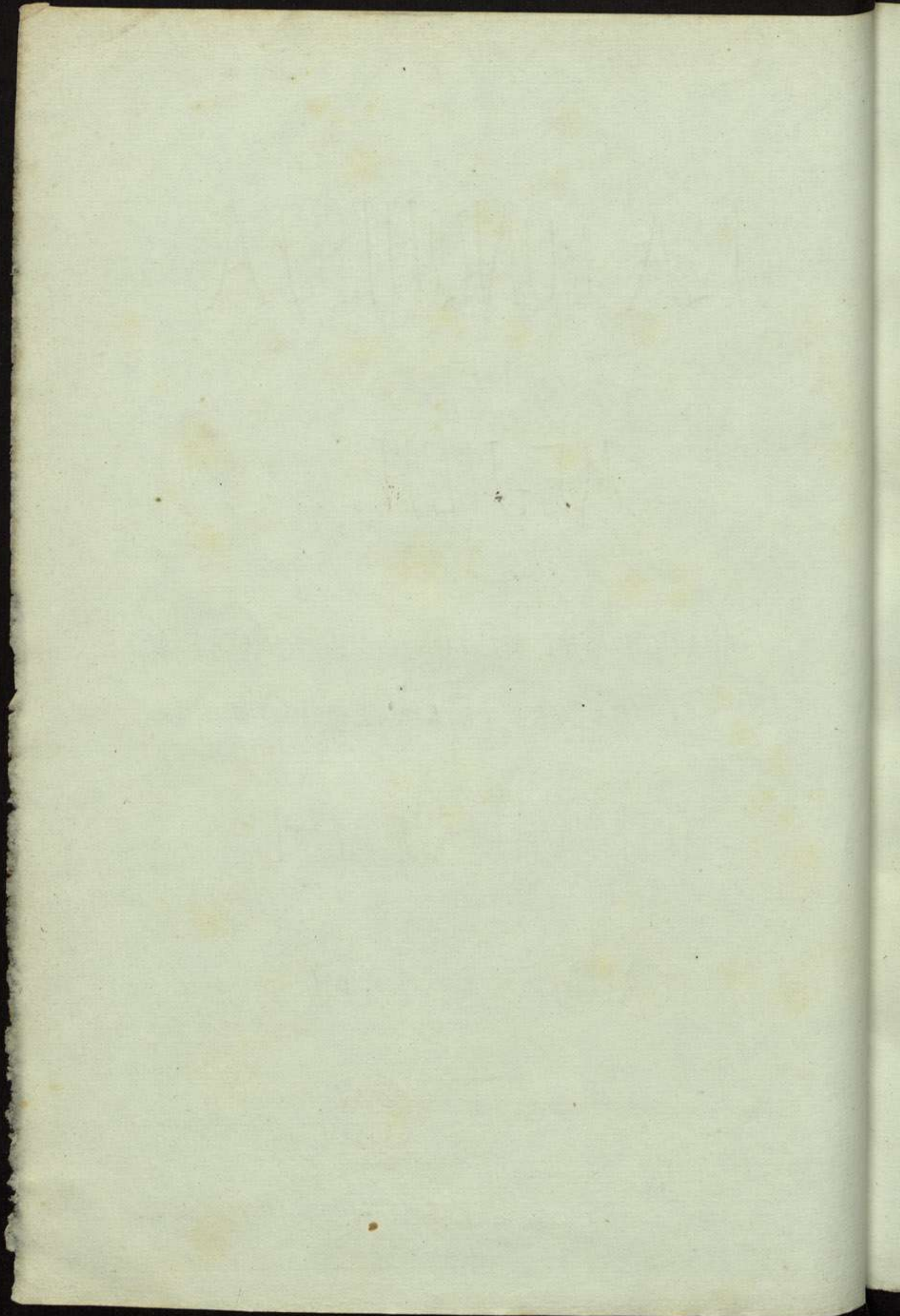
—
ANACRONISME HISTÒRIC EN QUATRE ACTES,
Y EN VERS, ORIGINAL DE

JOAN VALLDENEU

Y DE
JAUME ESTAPE.

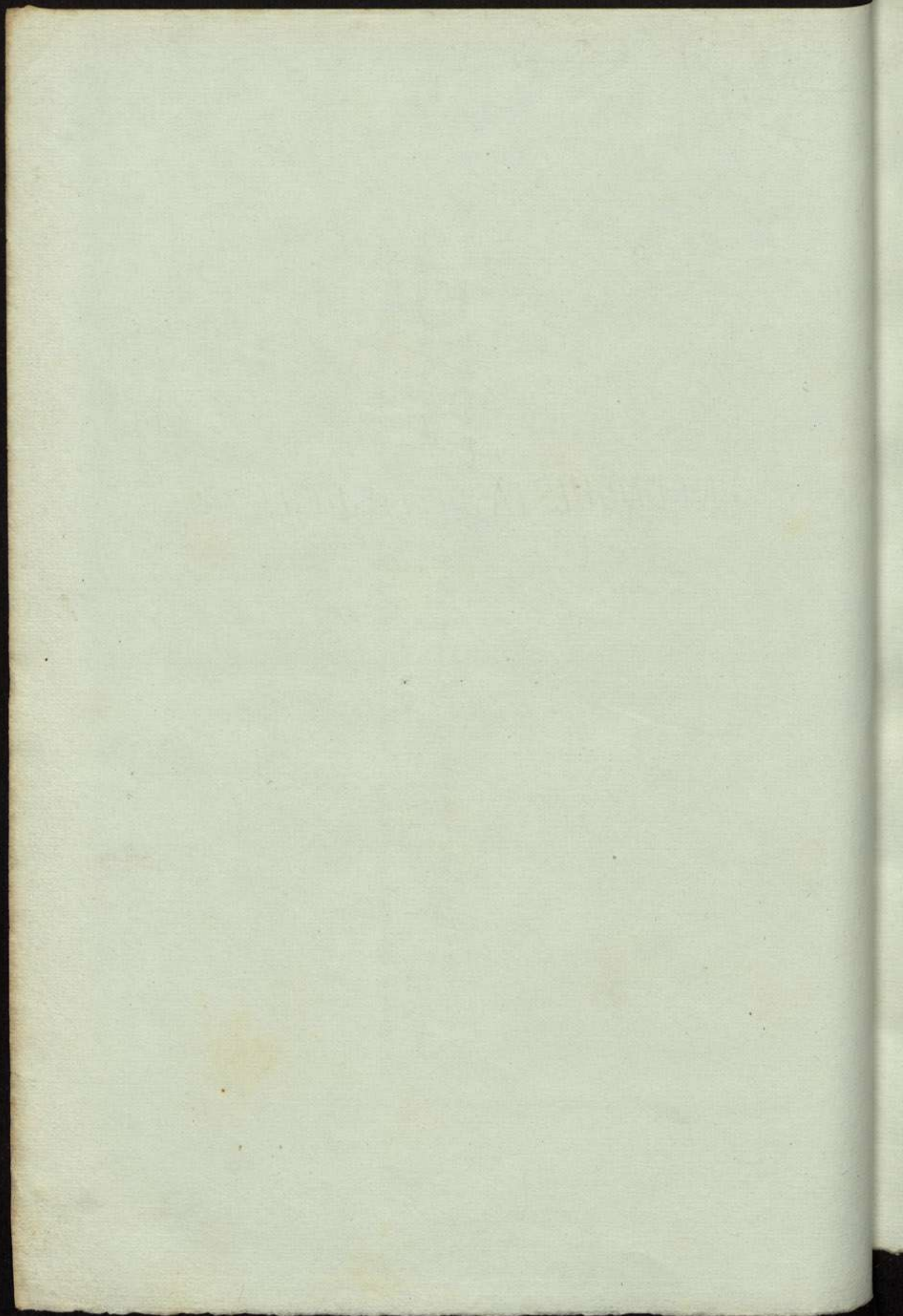

MASNOU - SETEMBRE DE 1870.

LA CONQUISTA DE MÈJICH.

—

QUATRE PARAULAS.

Lo gènere bufo avuy priva de tal manera que, contagiats per la empermetat reinant, escribim en tò festiu y humoristich lo que escrit en serio estaria perfectament en caràcter y daria lloch sens drupte à un drama històrich de punta.

Pero nosaltres—siga dit en confiansa—cullim casi sempre lo rabe per las fullas, y'ns deixem guaià una mica per las extravagancies del capritxo, en literatura particularment. Aixis es que, tancant los ulls à la lògica, y sens gota de mala fé, sols portats per

una inspiració estranya, sempre inofensiva, que ha sapigut, no obstant, esclauhissà nostre voluntat, nos hem llençat en lo camp trillat y escabros de la historia, y apoderantnos à un de ls sets més heròichs y celebrats de lo començament de la edat moderna, en lo que à la gloria de la mare patria s' refereix, hem anat capdellant una renglera d'escenas que la crítica vigorosa ó alambicada censurarà indudablement ab una sort, y que apesar d'això no podrà di que may de cap d'ellas s'haji ofès ni posat en ridicul al personatge preclar y gegantesch que en lo assumpto de que sem membransa tant honrosa y ponderada part va tenir.

4

Aquella epopeya portentosa no hem de recordarla aquí nosaltres; està estampada ab tinta indeleble en lo cor y hasta en la conciencia de tots los bons espanyols, y no mes alabansas y admiració per lo aludit insigne patrici.

Seus embarch, sent com som los espanyols apàtics per temperament, ho som també en expressà lo nostre entusiasme de modo que resulti positiu y perene: sabem senti' à maravella tots los sentiments més íntims y delicats del ànima, pero raras voltas sabem ò intentem siquera posarlos en evidencia ò manifestarlos en una forma que tinga visos d'estabilitat y permanencia à fi de que serveixca

d' exemple y emulació à las generacions
futuras.

Tots aplaudim y aixeguem fins
als nivells las hassoanyas y proesas
inmarcessibles d' Hernan-Cortés, y, ab
franquesa parlant, ni los antics ni
los moderns hem pensat en ereji un
modest monument à la seva memoria
pera perpetuarla y enaltirla, ni sal-
sament en lo poble de castella d' hont
es fill.

Pero això ni es oportú ni propi d'
aquest lloch. No'ns siquem en camisas
d' onze varas, com se sal di. j Bonich
s'ora que per defensa nostra conducta
atagnessim la de tots los espanyals!
Semblant procediment tindria tant

D'absurdo com D'arbitrari, y més de
ridicul. Per altra part, nosaltres accep-
tém tota la responsabilitat que 'ns
puga caure ab respecte la especial
manera que habem escrit la obra
que 'ns ocupa; no es lo primer ensaig
que fem en un género de literatura
certament escabros y en extrem pro-
pens à velliscadas y caigudas, y fins
no 'ns arrepentim D'haberli donat vida
y de cultinarlo.

La Carabela Sta Maria es jerma-
na bessona de La Conquista de Mejich.
Lo que dignerem en lo prefaci D'aquella
pot en gran part aplicarse en lo D'aques-
ta. Pero ¿à que causarnos inutilment?
Sabem que los aristarcos no hom D'aplan-

Dirmos ni tolerarvos encara que 'ls
demostrésim que l'Hernan-Cortés que
aqui abocetem es digne de figurar en
una obra de mes picarols y campane-
tas. Creyem bé - y no consignem sens
empaig - que lo de carn y ossos, si resu-
cites, 'ns daría las gracias per lo ve-
llen que donem a determinats ras-
gos de l'seu caràcter, que sens deixá
d'esser enèrgich tenia molt de noble
y generós.

Això es quant se 'ns ocurreix
manifestar: si es que no anem avertats
ò pervertim lo gust literari, qui pu-
ga ò sapiga, que 'ns no fassa veure de
un modo u altre, y ho tindrem a gran
mercé y estima, y si no pot ò no sab,

y'ns compadeix, que tot pot se', li
agrahirem quant menos que ressi
m pave-nostre per los que van er-
rats.

Los Autors.

PERSONATGES

—

HERNAN-CORTES, cavallero espanyol.

TOMAS, capitani id.

SILVERI, id. id.

GUATIMDZIN, emperador mejicà.

IBONACH, indi.

LO SASERDOT, id.

CALAPSINA, india; després Mariana

PAVUCA, india; després Catarina

POLICHILI, indi.

ESCRIBÀ, espanyol.

SASERDOT, id.

CABO, id.

UN NOY, id.

Soldats espanyols, indios i indias
Sigle XVI.

7

ACTE PRIMER

(Temple del Déu de la guerra en lo imperi mejicà: al centre, sobre un tosch pedestal, la estàtua d'aguet Déu.)

ESCENA I

(LO GRAN SACERDOT, al peu del pedestal, à la dreta; IBDONACH y POLICHILI, al peu també, à la esquerra: indios de ambos sexes vòdejantlos.)

Sacer.

(Ab intonació dramàtica, molt exagerada.)

¡Gevveros de Méjich! Ab foc y metralla victoria alcançaren las tropas d'Hernan

y ja à Moteruma vendirse vejer ho
ab mengna à las armas d'Espunya.

Indi.

(A coro, ab creixent entusiasme.)

¡Wyach, nyach!

Sacer. Si Jébil va serne lo vil Moteruma
vendint las sagetas à uns homes estranyts,
¿no va la corona senyirse lo princep
d'allò... d'Ytaspalapa... Digneume?

Indi.

¡wyach, nyach!

Sacer. ¿pniq que l'tal princep ha mort baix la ^{influença}
del còlera morbo que aquets hom portat,
¿volen que la patria se lliure de ls barbaros
que nostras creencias destrassan?

Indi.

¡wyach, nyach!

Sacer. Del gran nostre imperi vacant la corona
segon cop se trova valents mejicans,
¿volen que la posi demunt d'una testa

que l'honra ne siga de Mejsich?

Indi. ; wyach, nyach!

Sacer. Lo princep il-lustre Digne d'ostentavla
atesa sa alenania gloriosa y brillant,
i vritat que vosaltres ab omnia patriotica
desity de coneixel teniu, eh?

Indi. ; wyach, nyach!

Sacer. Donchs vaig a buscarlo, y al punt que ab ell ^{entri}
que sonin los missichs un pich de can-can.
Saben lo saludo que s'fa a tots los princeps:
evidentli tots; visca! quomt entri.

Indi. ; wyach, nyach!

(Lo gran sacerdot desapareix.)

ESCENA II

(TBDNACH y POLIEHILI s'adelantan

vers lo espectado: formen tots

los indios grupo al fondo y comen-
san mutuamente.)

Ibo. ¿T' vols di que l'non monarca
podrà combatre als cristians?

Poli. (Ab plena consciensa.)

¡Vo'ls tè de combatre, totxo!...

Ibo. Bè, combatre... l'ignem caps!

Combatrels es lo de menos:

vull di jo si'ls guanyarà.

Poli. ¡Borrango! ¿encara n' duptes?
Lo sacerdot.

Ibo. (Rapidament.)

¡Endavant!

¡Vulgal ara se infalible!...

¡Quanta llana aqui al detrás.

(señalant lo clatell. Polichili roda l'copi.)

Poli. Quant ell diu....

Ho. Donchs ell s'enganya:
ja s'veu que no'ls ha tractat.

Pali. (Temoros.)

¿Perquè ho dius?

Ho. Perque puch dirho.

Pali. Bè, si.... perxò tu ja ho sabs.

Ho. ¡Tan molt astuts, Polichili!
¡molt valents! ¡molt!....

Pali. (Ab temor creixent.)

¿Si? ¡Parau!

Ho. Fenen un modo de bàtrers....

Pali. ¡No m'espantis, Honach!

Ho. Sempre ab ells va la victòria.

Pali. Bè, si.... perxò tu ja ho sabs.

Ho. Ab dos o tres cops de sabre
y un xich de soch gramejat
'ns dispersan y'ns engrunon

¿ Contra las sevas covassas
que poden nostres plomalls?

¿ Y que valen nostres fletxas
frente 'ls seus canons ratllats?

Poli. ¿ Canons Dius?

Ho. Si, y D'acer verje,

D'hont surten mil trons y llamps
y mis jinjols que destrubeixen,
si comvè, mitj mon plegat.

¿ Fagressis vist à Tempoala
com 'ns van espavilá!

Poli. ¿ Si van sobre aquellas bestias
que diuken que son caballs!

Ho. ¿ T' dich que per allí hont passen
semblan segadors de blat!

Poli. Pero ara ab las fletxas novas
que usarem.....

Ubo.

¡ Qu'ets carcama!...

¿ No van tots forrats de ferro
que cap fletxa 'ls pot entrà?

Poli.

Éens rahò.

Ubo.

¡ No haig de tenerne!

Poli.

Bè, bè, si: Tu això ja ho sabs.

Tas signt ab ells dos mesos
y ja n' pots està enterat.

Ubo.

¿ Si ho estich? ¡ Mes de lo que t'pensas!

Ho he vist tot de pe a pa:

los simulacros, lo quadro,

las... ¿ que se jo?... En fi, es lo cas

que s' creixen y multiplican
com formigas, pero ab art.

I si avuy lo non monarca

la batalla val donà

sens admetre paus ni péras....

11
Poli. ¡Wo m'espantis!...¿ qué farán?...

Tbo. Ab mi Das per tres... cu-cut!

Poli. Bè, lo que t' dich: tu ja ho sabs.

Tbo. L'imperi se n' va a' fe' malvas...

Poli. (cari ab terror.)

¿Donchs tu creus?...

Tbo. ¡Wo n' dupto pas!...

Lo que toca 'ls nostres idals
ja me 'ls veig dintre del sach.

Poli. (Ab gran angunia y sobresalt.)

¡Oh, v'algam fescapelusca!

¡Això no s' pot escaltà'!...

Si 'ls insultan o 'ls destrossan
se'ns enfadom tots plegats
y en un segon tot l'imperi
l'enjegam a' com Pistrans.

(despres d'una petita pausa.)

¿T això qu'has dit es veridich?

Ibo. ¡Si ho es dius!

Poli. (Aga fombte lo cap ab las mans, ab
veu llacrimosa.)

¡Dèus immortals!

Ibo. Bè, bè, siga lo que s' vulga;
això hi ha y bon pes

Poli. (Mal contenint lo seu temor.)

Veurás:

Tu que 'ls coneixas lo geni
y parlas lo català,

¿perque no 's dius que suspengoni?...

Ibo. ¿To?... ¿que 'ts ximple?... ¡Dèu me'n guard!

Poli. ¿Donchs que no t'escoltaríam?

Ibo. ¡Escoltar-me, dius, sigraney!..

Alli hont ells sicam la banya...

(Pel sacerdot y Guatimozin)

Silenci.

Poli.

(Grave y trist.)

¡Quim Salt' abaix!

ESCENA III

(Dits.- Sacerdot, que ab molta solemnitat acompanya a Guatimozin, lo qual va seguit d'un rich corteig d'indios e indias; Detrás d'ell y de lo Sacerdot hi van dos patjes cada un ab una especie de safata d'or en las mans: en la una s'hi ven, sobre un coixinet de vellut carmesí, ab borlas y brodats d'or y plata, la corona imperial de Méjich, que te la forma d'una

mitra; y en l'altre safata,
lo manto plegat y lo ceptre
incrustat de pedres preciosas.

Esclaus ab incensaris y esclaves
ab paneretas plenas de flors
y ginestra. - Molt lueso y boato.

La escena convè qu'estiga ben
il·luminada.)

Sacer. ¡ Salut, nobles fills de Mejich!

Gua. ¡ Salut mejicans valents!

Sacer. (Aparen: als indios.)

¿ Que feu? Pridentli tots: ¡ visca!

Indis. ¡ Que visca!

Altres. ¡ Visca!

Sacer. (A quatinos in.)

✓ Ta ho veus:

això mostra l'entussiasme

que al poble causas.

Gua.

Ja ho veig.

Sacer.

(Als músichs, ab dirimulo.)

Toguen lo can-can

Poli.

(es Ibouach.)

¡Quin acte!

Ibouach, tant imponent!

Sacer.

Los músichs, Guatimozin,
Donant buf als instruments,
omplen l'espoy d'armonias....

(Faltantli de moment la eloquencia,

dir a Guatimozin ab veu baixa:)

Quant vulgas comensarem;
ja l'poble impacient espera...

Gua.

(al sacerdot.)

Lo qui'es per mi quant volguen.

Sacer.

(Als circumstantes ab gravetat.)

Aqueix joch poble! es lo príncep
que us destinam ara 'ls deus
per emperadò de Méjich....

Indis. ¡Que visca!

Sacer.

(Parla als indis.)

Ara no: Despres.

¿Es al vostre gust? [alt.]

Indis.

(A coro.)

¡Nyach, nyach!

Sacer.

Que us hi pensen seriament
puig quicòm coronat ne siga,
mejicoms, ja no podreu
canviar-lo per un altre:
penseu-hi us dich ab cor fret.

Ja es sabut, las dinastias
s'aixecan molt fàcilment,
pero si per cas s'arrelan

son tant fortas las arrels...
que despres... per destruhirlas,
us ho previnck, n'hi ha un seig.

(petit moment de pausa.)

Vastre silenci m'indica
que per monarca l'volem.

Indis. ¡Wjach, wjach!

Sacer. (a guatemozim.)

¿Ya has sentit?

Gua. (al sacerdot.)

Si, home;

no m'estich poch de content.

Sacer. Lo poble en massa t'acelama.

Gua. ¡Ah, si!

Sacer. No perdem més temps.

¡Ajonollat!

(Guatemozim no sa.)

Indis.

¡Visea!

Altres.

¡Visea!

Sacer.

(Ap. als indis.)

No es hora encara: callen.

(Agatimozin, veientlo de genolls.)

Aixis. — Aixeca ara l'coco!

(Guatimozin alsa lo cap.) (Lo sacer

dot ab passimonia y ab veu afectada d'iri.)

— En nom de los nostres Déus
jo t'corono.

(Agafa la corona de la safata y ab
molts etc y uts la col·loca en lo cap.

de Guatimozin. y després d'iri.)

Ab honra sapigas

Inurla sempre.

Gua.

(Al sacerdot.)

¿M'està bé?

Sacer. Ni pintada; sembra feta
lo que s' diu expresament.
Pero ara no enrahoris:
fes lo serio.

Gua. (Ap: rapidament.)

Donchs enten
qu'està de jonolls a terra
es; jot-flich! massa molest.

Sacer. i Tuvas defensa la patria?

Gua. Si, juro.

Sacer. i Tuvas també
respecta y se que respectin
tots los altres vostres lleys?

Gua. Si, juro.

Sacer. Donchs ara aixecat.

Gua. Eva hora. ¡Gracias a Deu!

(Gua: morim s' alsa y respolca las

jonolleras. Lo sacerdot agafa lo
momento de l'altre safata y l'esten
sobre las espalllas d'aquell.

Sacer. Sigas generos y noble;
sigas fort y justiciè;
sigas presabut y sàbi;
sigas heròich y valento.

Indis ¡Que visca l'emperadò!

Sacer. (Ap: als indis, remontrant al to gesto.)

¡Homes, no encara: esperens!

Indis. ¡Gloria al imperi de Mejich!

Sacer. (cremat.)

¡Gloria al rabe!; ¡Que callem!...

dominen vostre entusiasme....

¿vò veyen que no estich llest?

(A Guatimozin)

Aquí t'entrego lo ceptre.

Poli. (a Honach.)

¿Que's d'or macís?

Hon. De papé;

es di, de canya d'America
y ferrat.....

Poli. Ah, ja ho entench
¿Sabs que m'fa mal a la vista
aqueix manto tant vermell?

Hon. La deus tení Delicada

Sacer. (Abraçant a Guatimozin.)

¡Ja ets emperadó!

Gua. (molt alegre.)

Corrent.

Sacer. (als indios.)

Ara es hora. Criden: ¡visea!

Indis. ¡Visea!

Sacer. Aixís... ¡entusiasmens!

Indis. ¡Que visca nostre monarca!

Sacer. Ara que m' fa que criden.

Indis. ¡Visca!

Altres. ¡Visca!

Gua. ¡Gracias, gracias!...

Sacer. (à las esclauhas.)

Tiren flors à n' als sens pens
y per tot allí hont èll passi;

(als esclaus.)

vosaltres cremen incens.

(uns y altres son lo que lo sacerdot
ha manat.)

Gua. (Per las demostracions de qu' es objectes.)

¡Gracias, gracias, aymanant poble!

Sacer. Ara... muiixoní!

Indis. Callem.

Sacer. Com es costum en tals casos,

Quatimozin, ferte Dech
 un discurs; y per lluhirme,
 si no m' enredo, l'vull fe'
 mes florejat y paetic, y
 mes expressiu y eloquent
 que 'ls millors n'en Castelar.

Indir. ¡Que l'fassi!

Gua. Deu ferlo.

Sacer. (susint.) ¡Ejem!...

(a Polichili.)

¿Dus á sobre una pastilla?

Pali. (se tren una capseta de la butxaca

y la dona al sacerdot.)

Si, senin: Del Doctó Andren.

(Lo sacerdot pren una pastilla de la

capseta y se la posa á la boca. Fa com

que o' escuri la garganta y diu:)

Sacer. Dellansas:....

Ybo.

(a Polichili)

Só tot orelles.

Sacer. Love, generós, valent,
princep d'il·lustre prossápia,
de virtuts precios jofell,
en lo trono de'ls Artecas
d'ham col·locat nostres déus.
Ja senyeixas la corona;
lo ceptre en las mans ja tens;
y lo rich magestuos monito
que tas espatllas cubreix
y ab negligencia l'arvastras
per lo macis paviment
à ton pas arreplegantree
rosas, ginestra y clavells,
per Ja à nostres ulls Demostraa...

Gua. Etzètre.....

Sacer. (rapidament.)

Ya t'ho diré.

Que l' dirunt eva dos panus
mes alt-que tu, ò potsé més,
Ja 'ts pujat al candelero;
ja 'ts escalat lo poder;
ja remenas las cireras;
ja la clam del rebost t'ens...
y si sabs maneja l' poble
tindrás haura, y... ¡molt diners!
Lo poble aviat s'enganya,
féslo enganyat y content:
pensa que som en un sigle
ò que vivim en un temps
que 'ls manaments d'en Mesallas
son los millors manaments.

Si algun tribut posà intentas
y 'ls vassalls no hi venen bé
Digatshi ab bonas paraulas
que dell'ansas.... ja m'entens;
y si la patria perilla
no sigas tant imprudent
de ficar-te entre las balas:
al combat que hi vegin ells,
qu'en sentlos alguna arenga
ò predisot eloquent
venras com tot desseguida
sense mes sal ni més sel
à tu t'guardan las espatllas
y ells van à morir com bens.

Gua.

(al sacerdot ab certa inquietud.)

No ho dirhen tant à las clavas.

Sacer. ¿Que t'creus que l'poble m'entent?

Perxò parlo en català
 qu' es com si parles en grèch.

(confidencialment.)

Lo poble sempre'ns escolta,
 - quant li dirigim la ven
 los homes de gran valia, -
 absort, confus y suspès;
 y venras que s' entusiasme
 si en nostre discurs mesclèm
 paraulas de brocha gorda
 qu'ells apenas may compren
 Nosaltres ~~ab un gran oratoria~~
 es sols com medrar podem

Gua.

(al sacerdot.)

Veig que la saben molt llarga.

Sacer.

Si vols fer-te un home, apren
 en la pràctica del món

qu' es lo mestre més cumplert.
Tova d'això, tot lo altre
es favamalla, es Di... res!
Ara tu ja tens criteri;
lo que t'convinga escolleix.

Poli. (a bonach.)

¿ Què t'ha semblat?

Ho. Yo m'ho callo.

¿ Y tu?

Poli. M'ho callo també.

Sacer. (a Guatimozin a cara d'orella.)

Ara digalshi ab salero
quatre paraulas.

Gua. Corrent.

Vassalls y vassallas: l'imperi perilla!
Ja tinch la corona de Mejich al cap
y emprunyo l'rich ceptre de nostres besabios.

¿Turen ajudar-me en la empresa?

Indis.

¡Wyach, nyach!

Gua.

¿Turen tots en massa devant d'aquest idol,
dit deu de la guerra, combatre 'ls cristians,
y ferlos a trossos quant entrin a Mejich
y als deus entregarlos per mofa?

Indis.

¡Wyach, nyach!

Gua.

¿Qu'importa que ostentin canons y pistolas
y lluhitin brisosos demunt de caballs?...
¿Vritat que nosaltres ab fletxas y pedras
tindrem la victoria, matantlos?

Indis.

¡Wyach, nyach!

Gua.

Donchs malehits sigan aquells que reculin
y temin ma furia perquè so molt bran.
Aneu, ja esteu llestos, y al crit de venjansa
verin ab las armas depressa.

Indis.

¡Waych, nyach!

(Se n'van fets, menos Guatimozin
zin y l' sacerdot.)

ESCENA IV.

Sacerdot, Guatimozin.

Sacer. Ja estás en lo trono.

Gua. (ple d'alegria.)

Ja sò emperadó.

Que vingan, si valan,
ava'ls espanyols
ab sabres, revalveres,
fusells y canons
y cotas de malla
cenyidas al cos,
y cascos de bronzo,
llevant llamps y trons,

montats sobre bestias
 tant grassas com bou.)
 Que vingan, que vingan,
 venran com dins poch
 alarmo al meu poble,
 qu'es poble furios,
 y baix la influencia
 de nostres mandrons
 y fletxas agrudas
 aqui hi petan tots.
 ¡ No s' pensin, no s' pensin,
 no s' pensin que só
 aquell Motesuma
 que jam en repós
 allà en l'altre barri,
 que l' jese espanyol
 à sos pens fer mençua

posa grillets d'or!...
i que vingan, que vingan,
venran qui sò jo!

Sacer.

(ab entusiasme.)

¡ Molt bé! Així m'agrada
que tingas valor
per lliurarà a la pàtria
del indigne jou
en que 'ls fills d'Espanya
ab fera ambició
la tenen subjecte
mismats per la sort.

(apart, rapidament.)

Demli per la pala
qu'es decididat
y tinch per sistema
està bé en tot hom.

(alt.)

Si, fill, si: coratge;
 y l' tot per l' tot
 jugnem ab aquestos
 que ab armas de foc
 vilment nostres idals
 Destrossam

Tomas.

(De dintre.)

; Tot-joll!

Gua. Donchs, prompte; a las armas!

Mes... sento remor.

Sacer. i Qui profana l' temple?

Gua. Eh? i Ningú respon?

Sacer. i Qu' hi ha aquí?

Tom.

(Apareixent junt ab Silveri.)

; Nosaltres!

Gua.

(sorpres a la vista de Tomas y Silveri.)

¡San Jaes espanyols!

(Lo sacerdot esta que no las te totas.)

ESCENA V.

Dits. - Silveri, Tomás.

Sacer. *¡Ah!* *(asustat.)*

Gua. *¿Qui sou?*

Sil. *(apart a Tomás.)*

Prudencia!

Tom. *¡Eh!...* *Entès!...*

(contestant a Guatimozin.)

Embaxadors espanyols.

Sil. *(a Tomás.)*

Parlals ab calma.

Gua. *(a Tomás.)*

¿Que vals?

Fom. De part del senyó Cortes
que dells.... m' fa vení aquí....
perque diu....; Bona putaca!...

Sil. Quina explicació mes maca!...

Fom. (confús.)

No sé lo que anaba a di.

Sil. ¿Pero que no tens senderi?

Fom. ¡Tot-fall, no m' pot recordá!...

Sil. ¡Oh, no t'enrecordas!...; Pará!...

Fom. Dignenski vos, Silveri

Sil. Oh, bé; jo ja'ls hi diria,
pero s'ha d'ana piu-piu
y sabé com se'ls hi diu....
¡Oh caram!

Fom. Sou don mania.

Sil. = Si, pots burlarten.... uy, uy!

Fom. (rient.)

Quins plumeros portau!

Sil.

(perdent la paciència.)

Horne,

no sigas tant....

Fom.

¡Quina bromada!

¡Ay, jolt-fall, que rich avuy!

Gua.

(ab molta arrogancia.)

¿Diven al fi ab l'intenció
qu'heu vingut?

Sil.

¡Oh, bé.... carà!....

¡Si no'ns deixen explicà!....

Hem vingut en comisió....

bé, vamos.... en embaixada

de part del jefe espanyol

que si sa magestat val

la guerra ja està acabada.

La veuen que ab miàlt bon art

24
'ns conduim vers la gloria,
puig joyosa la victoria
sempre està de nostra part.

Ara bé: si vos voleu
acceptà las condicions
que us proposèm.... bé, rahons...
may més hostils 'ns veuren.

Pero si voleu la guerra
llavors en crua batalla
ab quatre caps de metralla
destruïrem vostra terra.

D'aquesta imperial corona
totas las perlas treurem
y despres la portarem
per fendra... a Barcelona.

Las condicions son senzillas:
destruhin los vostres Déus....

bé, vull di jo... batejens
com ja hom fet a las Antillas.
Despres d'això....

Tom.

¡Ben sapat!

Sil.

Per no moure mes mananya
posens baix del rey d'Espanya,
y tot queda així acabat.
Viurem en pau, y hasta mits
ab llassos d'amistat pura;
si seguim a la ventura
lluytant com ara, 'ls profits
que ni treuen d'aquesta lluyta
sempre us seran negatius:
reconeck que sou actius,
pero obren a corre-cuita
y no teniu generals
ni sols instint estratègich....

¿com volen sostenir a Mejsch
 si us mancan tots los puntals?
 No signeu plaga... Lo cel
 no se us vol mostra propici,
 y si no tenim judici
 us perdrà l'vostre anhel.
 Y bé, donchs... ¿lo pacte us plau?
 En lloch de ferbo vosaltres
 que sou los ventsuts, nosaltres
 som qui us proposem la pau.

Gua. ; Oh Déus! ¿ Això proposar-me?

Sacer. Primè la mort mil vegadas.

Gua. ; Cent mil!

Sil. Las cosas parladas...

Gua. ; Tamay!... ¿ Que?... ¿ Yo deshonrar-me!

Zom. (a Silvestri.)

¿ Que us sembla?

Sil.

¡Estan enardits!

(aparentant indiferencia; alt a Guatimozim.)

Per lo qual... Hernan Cortés...

Fom.

(¡Tot-soll, no se'ls pot dir res!...

Gua.

(ab ira.)

Ta que sou tan atrevits
y veniu tant altivats...

Sil.

¡Ara, Fomaset, no ho veus?

Gua.

En aras de nostres déus
Demà seran immolats.

Sil.

(en un arran d'indignació.)

¡Miserable! ¡Aixis un rey
sab faltà als tractats de guerra?

Gua.

To sò l'tot d'aquesta terra
y ma voluntat es lley.

Fom.

(à Guatimozim ab to d'amenaça.)

Potsé... Jellos!

Sil.

; Miserable!

Tom.

(a guatimozin.)

¿Que us pensen qui'estare trist?

Sil.

(baix a Tomás.)

; Vaja, vaja, ja està vist
son de la pell del Diable!

Tom.

(rapidament, decidit a llevari.)

Matemos... jof-foll, Dellous!...

Sil.

(retrasant la idea.)

; Ca, home!

Gua.

(al sacerdot.)

Tanquen en clar.

(se refereix a la porta d'entrada. Lo

sacerdot la tanca.)

; Proposarme a mi la pau
y encara ab tals condicions!

Ab'ls dos tindrà l'exemple

De lo que sò, Hernan-Portès;
Demà, ja ho teniu entès,
sacrificats en lo temple.

Sil. ¡Bè! ¿m' cap això efectuat
intimidat a Hernan penseu?...
¡Molt malament comensen,
jove il·lús, vostre regnat!

Fon. ¡Bona putaca!

Sil. ¡La, ca!...
Son salvatjes....

Fon. (mirant de reüll y ab rabia al sa-
cerdot y Guatimozin.)

¡Si m' enfado!...

Sacer. (ab tò de mofa, quinçant l'ull al emperador.)

No passen, donchs, cap cuidado:
teniu vida fins demà

(Guatimozin y lo sacerdot desapareixen)

per una porta secreta que tan com

despres de cap per la part de dins.)

ESCENA VI

Silveri, Tomàs.

—

Tom. ¡Ay, jot-foll! ¿Que ha dit aquell?

Sil. Son salvatjes y s'acaba.

Tom. Més... Deixans?...

Sil. ¿Que?

Tom. ¿No parlaba

de matarnos?

(Silveri fa un signo afirmatiu.)

Sil. ¡Mal consell

es l'orgull!

Tom. ¡Ya ho poden di!

Sil. (meditant.)

Si trobessera un forat...

Fom.

(rient.)

¡Tot-fall! ¿Qu'esteu esperant?

¡No tinguen po!

Sil.

¡Fuig d'aquí!...

(ab interessa.)

¿Po dius?... Escrita ma sort
sumis ni' conformo ab ella:
en mon pit may faran mella
ni'ls sufriments ni la mort.
Del butxi sabré espera,
Fomaset, lo cap terrible
ava y despres, impassible,
tranquil, sens pestanyaja;
més no vull per cap motiu,
podent aquí defensarme,
com un cobart entregarme

y queda d'aquells captiu.

Zom. És lo qu'ara jo pensaba!...

Si tornessin, j'ot-fall,
agafaintlos fort pe l'coll
cam a bens 'ls degollaba.

Sil. ¿Que no 'ls habias entès?

Zom. Si parlem com un bitxach...

No m'és sabem di: j'nyach, nyach!...

To may 'ls entenck de res.

Sil. (pansa. Despres s'habé pensat un rato.)

- Ara, vés... també aquell home...

Això que avans de veni
ja he dit: - Anem a morir!

Zom. ¿Potsé 'ns valen fe una bromia?...

Sil. ¿Bromas aixis?... j'vals callà!...

Son una gent miolt ferasa...

Zom. j'Tot-fall! ¿vo portem espasa?...

¡que'ns vingam, Janchs, à matá!

Sil. ¡Fuig, home! ¡vo n' farem res!

¡Si'ns vindran mil contra dos!...

Zom. ¡Ah, jat-fall, millo... talos!...

Aixis n' matarem més!

Sil. Ya ho dius... matarlos, matarlos...

Zom. Es lo més curt.

Sil. Jo t'so franch:

lo que s'pot fe senza sench...

Lo milló fora asustarlos!...

Ells ab los tiros s'espantem

y l'tirà no casta gaire...

tirant algun tiro en l'aire...

Zom. Mes... jat-fall, ¿si s'adelantan?

Sil. L'avoras tret segü.

Zom. Fora del mon desseguida!

Sil. Ey, perxó, cavem... la vida,

Tomaset, val un Perú.

Tom. Zinguessim un tallaferro
y un martell!

Sil. Si, que fariam?

Tom. La paret esbotrariam
y llavors....

Sil. F'erras.

Tom. No m'erro!...

Sil. (Jocantse ab la palma de la ma un
cap al front.)

Miren qu'es l'no atina!...
Està vist... no calculen!...
Ab las armas que portem
'ls podriam subjuga;
ey, sens ferne....

Tom. ; Molt ben dit!

Sil. Cap mal us; ab l'accio sola:

¡ si encavantlos la pistola
ja s'hauriam arrendit!...

¡ Son las personas mes sossas!...

Fom. ¡ Oh, jöt-foll, ja us he avisat!...

¡ To allavors 'ls hi hagués dat
un bon sort de raigs de cosas!

ESCENA VII

Dits. - Calapsina.

—

(S'obra una porta per la qual apa-

reix Calapsina, la que s'ensenca tota)

Cala.

(Ab molta angustia, dirijintse als cost-

tans, ajonollantse.)

¡ Salvenme, catòlics,

D'esser immolada!

Fom.

(sorris: ab alegria.)

Jat-refall, Silveri!...

Cala. Jo soch una esclava
del emperadò
y estich destinada
à n'al sacrifici.

Fom. ¡Ay, bona putaca!

Sil. Bè, home: vol di
que volan matarla.

Fom. ¿De veras? Donchs, noya,
igual que à nosaltres.
Mes, tonta, no temis,
pnig cenyeixo espasa
z aquell que s'acosta,
jat-fall, me la paga.

Sil. Corrent: bo es se enèrgich,
mes tingas catxassa;
las cosas se fan

ab càlcul y calma.
Preparem un medi....

Cala. Si logro salvarme
De cor us ho dich
m' faig cristiana

Fom. (; Tot-refoll, Silveri,
quina india més guapa!)

Cala. Detesto agnets Déus
que té nostra. sassa.

Sil. i Quins Déus poden se
si aixis que s'enfadau
se 'ls té d'aplaçar
ab carn humana?...
; Lo clement Déu nostre
es déu de baransa!

Fom. (; Tot-refoll, Silveri,
quin' india més caya!

Sil. Deixa la gnapesa!...

Fom. ¡Tot-fall, si m'agrada!

Sil. Pensem en la fuga.

Fom. Ara no hi pensaba.

Sil. A veure entre 'ls tres
meditem m.....

Fom. (acceptant la idea.)

¡Vaja!

Cala. To trassaré un plan.

Fom. ¡Tot-fall, sigas!

Sil. Parla.

Cala. Vosaltres sou dos,
teniu bonas armes,
coratge de sobras...

¿que més us fa falta?

Quant penetri aquí,
sedent de venjança,

aquesta gent vòraca
y ab furia insensata
intenti matarnos,
blandiu las espasas
y ab noble heroisme
y feva arrogancia
tiren sobre d'ells
sens dirne paraula;
venren que al instant
se pò tremolantne
cobarts se us entregan
més fons que una malva.

Fon.

(Donantli la ma.)

¡Bé! Focala, noya!

Sil.

Més càlcul y calma.

— To...: sabs?... 'ls faria

caure en una trampa.

Tom. Donche bé: aixis qu'ells vingan
 'ls clavem las grapas
 y 'ls lliguem a tots
 De brassos y cammas....
 y ab 'ls vestits d'ells
 sortim, y.... caramba,
 tu ja sabs di: nyach;
 com las mejicanas,
 y al sorti al carré
 si acas la indiaada
 'ns crida l' - ¿quien vive? -
 tu respons: - ¡España! -
 mes respon en indio
 no sem pastaradas.

Sil. ¿Vens? Ara has tifat.

Tom. ¿Que tal? ¿Us agrada?

Sil. ¡Oh, caram, las cosas

quant mes meditadas!...

Fom.

(excitant.)

Més....

Sil.

¿Que?

Fom.

Passos sento.

Cala.

Son de las esclauhas
que sobran del temple.

Sil.

(apart: Pensatiu.)

L'exit ja no falla.

Cala.

N'han immolà cent
de'ls déus en las aras,
pero han d'esser totes
bonicas o grassas;
y si alguna d'ellas
es llejja o be flaca
com que no serveix
al punt la rematar

lo mateix que un farde
de fill, cotó o llana.

Sil.

(pensatiu, dominat per la idea de fugosa.)

Bes, ves, a' lo dit:

lligarlos y en marcha.

Fom.

(a Calapsina.)

¿Com te dius, salero?

Cala.

Calapsina.

Fom.

(rient.)

¡Ay, mare!...

¡quin nom més estrany!

(contemplantla un rato licsament:

entusiasmantse per grans.)

¡Tot-resoll, m'encanta!

fé un aire y un garbo

y uns ulls y una barba

y uns llavis y un nas

y un front y unas gallas
y uns pens y... ¡quin' india,
jat-foll, més salada!

Cala.

(apart: per Fomias.)

Aquest espanyol
de veras m' inflama;
franquesa li sobra,
valor no li manca;
lo seu cor ingènno
m' te subjugada
y en lo men fins sento
oculta frisansa
y tendres afectes
y... cosas estranyas.
¡Oh, cor!... No t' desboquis!...
¡Sossegat y calla!

Fom. 2 M' has dit, donchs, que t' deyas?...

Cala. Calapsina.

Fom. Vaja:

M'avy en devant
jo t'Diré Mariana.

Sil. Per festeja' estém!...

Fom. (per Silveri.)

Tot-sall, cosa vara!...

Sil. Escoltam, Fomàs....

Fom. (a Calapsina.)

E'estimo.

Cala. M'enganyas.

Fom. ¡Oy no!; Ho dich de serio!

Sil. Calla, home, calla!

Fom. ¡Tot-sall, si la estimo
que valen vos ara!

Sil. Pero, home i y la fuga?

Fom. Ara no hi pensaba.

Sil. ¿No ho sentis? Donchs ja venen.

Fon. (posant mà a la espasa.)

¡Tot-fall, no s'escapan!

Cala. ¡Salvenme!

Fon. ¿M'estimas?

Cala. ¿Y ho duptes encara?

¿Acás no t'ho dihen
'ls ulls y las llàgrimas?

No temo la mort

y si vull que mi' salvís

es per veni ab tu,

per serne t'esclauista.

Fon. ¡Ta ho sentiu, Silveri!...

(entusiasmantse.)

¡Ay, jat-fall, caramba!...

Acostat aquí:

si algú se m'atraca

que resi l' por'-nostre,
 l'credo y la salve
 perquè l'existencia
 avuy se li acaba.

ESCENA VIII

Dits. — Polichili, Bonach; aquet ab un
 martell gros. Panuca e Indios.

—

Forn.

(al veure entra los indios, a Silveri.)

Bona putaca, Silveri,
 Jellons....¿ que no comensem?

Sil.

(indicis.)

¡ Oh, comensà, comensà!...
 ¡ Com ho dius, tu, Fornaset!

Forn.

Yo soch aixis; quant més prompte...

Sil.

Ara san massa.

Fom. Ja ho veig.

Sil. Evitem sanch si es possible.

Fom. ; Tot-fall, no m'heu viure! Més...

Sil. Deixa que s'fassi l' remate
que per tot sobreviva temps.

Fom. ; Oh, tot-fall! Yo ja tinc ganas...

Sil. Bè, home: tot ho conech.

(Calaprina y Panuca se ralen qu'estan

contemplantse mutuament, s'acosten

y la una s'tira en braços del altre.)

Pan. ; Calaprina!

Cala. (sorpresa.)

¿ Ets tu, Panuca?

Pan. (ab sentiment.)

Si, filla, jo sò: ; ja ho veus!

Cala. ; En ray! ; Ma sort es més negra!

Pan. ¿ Tan d'immolarte potse?

Cal. Demà aixis que apuntí l' dia.

(Calapsina y Panuca entrant en baxet.)

Tom.

(A Silveri que s' mira a Panuca ficsament.)

Silveri, t'è un bon panet:
¿que us sembla?

Sil.

(acostantse a Panuca.)

¿Sabs que m'agrada?

Tom.

Y donchs, saluenta, y... bon vent.

(sent com acció d'anarsen.)

Sil.

(ambadat, veient la llangeresa de totus.)

Calma y càlcul. Zifa, home,
cavan no s'è com ets fet.
¿Que no veus qu' es impossible
ava habenthi tanta gent?

(Silveri y Panuca quedau entrant en baxet.)

Pan.

(Per Silveri y Tomas, la Calapsina.)

¿Aquets dos d'aquí qui son?

Cala. Dos espanyals: Dos valents.

¡ Quanta gallardia ostentan!

Pan. Malta. Sobre tot aquell.

(senyalant ab gaig a Silveri.)

Fon.

(A Silveri. Per Thonack i los indios.)

¿ A qui esperam?

Sil.

¡ Home, calla!

Tho.

(als indios.)

Pist! Lo sacerdot ja ve.

ESCENA IX

Dits. - Lo Sacerdot.

-

Sacer.

(entra ab molta magestat: fets tant alt

llo, i ab ven arrogant i afectada simi.)

Mexicans: jo, Sacerdot
del imperi mes potent

en nom dels Déus ara ordeno:
 que demà, del anba al trench,
 se sacrificuin cent noves
 Dins d'aguet temple.

Ybo.

Molt bé.

Sacer.

Los Déus estan enfadats
 contra tot l'imperi en pes,
 y per lo tant, es precis
 Darlos molta y molta gent.
 Aquí teniu, mejicans,
 per serne immolats també
 Los capitans espanyols.

Tom.

(A Silverio)

¡Tot-rotll, això ho veurem!

Silver.

Home, no parlis.

Tom.

¡Tot-fall!...

Sil.

Bé, home... ¡Mare de Déu!

Sacer. Fenim cent y una doncellas,
- à més de las altres cent, -
per serne també immoladas
demà, sensa més ni més.

Un cap mortas, palpitants
los sens cors, de senich rojenchs
s' entregaran sens demora
en ofrena à nostres Déus.

Totas son bellas y joves
y robustas en extrem,

(semyalant à Parueca.)

menas aquesta qu' es débil
y primeta; la veyen?...

Aquesta pe l' sacrifici
es inutil, no serveix.

Tom.

(rient.)

Vos qu' esten tant gras, Silveri,

ja m' sembla à mi que viurem.

Sacer. Aquesta s' va à rematar
al mes alt pastor.

Tbo. Corrent.

(mirant à Pommea ab corinyo.)

(i Malagnonyada xicota!)

Tom. (Si la fasson Paratet
me la quedo.)

Sacer. En, Yborach:

Comensa.

(Yborach s' prepara pera picar ab

lo martell en un tam-tam que

hi haurà junt à lo pedestal de la estatua.)

Tbo. ¿Qui hi posa pren?

(picant al tam-tam.)

Sil.

(à Tomas apart.)

i Ta t' dich jo que la salvatge

lo ecessi tant vil comers!

Ybo.

(parlant depressa ab lo martell alt.)

¿vingi val posarhi dita?

A la llesta... una, dos, tres.

un Indio.

Cinck pesetas.

Ybo.

(depressa, ab cantarella, sempre ab lo
martell alt y a punt de picar.)

Cinck pesetas,

cinck pesetas.

Altre indio.

Y un valet.

Ybo.

Cinck pesetas....

Poli.

Cinck y mitja.

Ybo.

(seguint lo joc, com s'ha indicat.)

Cinck y mitja, ¿qui diu més?

cinck y mitja.....

Zom.

Zrenta rals.

Ybo.

Zrenta rals....

Sacer.

(Asonbrat de la audacia de Tomás.)

Psit! ¿Com s'entent?

Un espanyol! ¿quin escàndol!...
 ¿Un esclau! ¿un presonè
 posarhi dita!

Sil.

(indicantli que calli y apart.)

Tomàs!...

Tom.

(casi sens poderse conteni.)

To dellos... esclau? Ya ho tèn...

Sil.

(Ay: estirantlo del bras pera contenilo.)

Home, calla, que no es hora
 encara d'alsà la veu.

Tom.

(¿Ay jat-refall, si m'insultea!)

Sil

(¿Que no tèn enteniment?....)

Sacer.

(mirant l'èssament a Tomás.)

¿Un esclau!....

Tom.

(¿Jat-fall, ja hi forma!)

Sacer.

(à Ybonach.)

Continua.

Ybo.

¿ Qui diu més?

Cinck y mitja.... ala que pico!
cinck y mitja, que sa l' pet;
cinck y mitja, cinck y mitja,
cinck y mitja.... Per tu es!

(à Polichili: dant lo pop de martell.)

Poli.

Corrent; vaig à busca'ls quartos
y en tornant la pagaré.

Sacer.

(a Ybonach.)

Fes deixà paga y senyal.

Poli

Ella.

Ybo.

¡ Vés!...

No triguís pas!

Sacer.

" (als indios.)

La estan llestos.

Deixem-me m'vato ab aqnet.

(sempalant à 'bonach.)

(se n'van los indios y Polichili. Lo

sacerdot tanca la porta. ab clau.)

ESSENA X.

Dits; meus Polichili, i indios.

—

Fom.

(impacient.)

Mès, Silveri; encara no?

Sil.

Horne, tingas mes catxassa.

Fom.

; Tot-fall, n'hi tinguda massa!

Sil.

Que'ls hi parlem es milló.

Ja venràs

Fom.

Mès....

Sil.

(ab molt bon modo.)

Sacerdot.....

ja venrem.... Deixem la clau
que volem sorti, si us plau.

Sacer. (sorprès del atreviment de Silven.)

¡ Que dius imbecil!; ¿ No s' pot!

Sil. (ab calma.)

¿ ¿ No s' pot?; Ah! Vostre arrogancia
no té cap valor, y així
se en pau no'ns deixen sorti
no us arribo la ganancia.

Sacer. (com veient visions.)

Tal atreviment....

Zorn. (sens poderse contenir.)

¡ Tot-fall!

Sacer. Y sens parlar-me ab ven baixa!...

¡ Bonach!; Ves, porta l'aixa
y tallalshi prompte l'coll!

Zorn. ¡ Tot-fall, venrem!

Tbo.

(Fent acció d'anarsen y com devent un desastre.)

¡ Quin gabell!

Fam.

(cremat: à Silveri.)

¡ Ara no m' deté ningú!

(a Bonach, apuntantli una pistola.)

¡ Si t' mous.... canta per seguir
que l' trech l' tap del cervell!

Sil.

(apuntant fambé al sacerdot.)

¡ Rendiu vostre furia altiva
al canó d' una pistola!

Tbo.

(donantse per perdut al veure acció de donar)

¡ Visea la tropa espanyola!

Cala.

¡ Visea Espanya!

Fam.

(considerant segura la fuga.)

¡ Tot- fall, viva!

(als indio.)

Aixis! ¡ Fambé entusiasmens!

Sacer.

(ab gran amargura y dolor.)

¡ Oh dura y negra desdicha!...

¿ Aixis vilment s' trepitja

lo poder de nostres Déus?...

Sil.

¡ Prou! Rendius al punt ~~ves~~ dich!

Tom.

(al sacerdot.)

Y deixons... això de pressa!...

Sacer.

(Rosegantse'ls punys de rabia.)

Y jo aquí sal!... ¡ No pot esse!

Sil.

(ab ven de tró, apuntantli de coidit la
pistola al front.)

¡ Rendius!

Sacer.

(comprenent que no hi ha salvació.)

¡ Ya rendit estich!

ESCENA XI

Dits. - Guatimozin

—

Qua. (entrau per una porta secreta.)

¿Que passa?

Sacer. (cobrant ánimo.)

¡L'emperadó!

Qua. (veient lo sacerdot als pens de Silveri.)

¡Oh, Déus! ¡A sas pens vendit!

Forn. (que ha anat de puntetas a cal-locorae

detras de quatinorin, encaremllí de se

pent la pistola, diu:)

¡Alto! ¡Si peguen un crit
aqui son mort!

Qua. (amoradat.)

¡Quin baldó!

Forn. (rient.)

¡Quin baldó! ¡Quin sarrellach!

Sacer. (tapantse la cara ab las mans.)

¡Ludrili! ¡Baldó pe'ls déus!

Tom.

(al emperado.)

¡ Rendius prompte a nostres pens!

Gua.

Tots rendits... ¡ fins P. Monach!

Tom.

(perdent la paciencia.)

¡ Rendius!

Sil.

(ab energia.)

¡ Tens tardansa, si!

Gua.

(apart: mirant alternativamen a Tomás y Silens)

¡ Oh, rabia! ¡ Valenta passanya!

(un moment de pausa. Guatimo-

zin lluita indecis; de prompte retro-

cedeix dos passos y fa un accionat

com si anés a fugi. Tomás diu para

la pistola y no li tren, y llansantla

rapidament, desseguira la espasa

y acomet desesperat a Guatimonin

fancantli lo pas per tots costats.

En Silveri que ven això, dirijintse a
 Y Bonach, calapsina y Panuca, esclama:
 - ¡ A mi adictes a l' Espanya!
 - ¡ Pos que tots plegats s'adellantan
 vers Guatimozin y l' subjectan per
 los brassos. Guatimozin al crit de
 Silveri esclama també: - A mi,
 mejicans, a mi! -; pero Jesse-
 gnida ve en coneixement de que
 aquets li son completament infi-
 dels. Se te de tenir present que si
 bé la esclamació de Silveri s'és es-
 ser mial enèrgica, conforme la si-
 tuació reclama, se de fer la a mitja
 ven, perquè, com ell ho calcula tot,
 cridant massa podria donar lloch
 a que los indios apostats per allià

la vora lo sentissin y venir ab tal
motin en ajuda del Emperado y del
Sacerdot y malograr aixis los seus
projectes.)

Sil. ¡ A mi aditres a l'Espanya!

Gua. ¡ A mi, mejicanos, a mi!...

¡ Oh!... ¡ No finch dintre del temple
un sol vassall en m'ajuda!

Fom. ¡ Que us rendiu, y lengua muda!...

(veient subjectat a Guatimozin diu)

¿ No valian Ja l'exemple?

Sil.

(atomai.)

¿ Vens lo qu' es se descuidat?...

Si calculless com jo

l'arma, sent mes previsó,

no crech que t'hagués faltat.

Fom.

(recull la pistola de terra.)

¡ Tot-soll! i Que no porto espasa?...

Sil. L'espasa deixala esta.

Tom. i Que veniu ara a enredá?

Gua. (La febre l'men cor abrassa!

Sil. Bè, fora: sènsa profits

m' escarrasso salsament

per corretji tantament

los teus defectes y alvits.

(Dirijuntse à Guatimozin y al sacerdot.)

Ara bé: vosaltres las

despullen vos desseguida,

y en penyora de la vida....

Tom.

(Ap. à Silveri.)

No us feu massa l'generós.

Sil.

(sens fer cas de Tomas.)

Dauenmos sèns més demora

vostres vestits

Gua.

(Pasantli reparo.)

Mis....

Fom.

(enfadat.)

Depressa.

Gua.

(ab ira reconcentrada.)

¡ De fet lo calcer ja vessa!

Cala.

(à Panuca.)

¡ Ves qui d'ells no s'enamora!

Fom.

(rient. y apart.)

Ta s'ha aclarat l'embolich!

¡ No m' sab grèn d'habe' vingut!

¡ Ay, jat-refall, qu'hi rigut!

¡ al pensarhi encara vich!

ESCENA XII

Dits - Polichili.

Poli. Donchs aquí porto l'dinè.

Sil. Ja te l'pats guarda.

Poli. ¿Y això?

Zom. ¡Ay, jot-refall, que rich jo!

(encara la pistola a Polichili y aquest
s'agenolla tremolant.)

¡Alto!; Nendeixte també!

Gua. (entregant a Silveri lo que va dient.)

Termin la meua corona,
lo ceptre y manto imperial;
més... sapiguen que feu mal
de degrada ma persona.

Sil. Si vos ab artera manya
aquí 'ns hèn fet presones
¿no podrà se encara admes
que us degradi en nom d'Espanya?
Pero no: jo us vull se franch:

us treyem aquestas prendas
per podè anà à nostres tendas
sens haberhi gens de sench.

Sac.

(a Tomas.)

Aqui va lo mèu penatxo
y ma tunica.

Tom.

Deixen.

(à Silveri rient.)

¡Quina sifa que foren!...
¡De tant riure avuy m'empatxo!

Sil.

(à Guatimozin.)

Si'ns veyes per cas l'indiana
vestits d'espangols, al punt
se'ns tiraria demunt
sens concert y enfurismada;
per tal motiu disfressat
valem sorti, no per pò
d'aqui dins, per precaució;

saben qu'estem avesats
 à n'als més negres perills,
 y sempre, si precis es,
 los acometem serés,
 puig que de Marte som fills.

Ara, explicat tot això,
 sapiguen qu'hem de sortir
 jo, com Sacerdot D'aquí,
 aquest, com emperadó.

D'aqueix modo no hi haurà
 un tiro, ni un crit tant sols....

Despres per tres espanyols
 tot això us farem torna;
 més.... si aquests fals al moment
 no tornan a se ab nosaltres
 vindrem aquí, y de vosaltres
 ni hem de se un gros escarment.

L'insurrevós d'aqueix trevall:
nosaltres no volem guerra,
que al volerla, en nostra terra
ja no hi tindriam un vassall.
No volem may la deshonra
que d'ella sempre n' fugim:
perxò nosaltres tenim
per Divisa: ¡Espanya ab honra!
¡Oh sí! Y tinguen per següi
que no us valdrà vostre manya.
No s' deixa insultà l' Espanya
De deu avall, per ningü.

Fom.

(entusiasmát.)

¡Bèn dit, Silveri!

Sil.

Fomàs,

pàste l' manto y la corona.

Fom.

(a Calapsina.)

Portam l' casco, mingona.

(Se l' tren y li dona.)

¡ Tot- fall, no vull deixa' pas!

(Silveri s' posa lo penatro y tunica de
lo sacerdot y Tomas la corona y man-
tell del emperadó: lo ceptre lo du a
la ma.)

Sil. Ara m' deixaven la elau.

Gua. Ya está obert.

Sil. ¿ Ah, si?

Tom. Millo.

(Silveri, Tomas, Bonach, Calapsina
y Pannca s' disposan pera sortir,
quatinorin, veientlos desapareixer,
no pot conteni la desesperació del
seu cor, y esclama ple d' ira:)

Gua. ¡ Venjansa!

Sacer.

(contristat.)

¡Oh, Deus! ¡Quim baldó!

Fom.

(rient al dintell de la porta.)

¡Si, si: la figa t'hi som!

(desapareix.)

ESCENA XIII

Guatimozin, Sacerdot y Polichili;

aquet matxo y trist.

Gua.

(desesperat.)

¡La cara m'can de vergonya!

Sacer.

¡Ludrubi! ¡Escarni pe'ls Deus!

Veus.

(dintre.)

¡Alto a Mèjich!

Gua.

(crit d'alegria.)

¡Ja ls coneixen!

(en lo dintell de la porta.)

¡ A'ells, mejicoms, a'ells!

Vens.

(dintre.)

¡ Arrollemlos!

Fom.

(de dintre.)

¡ Tot-ressall!

¿ Que no veyen que só l' rey?

Ven

(de dintre.)

Lo rey de las calsas curtas!

Sacer.

(en lo dintell com Guatimozin.)

¡ Aixis! ¡ Poratje, valents!

Gua.

(a Polichili qui está tremolant de pó.)

En, portant l' archi y las fletxas
D' allí dintre; cuita, vés!

(senyala lo punt o lloch que creu

mes oportú. Guatimozin s' enardeix

per moments. Polichili entra allí hont

lo Emperadó li indica, y torna a
sorti desseguida ab l'arch y lo
carcaix ple de fletxas.)

Sil.

(dintre.)

Foch, adictes de l'Espunya!

(gran soroll y desordre dintre. Se
senten alguns tiros.)

Zom.

(dintre.)

¡Dau l'casco, tu!

Gua.

(sempre mirant a la porta de fora
de la escena.) (ab alegría.)

¿Que veig?...

Poli.

(donant l'arch y las fletxas a Gua.)

¡Ferm!

Gua.

¡Ah, Jäm!

sacer.

¡Com s'hi tiran!

Gua.

Ta ls arrollan!

(tirant fletxas.)

Duas, tres!...

Sacer. ; Recobrem l'honra de Mejich!

Gua. ; Valor, valor, vassalls meus!

Poli. (espantat.)

; Com se las pegam!

Gua. (disparant fletxas.)

; Coratje!

Poli. (pe'ls tiros.)

; Tot-reflich, ja som uns fets!

Sil. (se dintre.)

Te compte que no t'arrollin,

Toi n'as, avansa un poch mes!

Zom. ; Ja n'hi espavilat uns grans,

Silveri!

Sil. ; Douchs, tu mateix!

Gua. (ab ira.)

¡ Oh, Déus! Los nostros reculam!

Zom.

(dintre. ab alegría.)

¡ Silveri, l' Hernan-Portés!

Her.

(de dintre.)

¡ Avant sempre y visca Espanya!

Gua.

(al sacerdot, ab gran abatiment.)

¡ Ah! ¡ Fats fugen!

Pali.

(desapareixent.)

¡ To també!

(Guatimozin y lo sacerdot, veientse

perduts, abandonan precipitada-

ment lo temple. Crits próximos

d'alegria a fora.)

ESCENA ULTIMA.

Hernan-Portés, Silveri, vestit de sacerdot,
pero ab lo casco al cap y lo penatxo en la

ma; *TOMÁS* ab lo mantell imperial:
 la corona y ceptre sota la xella; lo casco
 al cap en lo que hi diu una pletxa a través-
 sada. *Tbonach, Calapsina y Panu-
 ca.* - *Saldats.*

Her.

(apareixent.)

¿Hant son?

(això ho diu per *Guatemozim* y lo sacerdot.)

Sil.

(rebotant alegria.)

¡La victoria es nostre!

Tom.

(a *Herman.*)

Ja han fugit! No'ls veig!

Sil.

(contestant a *Tomás.*)

¡Millo'!...

Home, trente aquesta pletxa
 que portas en l'escot.

Tom.

(Trayentse lo casco.)

¿Com redimoni ha sigut?
; Vaya un caso mes poch fort!...
L'ha passat de mitj a mitj...
; Si es un caso de cartó
com aquell de las comedias!...
; Patsé deu se de cal Orus!...
¿ Qui sab si a dins du l'letreiro?...

(Ho mira.)

No l'veig pas! Ni a dins ni en lloch!

Her.

(com preparantse per se un petit
predicat.)

Saldats!...

Fats.

(indicant l'un a l'altre que s'tinga
silenci.)

Psit! psit!

Her.

To us saludo!...

Hem lluitat com brans lleons;

y aquesta victòria s'heu
à nostre esforçat valor!...

¡ To en nom de la patria us dono
las gracias, valents campeons!

¡ Gloria à Espanya perquè té
espanyals.... tant espanyals!

Sil. ¡ Visca, Hernan Cortés!

Fats. ¡ Que visca!

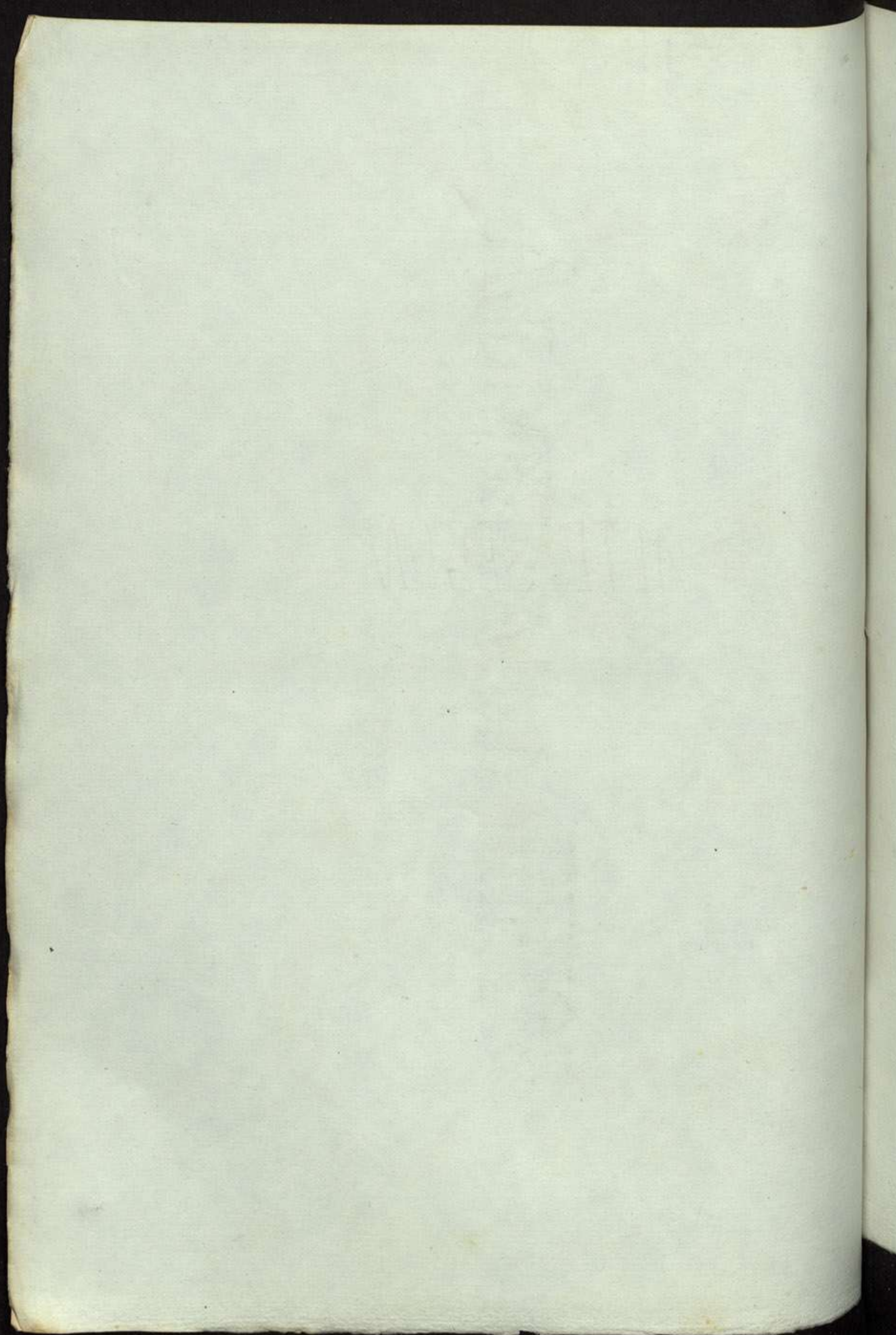
Fom. ¡ Visca, viva, jat-refall!

(can to telò: ràpid.)

Fidel Acte Primer.

ACTE SEGON.

—

ACTE SEGON

—
 (La mateixa decoració del acte prime, ab la sola diferencia que sobre lo pedestal, en lloch del idolo, ara hi haurà la Vierge de la Roser.

Farem algunas aclaracions que habiam omès en lo acte anterior per innecessarias.

— A la dreta: duas portas que comunican ab la part interior del edifici. — A la esquerra: en tercer terme, altres duas, mes petites que las de

la dreta y més acostadas entre
ellas: aquestas tancom las habi-
tacions de Calapsina y Pompe-
ca. - En primer terme, un
gran pinestral que dona al
camp. - Al fons una gran
portalada qual porta de
duas fullas tanca la comunica-
ció interior del temple
ab la exterior.

ESCENA I

Hernan-Cortès - Zornós.

Her. ¿Es aixis?

Zorn. Sens d'upte alguna.

Her. Debem obrá ab decisió.

si no volem dins del temple
 servir, l' que s' diu, vida y mort.
 No hem de perdre la esperansa
 encara que las Decepcions
 contra nosaltres caiguessen
 ab fer y constant rigor;
 los homes sempre hem de servirnos
 a los vaivens superiors
 D'aquesta vida enigmatica
 voltada per tot d'escalls.

La terquedat d'aquets indios
 ja passa de l'seu just lloch
 y es precis de tal marasme
 sortirne, fominas, d'un cap.

Obrar comve, y comve prompte;
 si acabar las provisions;
 estem aqui com sitiats;

projectes ne tenim pochs;
acceptà la pau no volam....

Tom. Si, mès mal per ells, jot-fall!...

Familiè s'hanven de vendi:
no se perquè san això.

¡ Quina gent, bona putaica!

¡ ja us dich jo que son mussols!

Lo qu'es per mi, senyò Herman,
ja tinch ganas altre cop

de sentir brinzir las balas

y l'xiulet de ls sèus mandrons,

y aquells crits y algarabia

que batallant fa tot hom,

y l'tret de nostres cornetas,

y aquell bru-bru de ls sèus corns,

y l'flist-flast de las espasas

y lo pim-pam de ls canons

y.... tot lo que s' diu la guerra....
 perquè.... no m' agrada aixó
 D'està tant de temps parats.

Her. Els valent.

Zom. Més ne sàd vos.

Her. Tots hem sapigut fins ara
 cumpri' ab nostre obligació.

Zom. Despres de tant terratrèmol,
 qu' hem sostingut ab victoria
 en aquest país remot,
 deixant cada estesall d' indios
 que de mirà Jaba goig,
 i en nostres pits es possible
 l' abatiment?... i Cent cops no!...
 Fills com som de las batallas
 ab orgull anirem tots
 allí havent vostre espasa invicte

'ns porti sempre ab honor.
Tòts esperem vostres òrdres;
maneu, y tòts en vos sèm.

Her. Tòmas, no t'ens que dignem
bona labia, pero l'cor
ja t'supleix aquet defecte
en ventatje.

Tom. (Augement.)

¿Si?

Her. ¡Y de molt!

Fens valentia y tens càlcul....

Tom. En Silveri din que no.

Her. Avuy, donchs, jo vull juga,

Tòmas, l'tòt per l'tòt;

y even que si no s'entregan

'ns pot se dificultades

lo porta a cap la conquista,

perquè, com sabs, som ben pocs
 en vers ells que constitueixen
 un exèrcit... que fa pò!

(rient.)

S'entent, respecte del número
 qu' es sens disputa assombros.
 ¡Haurèm de lluitar tres cents
 contra tres cents mil!

Fon.

¡Millo!

¡May s'ha ficsat ab lo número
 lo bran soldat espanyol!

Her.

Ara a tot això anyadeixi
 que sols tenim municions
 per una batalla.

¿Y bueno?...

¡Això si que val di poch!...

Tenim a destrals y llansas

y en bloc de soldats, lleons,
y això tant val, o molt més,
que tots los canons d' Amstronch,
y escapetas Lefouchoux,
y aquells fusells Chassepot,
mortes y ametralladoras
qu' ara tenen tant de nom.
—i Si no s' volen entregar
no volen pas tocà l' dos?

Her.

(ab energia y dignitat.)

Zoniàs, ja sabs bé que l' lema
es la conquista o la mort.

Podrem trobà aquí la tomba....
podré quedà jo tot sol....

Zoni.

Això may, Herman Portès:
i som o no som espanyols?

Mentres un ne quedi ab vida

lluitarà sempre ab honor....

To l' que vull es cambia l' caseo....

Her.

; Molt bé, Tomàs.! Aixís, donchs,
sentint gent tant patriòtica
no m' arredra pas destorç.

He jurat al entrà a Mèjich
que aquest país deliciós
seria pe'l rey d' Espanya,
y ho serà si Déu ho vol.

Tom.

Aixís m' agrada sentirvos....
; viva l' Herman!

Her.

Basta.

Tom.

; Oh!...

; Fambe estich entusiasmat!...

Her.

Ab aquestos campeans
es impossible may perdre.

Tom.

Senyò Herman, tots som com jo.

Her. ¡Bravo!... Molt bé, Tomaset!...
Dòm la ma, y apreta fort....
no...la mà no.... ¡mà abraçada!

(Herriam abraça à Tomàs.)

Tom. ¡Que m'engresea, valua l'mòn!

(content.)

Her. A veure, donchs, si per fi
logrèim donà l'últim cop.
Vés, Tomàs, ab tres soldats
à veure l'emperadó
y proposeli la pau;
tu ja sabs las condicions:
no cedeixo ni una ratlla,
y si s'resisteix, per sort
ò per desgracia, li fas
un relato portentós
de nostres armas y tropa....

y l'abultas si tu vols.

Tom. ¿ Si ho faré?... ¡ Bona putaca!...

us dich que li faré pò:

y si acàs ab manya astúcia

èll m' pren com allavons

li clavaré ma castanya

que d'aquella anirà al sot.

Her. Y si més de lo just trigas

vindrém a buscarte tòts,

y t' treurém, encor qui' estessis

en mitj de cent mil lleons.

- Digali qu' es l' últimàtum.

(Herman-Cortés se n' va: dreta.)

Tom. (¡ Que m' agrada això, jòt-fall!

(Tomàs mira desaparèixer a Her-

man ab goig. Ic per èll com una

especie de formatime gentilich.)

ESCENA II

Tomàs.

—
; Tot-soll, qu'es valent l'Herman!

; Tot-refall, qu'es atrevit!

; No sè com a dintre l'pit

li cap aquell cor tant grant

Vaig a veure aquell pampoma...

; cam se diu?... l'emperadó...

y si acàs me diu que no...

— Ara ve la Mariana!

; Tot-refall, y qu'es bonica!...

No m' sab greu de se' promés...

; Tot-soll, ja hi 'mirè despres,

la vull festeja una mica!

ESCENA III

Fomàs, Mariana.

Mar. (càb tendresa.)

¡ Fomàs mien!

Fom. Mariana,

vina aquí una estona;
aixís: ets més bufona
que l'sol de l'Habana.

Mar. ¿ Douchs m'estimas?

Fom. Més que l'mon!...

¡ Ay, jót-foll, vetnaquiro!

¡ Si n'ells que t'ens per mi son

fletxas que m'entran al front....

perquè m'torno boig si t'miro!

Si estàs trista l'cor me mas

y neguitos també estich...

(Focantli las llargas cues de cabell

que li penjau ab gracia à Mariana)

¡Tot-refall! Aquestas cues
semblan allò de las gruas
que's penja y fa tant bonich.

I fa cara

petoneva

fins supera

al sol d'estiu....

¡ay, jat-fall, bona putaca,
jo no he vist noya més maca
Dins del món desque só viu!

¿Com donchs, no t'finch d'estima'
si ets tant bonica, Mariana?...

¿Que t'pensas que só un pampona?...

¡Ay, jat-fall, jo t'parlo clà!...

Un dia en l' temple
quant l' emperado'
volia... Iello....

Donarme l' exemple,
vaig venire ma noya....
; d' amor ja suspiro!...
qu' era.... vetu aquiro....
de flors ma toya.

Fenia un desfici
perque...; vatuanousas!...
l' endema.... Iellousas....
cap al sacrifici.

I jo d' alany ple
vaig dirli: - ; F' estimo!; -
y ella ab molt mimo
va dir me: - ; To tambè. -
Y desde aquell dia

l'ensalso per tot;
si sir Jès un pebrot
potsè m' moriria:
y donchs la tal nina
qu' en mi ordena y mana,
n'ets tū, tū, Mariama,
avans Calapsina.

Mar. Tomàs del meu cor...
¿ qui t' va da' aquest picó?

Tom. ¿ Que tal, eh? ¿ M' explico
quant vull fe' l' amor?

Mar. ¡ Si n'ets més galan!...

Tom. ¿ Vals di?

Mar. ¡ Ben segü!

Tom. ¿ Vals jugà que tu
no m' estimas tant?

Mar. ¿ Que dius?... M' extasio

mirante... j t'adoro!...

De dias t'anyoro

De nits... t' somio.

(abert rubor.)

Sens tu no puch viure....

j De veras t'ho dich!

Fon.

(j Que alegre qu'estich!)

j Tot-fall, que m'fas riure!

Mar.

Quant tu m'vas salvà,

vegent mon desfici,

del vil sacrifici....

j t'vaig admirà!

No l'sol tèn valor

pognè entussiasmarne

que va fascinarne

onès qu'èll lo tèn cor.

Si no ets eloquent

ni allò.... molt rumbos....
ets franch, generos,
senzill y valent.

i Com puch no estimarte
si tendre y galana
me vaig se' cristiana
per mès agradarte?
Y l'loch creixent tant
va del meu amor
que n'es ja aquet cor
eruptiu volcan.

Com. ; Que ho sabs béu descriure!...
; Y que n'ets de maca!...
; Ay bona putaca!...
; Tot fall, que m'fas riure!
To també... De lloras...
A' adoro... no es gnassa...

j Si m' Jèsses carbassa
no sè que.... Deixausas!

j Tot-sull, no es beato!...

i Oy que ls que s'estimam
aixis que s'arrimam
passam un bon rato?

Mar. Venen, Tomaset,
las ditxas à Jall.

Fom. (De repent, recordant-se que se n'è d'and.)

-j Paròim, jat-refall,
me n' vaig, vatura l'vèt!

Mar. i Ahont?

Fom. A deixò....

no passis cuidado:

à portà un recado

al emperado.

Mar. No hi sagis qu' es bran

y astut y molt maula...

Fom.

(Ab gravetat còmica.)

Paraula es paraula:

¡vaig a se la pau!

Mar.

No hi vagis, calcula

que un cop t'enganyà.

Fom.

Fambé li vam d'a

més dròp que a ma mula.

Mar.

I l'que un cop enganyà....

Fom.

(Ap. lluitant.)

Fomaset.... ¡valor!...

(Decedit y anantseu.)

¡Primè que l'amor

n'es l'honra d'Espanya!

(Desapareix.)

ESCENA IV

Mariana

Si al cor m'ha clavat un clau
 m'ha agradat perquè es patriota...
 i Espanya si la honra cau
 no ~~temis~~, no que algun bran
 la cullirà en terra ignota!
 i Quina matrona deu se
 tant honrada la d'Espanya
 quant tots los fills qu'ella té
 saben defensà tant bé
 l'honra gran que l'acompanya!
 i Espanya, que als Motesumas
 has vingut a donà llums,
 que mal se va jutja en Dumas
 quant ab destempladas plumas
 va pintar las costums!

ESLENA V.

Mariana. - Bonach.

Ibo.

(al tous.)

Ocasio oportuna....
; Soleta ella aqui!
M' encera, y...; que diantre!...
; No vull viure aixis
esclau d' uns escrúpols
tant rics com vils!
En Tomàs que s' penji!...
Si venso....; Fussin!

(Fent com tur.) (Ab fugida naturalitat.)

Ets tu, Cafapsina?

Cala.

(ab sospira.)

; Ay, pobre de mi!

(apart.)

¿D'hànt surt aquest trasto?...?

(alt.)

¿Sabs qu'ets tièn mordich?

¿Perquè m'perseguexas
tant ferch y enardit?

Ybo. Perque... ¿això m'preguntas?...?

¿quants caps t'ho haig de di'?...?

¿si parlès en moro

ò biè en grèch antich!...

Mès... no m'jolan prendas

y ab termes bièn fins

t'dirè l'que sento

per tu dintre l'pit.

Calapsina hermosa

no puch resistir

t'adusta ferosa,

Zou desdèny altiu,
perque t'idalatro
ab boig frenesi;
perquè.....

Mar. Bè, si, calla
que ja t'hi sentit.

Ho. ; Vals patse'm llenguatge
mès propi y bonich?
; Sabrà may usarlo
lo teu.....

Mar. ; Qui ets mesqui!
En Tomàs t'doble
en sentiments ricks;
si no t'è parantlas
t'è'm cor... que n' val mil.
Detesto aquells homes
que ab termes lluhits

pintan la cigonya
 per logrà certs fins;
 que ocultan ab manya
 lo mortal verí
 D'estupits desitjos,
 tant baixos com vils.
 ¡; prou!... Deixam sola
 que no puch seguir
 més temps escaltant...

766. Molt bé: per lo vist
 m' despatxas...

Mar. Creume:
 ¡ ve obtindrás de mi!
 ¿ no veus que jo t'òdio?
 ¿ no veus que jo visch
 l'amor per un altre?
 ¿ no veus que l'instint

com l'aire es tant lliure
que pe'ls infinits
espais pur circola?
i No fóra hasta un crim
del cor los afectes
valè comprimi?

Ibo.

(ab valia.)

¡Oh, Déus!...

(ab to. de replica)

Calapsina!...

Mov.

(ab desprecii)

¡Que m' deixis t' hi dit!

Ibo.

¡No t' mouken, ingrata,
mos negres fatichs?

¡Per tu acàs no m' trobo
content entre mitj

D'agnets que sèns trègua

y ab intents petits
 sanguts oprimeixan
 ma patria infelis?
 i no 'ls guia la fama,
 segons tot hom diu,
 de nostres viguesas...
 Del or que tenim?
 ¡Cent cops los déus vulgan
 sa sort malehi!...

Mar. i Tant los aborreixas?

Bo. (centelljant los seus ulls.)

Tant!... i ¿com no aixis?...
 i no son ells de Mejsich
 pèrfits enemichs?
 i sens frè no destrueixen
 tot quant aqui finch,
 ma ditxa mes d'alsa,

mon gaig.... grat ahir?
; Hernan!...; Jo t' detesto
puig n' ets lo motiu
d' aqueix fàt martiri,
qu' ara estich sufrint!

Mar. ; Oh, calla la boca!...

; Ingrat!

(marcantonio.)

Ybo. ; Això a mi'?

Mar. Ingrat, repeteixo,

no m' cap, si no mil.

Detestas tu al home....

; molt present ho tinc!...

que trobante un dia

matro y arrupit

sota d' unes matas

d' espia servint

al mejeu imperi

no per nobles fins,
 sent tal falta en guerra
 un enorme crim,
 la vida s' perdona
 sempre compassiu,
 y al cap de poch temps
 s' afluixa 'ls cordills
 y ab ven casi amiga:
 - Honach, s' diu;
 ets lliure, a la patria
 pats torna a servi,
 mes no sent d' espia
 que això es depressiu.
 Si ets valent, espòsat,
 presenta l' teu pit
 y esent d' ella siga
 en los grans perills. -

Tbo. ; Basta!

Mar. ; Y donchs que t'sembla?...

; Ets ò no agrahit?

Tbo. Pron filosofias....

; per causons estich!

Escòltam: jo t' juro....

Mar. Deixam; frug I' aqni.

ESCENA VI.

Dits. — Silveri, que entra cap-ficat, 7 pensatiu.

Sil.

(Adoncantse de Mariana.)

; Ah, caram!; Ets tu, Mariana?...

; Vos tambe, Bonach?...

Tbo.

(Adoptant un to marcadissim de mansetut.)

Fat just arà aqni ab aquesta
la seycim pèta' mi varet.

Un no sab com mata' mi' hora...

Sil. Si, home; feu santament.

(A Mariana.)

¿ que mi' podrias donà indicis
D'hont se fica en Fornaset?

Mar. Eva a n'agui no fa gaire.

Sil. Bè, ¿ que mi' diràs? ¿ n'hi ha un seix!

Allò que primè li acut

allò fa sèns mès ni mès;

¿ en ves d'èll s'hi ven may calcul,

ni tàctica, ni concert!

Mar. ¿ que teniu?

¿ que vols que tinga!...

Ho. Home, no us amohinen.

Sil. ¿ Oh, caram! ¿ vos mi' feu riure!

¿ lo dirho no costa res!...

Molts caps no se' tots plegats

hànt tenir l'enteniment:
tòt quant se fa sènsa càlcul
no aprofita ni serveix.

Mar. ¿ Que passa?

Sil. Que vols que passi!...
jo no tifa l'Herman-Portès!...
Jo no se pas aquell home...
Ell, no li nego, es valent,
decedit; pero s' refia
m xich massa d'èll mateix,
y la exessiva confiança
mal-logra 'ls millors intents.
Despres diuken si m predica,
si sempre erida l' mal tèmps:
es que jo hi veig més que 'ls altres
perque calculo m'alt més.
Lo càlcul la vista 'ns obra

y com fanal refulgent
 fins los racons il·luminats
 del magi més fosch y espès.
 De nostre invicte candillo
 las dots de manido sabem
 que juntas ab sa bravura
 fan d'ell un home sens preu....
 pero en molts casos no sempre
 això per ni es sufficient.

(à Ybonach, ab to confidencial.)

Tenim mitj quintà de pólvora...
 i mitj he dit?... potse no hi es;
 municions ne tenim pocas,
 tant que, si no m'erro crech,
 que per un altre batalla
 molt escassas las tindrem.
 i d'ell perxò com si tal cosa,

tant decidit y content!
No sè d'hont tren lo coratje;
j'oh carom! i ara no ven
que si'ns manca aquest article
sòm perduts.

Ho. j'Quim dupte te!

Sil. Home, això no es perdonable.

Ho. Es aixis cam vos diheu.

(D'això partit ni puch treure!)

Sil. (De repent com qui li acut una idea.)

j'Es precís que parli ab èll!...

(Ariaus.)

Oh, las cosas meditadas!...

Bonach, Mariana... ja dèn!

(seu va.)

ESCENA VII

Mariana, Bonach.

70

Bo.

(A Mariana que la acció d'anarsen.)

¿Te n'vas?

Mar.

Sens més dilació.

Bo.

¡Espèrat! (¡Si no s'amansa!..)

(alt cantentintse.)

¿T m' deixas sense esperança
entregat al meu dol?

Escaltam sols un instant;

no t' mostres tant insensible....

(Mariana vol retirar-se e' Bonach

s'interposa entre ella y la porta. Ma-

riana, ficsant la mirada en Bonach,

Diu ab energia.)

Mar.

¡Ferme pas!

Bo.

(immòvil.) No.

¿ Això es creïble?

Ybo. ¿ Fens d'escaltar-me!

Mar. ¿ Endeavant!

(contrariada.)

¿ Tant Descaro ja amohina!...

Ybo. (rient ab marcada ironia.)

Càlmat; no estigas nerviosa...

¿ F'has tornat m'alt orgullosa,

segons trassas, Calapsina!...

¿ A mi imposar-me? Estem sols

y puch....

Mar.

(considerantse ditil.)

¿ Fens rahiò sobrada!

(ab resolució.)

Acabem d'una vegada:

¿ parla d'un cop, si així ho vales!

760. i No veus? Ara has tingut solta. 71

Mar. (significant ab lo to aspre que parla lo sèn malhumor.)

Bè, digas lo qu'has de di
y no m' detingas així....

760. Serè breu, m'alt breu: escolta.

Quant aquet temple ultratjat
astentaba ab plena flè,

no la Vèrje del Rosè,

si no un deù ja trossejat,

era d'èll, per negre estrella,

lo rematado y butxi;

jo un dia t' vaig veure aquí

y al mirà ta cara bella,

despreciant lo meu ofici

y sins arriscant lo cap,

vaig se l' que tot hom ja sab

per lliuràt del sacrifici.
Aqui t'estabas tancauda
esperant lo dur cap meu
perquè en avas d'aquell Jèu
habies d'esse immolada.
i te n' recordas?

Mar.

Si, y molt bé.

Ybo.

Dos capitans desgraciats
com tu estaban destinats
à serne immolats també.
Probas vaig da d'estimarte
y probas del meu bon cor
quant ab inaudit valor
jo vaig se qui va salvarte;
y acudint llavors ab manya
en m'ajuda ls capitans,
tòts plegats, cam tres titans,

vam Ja l'erit de: -; Visea Espanya! -
 Grem va serne la palestra;
 tu t' lliurares desseguida,
 y si t' trobas ara ab vida
 la deus a n'aquell cap mestre;
 y fins qui t' t'è l' car captiu
 D' ella igualment m' es deu d' o.

Mar. j'Es fals! (indignada.)

Ho. Aquesta expressió
 m' ha ferit en lo mes viu.

Mar. (Ab ira.)

Quant vas vendre la pistola
 qu' en Tomàs t' va encorrà
 va se quant vares crida:
 -j Visea la tropa espanyala! -

Ho. j'Wo Calapsina! Es mielt tana
 De creuret....

Mar.

(interrumpintlo.)

Ja sab tot hom
qu'he deixat mon antic nom
per lo nom dels de Mariana.

Ybo.

¡Oh! Molta supervia tens
desde que t'has fet catòlica

(resolub.)

Donem si a tanta retòrica!...
¿M' estimas?

Mar.

¡Vei poch ni gens!

No puch trossejar l' men cor
y encara que ho pogués fer
lo vull conservar sense
pe ni fomes, qu' es mon amor.

Ybo.

(mal dominant la ira que s'eruen

ta en son pit.)

Mira que t' pot costar cara

aguesta sequera vil,
 ping m' aguantto per un fil
 y... ¡no m' canceixas encara!

Mar. No temo las amenassas.

Sò farta per resisti
 lo teu propòsit danyè.

Ybo. ¡En va en dirho t'escarrassas!

Mar. Deixam. ¡M'inspiras desprecis!...

Ybo. (clouhent los punys de rabia.)

¡Que l' despit man cor rosega!

Mar. ¿Y que m' fa? A tu si que t'cega,
 ¡barach, tan orgul neci!

Ybo. (explotant l'ira comprimida.)

¡Oh, Déus!... ¡Te n' recordas!...

Ma venjansa t'ém airada!...

¡Vull que quedis deshonrada

à la vista d'en Tomàs!

Mar.

(comensant a perdre la serenitat.)

¿Deshonrada?

Ybo.

(ab sorris satànica.)

¡Sí!

Mar.

¿Y t'è n' vius?...

(eforsantse en apareixer serena.)

M' sobra força y valor
per defensà l' meu honor.

Ybo.

¡Molt pot l' astúcia!

Mar.

¿Que dius?

Ybo.

Pubrirte ab ella sabré

D' infamia, y.... Despres d'això....

n' escriure al emperadò

y en l' escrit explicaré

que la maynada espanyola

de pólvora esta saltada

y que n' he, bé establida,

per una batalla sola....

Mar. ; Serà un gran cop estratègich!...

Ybo. En virtut de tal noticia

si per cas se tē perieia

D'aquesta triumsa Mèjich.

Y l'fèn xicot com un xay

serà immolat a n'als Déus!

Mès... si cedeixas....

Mar. ; Que t'creus!

Ybo. ; M'estimas?

Mar. (ab energia.)

; Menos que may!

Al jon de la delació

sals s'hi entrega un cor mesquí:

primè estimaré al lentrei

que al infame delatō.

Ybo.

(mal ocultant la tempesta qu'està

deseneadenantse en lo seu inte-
rior, desmes de una pausa breu.)

¡ Ta ho venrem!... Ara si un mot
se t' despren de lo suetsrit...
¡ t' estrangulo!

Mar.

¡ Home envilit!...
¡ De tu ja mi' no espero töt!...
Ves, Honach, en bon' hora:
soch harrada, si, y tinc se,
y a l' haura may li escan de
l' ofici de delatora;
pero sapigas que jo,
veyent ta perversitat,
podré descriure l' peccat,
pero... may l' peccadò.

ESCENA VIII

Dits - Tomas y tres soldats: aquets s'quedan
en ultim terme.

Tom.

(entrant.)

Senyò Hernan-Partès....

(Veient a 'Hornach.

¡Ay bona putaca!.....

(gelós.)

¿Que fas, 'Hornach,
aqui ab la Mariana?

M^o.

(Hipòcritament.)

M'ensenyaba l'credo....

Tom.

(creuat.)

¡Tot-fall! ¿En resabas?...

¡trapella, em lusteró!...

Patsè... ¡arri allargat!

(Hornach se n'va pe'l foro.)

ESCENA IX.

Mariana, Tomàs y'ls tres soldats.

Mar. Per Jèu, Tomàs et....

Tom. Trapassera, falsa,
Jellous... poca roba,
moya de set caras,
gran desverganyida
y fins estrafalaria;
india dolentota,
embrolla, tunanta,
mossa sense modos
¡jat-fall! ni criansa;
Madre de cors d' homes
que han vingut d' Espanya...
Ja no se que dirte....

¡te m'he ditas tantas!

Valdria tenir

D'en Prossi las taulas

perquè aquesta escena

fos més larta encara.

Ta he vist cam... Dellousas...

Wo t' planto una naba

perquè... perquè no....

tocada del ala.

Mar. Fomàs... ¡t'equivocas!

Fom. Wo parlis, estafa,

que no tens vergonya

ni tampoch paraula....

¿que no t'hi vist jo

cam casi plorabas?

(expur nantse li 'ls ulls y asigantse li

la uen a despit sen.)

¡ Tot-sall, las promesas
de quin modo enganyan!
vofa dos minuts...

¡ ay bona putaca!....

¡ jat-sall tant que reya
y aquesta ni armaba!

Mar. Fomaset, per Dèu,
escòltam ab calma....

Fom. ¡ Vés allà a sè mitja,
cap vert!

Mar. (ab dolor.)

¡ Sort enfausta!

Fom. ¡ Tot-sall, no enrahonis
perquè t'ens mes taba
que aquell Castelar
de la propaganda!

¡ Vés! ¡ Tu no t'estimo!

¡ Sing! ¡ Hejje sumada!...

Si l' emperadó...

Jellousas... m' agafa...

cam vaig fè aquell dia

no vull escaparme.

¡ Tot-refall, quin mico!

Mar. Reportat.

¡ ví ganas!...

Ara vaig à véurel;

si m' detè y m' tanca

crido l' sacerdot

perquè m' matl ab l' aixa.

Mes no, me n' desdich,

que faria falta...

perque avans que tu

per mi n' est ~~la~~ la patria.

Mar.

(ab dulçura y mímico.)

M'acusas sèmi culpa;
sèns motiu & exaltas:
i t'estimo com may
& estimarà m'altre!
En tu no mès xifro
la mèva esperansa;
per tu visch y alento
contenta y ufana;
jo no puch manca
à la fe jurada
que al fi sò agrahida
y tinch cor y ànima.
Odio à l'Ybanaek
perquè vè de casta
perversa è indigne.
y enmolla 'ls sèns actes
ab tot quant es baix,

vil y miserable.

Cren en ma innocencia,
crenti sens tardansa:

¡ Jo aquí la proclamo,
Fornias, ab ven alta!

Forn. ¡ Tot-refall, qu'ets fina!...

¡ A mi no m'enganyas!...

No m'fio de Jonas

qu'envahonin massa!

¡ Yo estaria fresch

qu' hagues l'escaltarte!

Mar. ¿ Aixís ab mi t'portas?

Forn.

(als soldats.)

¡ Qu'escalten vosaltres!...

¡ Quim pas de comedia!...

¡ Tot-refall, en marxa!

Mar.

Fornias, ull alerta

que hi ha qui no enganya....

Fom.

(Anantseu.)

L' Diable que t'cregui...
; Ningú me la planta!

(Fomas desapareix junt ab los soldats.)

ESCENA X.

Mariana.

j Fomàs!... j Déu meu, ha marxat
y ab gelos!... j Ell l'illumini!...
Si la Ditsa 'ns ha robat
un ser vil, i com castigat
no es tal crim de llatrocini?

(s'ajonola devant la Verje.)

j Verje Santa Del Rosè,
Dels cristians reina y senyora,

vos que tot ho sabien bé
fèuli veure que ab mi tē
m' esclamba que l'adora!

ESCENA XI.

Mariana, Caterina.

—

Cat. ¿ Resas?... ¿ Veus? Això m'agrada.

Marr. ¿ Ets tu?... ¡ Ay!; La vèrje t'porta!

Cat. ¿ Que tens? ¿ que t'passa?

Marr. ¡ So morta!...

Es a di... ¡ sò desgraciada

Cat. ¡ Que dius!

Marr. En Formas gelos

m'acaba ara d'insultà

perque l'Ybanach...

Cat. (interromptla.)

Creech ja

aquest home perillós

Mar. Ell ha vesat lo veri

de la gelosia cruel

Dintre l'cor ahir fidel

D'en Tomás... ¿ que dich ahí?...

no fa tal volta mitja hora

que m'ha requerit d'amors

tirant-me flors y mes flors

ab delicia encisadora.

- Miratel!... Encara s'ven

corre desde l'finestral...

¡ Tomás meu!...

(com ~~Oridantlo.~~) (Apareix Silveri

y din a Mariana. ab to de reny?)

¡ Prida més alt!...

¡ Vaja, está vist... no tifen!

ESCENA XII.

Ditas. - Silveri.

—

Cat.

(Ab mimo y sourient.)

Home, Silveri: no 'ns renyis
si habèm guaitat un moment.

Sil. i Qu'heu perdut l'enteniment?

Cat. ¡Woya, ab ell ja cal que t'enyis!
Wo t' deixa passà ni així
per més qu'òbris sèns malicia.

Mar. Pero veig que t'fa justícia
despres si l' sabs persuadi.

Sil. ¡Wo veyen que aquí al devant
hi sal habè salda desca
vagatinha ò mouhent gresca
ò vient ò hè cantant?

Signen sempre precaludas,
que comè molt calculà
avans de ferse l' que s' fa....
¡oh, caram, caram!

Cat.

(sempre ab carinyo.)

Sabridas.

san ja las tèvas tahons
¡Fat es lo càlcul per tu!

Sil. Perquè ab ell ja may nuigü
sal cometre indiscrecions.

¡Donchs, no sè com son fetas!...

¡això fins can pe l' sèn pes!...

Los soldats... ¡com qui jin res!..

¡no tenen ells malas trètas!...

Fant prunt ventren ma noya

Jinhen tot quant 'ls hi acut,

¡no tenen prou virtut,

si la tal es Curicaya,
 per refrenà 'ls xistes sèus,
 que n'essiban nus que ofencan
 hasta l'cas que no 'ls esmenan
 las òrdres ni 'ls càstichs mèus.
 ¡Oh, y 'ls soldats espanyols
 que son nus brutxas y nus maulas!
 ¡En regniebros y paraulas
 mitj picants s'pintan sols!
 Fets en tractantse de Jonas
 pateixon Del mateix mal,
 y jo, com es natural,
 puig sèn murradas y bonas,
 y en tot signes Del afecte
 que ab fins Diversas us Duch,
 vull evita, ja que ho puch,
 que ningú us triengui l' respecte.

Mar. ¡Oh gracias!...

(a Caterina, ab veu cari plorosa.)

Lo promès teu
tē escriu'pals que l'enalteixen.

Sil. Los quals tots ara s'cenyeixen
al be' vostre.

Mar. (aixugantse'ls ulls.)

Ho crech. Adéu!

Sil. No t'moguis!...

Mar. Me n'finch d'aria.

Sil. Ah, vès, Jarchs: no es exigencia.

Cat. (aport a Mariana.)

¡Valor! La teva innocencia,
quant siga hora, triunfarà.

(Mariana entra dins del seu quarto.)

ESCENA XIII.

Catarina, Silveri.

Sil. Sembla que no està de filis.

Cat. Fât per culpa d'en Tomàs
que gelós y pertinàs
li ha fet remoure la bilis.

Sil. ¿ Ah, renjinas de promesos?

Cat. Això es.

Sil. Anvals d'estiu

que al bell punt un sol malt viu
los romp de vergonya encesos.

Mès deixem està a'n'als altres
que al ban canvi tornaran
avuy mateix, y un instant
ocupemnos de nosaltres.

Cat. Parlas bé.

Sil. (ab passió.)

Jò tant egoista,
tant avaro al costat teu,
que m' enuja y m' sab grèn
veuret. cançalgruda y trista.
Salsament tu m' fas felis
sèus trabas ni cortapisas,
y es tant lo qu' ara m' encisas
quant veig que m' somrius aixis,
que t' ho asseguro en veritat,
si no sàs perquè t' estimo
y perquè m' teu petit mimo
m' tè com baig y aletat,
ves abandonà m' faria
aguet món de lluita y proba
tant t' home de bé no hi troba
la rectitut que valdria.
Mès sènt tu m' àngel del cel

per mi baixat a la terra
 cada dia en mi s'aferra
 més fort de viure lo anhel.
 Vull viure per adorar-te
 per sè l'teu rendit esclau,
 y ab amor y eterna pau
 en mon cor santificant-te.

Cat. Quant te sento aixís, Silveri,
 m' fas en extrem ditxosa:
 la teua paraula hermosa
 m' absorveix...; vals un imperi!
 May explicar-se sabrà
 en formàs ab tant vigor.

Sil. Pero sab. senti, l'amor
 s' endevina sens parlar.

Cat. Si espansiu may en mi entaulas
 alguna conversació

es immensa l'atracció
qu' experimento en tas porculas.
M' quedo fins com suspesa
y disfruto un gaig sens fi,
mes vull parlà y no sé di
lo que vull, y m' ve tristesa.
En al menos sabs expressà
tòt quant dintre del cor sentit
y ab bellissims arguments
lo meu sempre avassallà;
mes jo com tinch lo tel di
no sé girà prou la llengua
y no puch, y ho tinch à mengua,
di l' que sento com fas tu.
Yo crech que qui t'è palica
en amor t'è molt guanyat;
s' fa entendre més aviat

qui l' sent, y despres l'explica.
 E' parlo per experiencia
 puig que se senti molt bé,
 pero es lo cas que no se
 Descriure may la vehemencia
 D'aqueix efecte exquisit,
 tant arrelat com intens,
 que l' meu cor domina y vens
 D'un modo estrany e' inaudit.
 Fa poch Jeyas que so' un àngel
 baixat pe l' teu goig del cel;
 Junchs tu per mi ets san Gabriel
 y com ell hermos y arcàngel.
 En los perills de la vida
 ampararas Ma virtut
 y d' ella l' teu pit lo esent
 serva si s' ven perseguida.

Si, Silveri, ¿no es veritat
que puch viure en tu confiada?
¿No es cert que si sò estimada
tu no ets menos estimat?...
¡Un àngel m' has dit que sò!...
¡No tant!... No tinch pas com ells
alas per volà...; que bells
los conseheix ma rahó!

Me'ls miro batre las alas
sensa fatigar-se may
crusant lo infinit espay,
allà en las etèreas salas,
rodant xons y grassonets
entre nivals d'escarlata,
y ab trompetas d'or y plata
de dalsissims espignets
y sonidos specials

produhint torrents d'armonia,
sentne eterna l'alegria
en los ambits celestials.

Sil. Estich absort d'escoltarte.
No m'creya que sapiguesses
lo que sabs; veig que progressas...
y fins dech felicitar-te.
; Ves sentho aixis, Catarina!

Cat. ; Com que l'pare Olmedo t'è
lo do d'explicar molt bé
lo que prescriu la doctrina.

Sil. Veig qu'estàs d'ella informada.
; Quant va explicar-te-la?

Cat. Quant
despres del baptisme sant
d'aiga vaig quedà unxada.

Sil. ; Y res me n'havias dit?...

¡ Ben callada t' ho tenias!...

Cat. ¡ Pam que ho feya tots los dias
avans d' anar men al llit!

La Mariana no m' va en saga
en saberla.

Sil. Fe un bon cap.

Cat. De cor fins com jo la sab.

Sil. No comprenech perquè aquell plaça
ava està d' ella gelós...

¡ Dèn lo passa bõ en Formas!...

A mi 'ls gelos no crech pas
que m' tinguin may lo repòs.

Deusto la gelosia

qu' es depressinha en extrèm:

qui com ell s'ens motiu t' em

no òbra ab prou galanteria.

¡ Pòtse val finesas novas

Del afecte de Mariana!

¿No s'ha fet per ell cristiama?

¿No té a' la vista las probas

D'una conducta exemplar

y fins d'abnegació plena?

¿Y tanchs perquè aixis s'apena

aqueix ente singular?

No l'valdria perxò ofendre's

es bó y noble per demés

y senzill hasta lo exsces

com tu ja has pogut compendre.

Pero es caràcter estrany,

y jo que vull ab afany

esmenarli las erradas,

m'hi enujo sempre, y no alcanço

à la ratio ferlo entra,

y l'Deixo al fi perquè en va

veig que predicó y mi' conso.
No venràs al teu Silveri,
capficat ó testarut,
may pe'ls gelos abatut;
no es tant pobre de criteri.

Cat. Déu t'escalti!

Sil. ¡Ta ho parà!...

¡Que duptes de mi potse?

Cat. ¡Ets home!...

(al to de broma.)

Sil. Aquí en Fomàs bé.

¿Vajam de nou que dirà?

ESCENA XIV.

Dits. - Fomàs.

Fom.

(entrant.)

¡Tot-vefall, l'emperadó!...

¡quina catxa, vatua l'vet!...

¡Ah, qui sou vos?

(vegent a Silveri.)

Sil.

Tomaset....

-¿T'Jonchs que portas de bo?

Tom.

¿De bo?... Res... ¡buena putaca!...

¡Que Déu te guard, Catarina!...

Sil.

(enfadat.)

Explicat! (M' Desatina

a fé de ls sentts!

Tom.

(sens se cas de ri Silveri, calisbeuix

y pensatin, contemplant a Catarina.)

¡T'es molt maca!

Quant veig que tot m'he aixis...

To en ma vida he tingut sort...

Aquesta prou te ban cor,

18.
més la mèva.... carta m' sis.

Cat. (apart: sent acció d'anarsen.)

¿ Paísé sols valen porlá
aquí 'ls dos. D'alguna cosa?

Sil. ¿ Tu te n' vas?

Cat. (rient.)

Si, que saig-nossa.

Fom. ¿ Tut-sall, Jona, ¿ vals callá?

Cat. Bè, ja tornaré Despres.

Fom. Adéu, maca.

Sil. (à Fomias.)

¿ Qui'ets pavana!

Cat. (à Fomias.)

No tant com la Mariama.

Fom. ¿ No tant, dius?... ¿ Lo doble més!...

(Catarina entra en lo quarto de Ma-
riana. Fomias la segueix ab la vista.)

ESCENA XV.

Silveri, Tomàs.

Sil. ¿Que t'ha dit aquell?

Tom. Silveri,

ni m'ha valgut escoltà,

y... ¡l'haurém d'espavilá!

Sil. Lo que dich; pero ab senderi.

¡Oh, caram, caram, las cosas

calcularlas molt comvè!...

Tom. No pas aquestas.

Sil. ¡Famblé!...

¡No entench pas com dirho gosas!

Tom. Ara ve l'Herrnan aquí;

li vull explicá... fát... fát...

sense deixar-me ni un sal mot.

Sil.

(pensatiu.)

¡ No crech que ni vejém l' fi!

ESCENA XVII.

Dits. - Hernan.

Her. Salut.

Sil. Gracias.

Fom. Dèn vos quant.

Her. (a Fomas.)

¡ Danchs i que tenim de bo?

Fom. Malas noticias solentas,
senyõ Hernan

Her. ¡ Malas! i Y danchs?...

i Que no has intentat?

Fom. ¡ Pa, home!...

¡ Si no ni' ha estoltat Fompoch!

Sil. (i Lo que m' temia!)

Fom. ; Y cuidado
qu' hasta li he fet un sermó!

Sil. ; Ya t' has explicat ab garbo?
Lo fè un sermó val di poch
si sifa sènsa arguments solits;
sènsa....

Fom. (contrariat.)

; Endevant!

Sil. Aixó vol
un tacto si... prespicacia...
y... i m' entens ara?

Fom. ; Tot-soll!
; que m' expliquen!

Sil. ; Oh, caram!...

Fom. ; Perque no hi anauan vos?

Sil. Bè, home... ; Mare de Déu!...

¡si no t'puech preguntá aixó!
¡Ets més rebeck!

Her.

(a Tomás.)

Ciutat, explicat.

(Indicant que calli a Silveri.)

Silveri seu lo favor.

Sil.

(ab humiltat.)

Dispensen.

Her.

(a Tomás.)

Donchs, ¡qué t'ha dit?

Tom.

Trobaren que jo... deixons...
me n'hi entrat com si tal cosa,
sens pensar-mhi poch ni molt,
Dins del palacio imperial
de casa l'emperadó,
y m'ha fet se' mes d'un hora
d'antessala allá tot sol.

Her. Bè, deixem-la l'antessala:

¿que t'ha dit?

Zom.

M'ha dit que no;

que la pau no la vol fè,

7 que vol mata' à tothom,

7 que nosaltres sem guerra

perquè sabem que t'è or.

Jo quant l'he sentit tant seriò

7 ¿com se n' diu? tant furios

li he dit que mirès ben bè

lo que deya, perquè jo

no sufria cap insult....

¿Hem tingut mas rasons!

Jo li he dit per espantar-lo

que tots eram espanyols;

que tots... portabam bigoti;

qu'encara que fàssim poch

'ls grananyarian, perquè
tenim caballs y canons
y revolvers de sis tiros
y Cruys del sistema nou
y tres mil quintars de pólvora
y un sens fi de municions
y fusells de 'ls que s'carregan
per la culata, y d'ells....
tòtas las fletxas y llansas
del teatro del Masson
que servian quant se feya
no fa gaire la Passió.

(Herman esclata en rialla.)

Sil. ¡Ca, ca, no n'podrem sortir!...
Sempre has de sé algun bunyol!...
Explicante d'aquet modo...

Tom. ¿Que li haurian dit milló?

91
Sil. Bè, home; jo no t'ho dich.

Her. (vient.)

Acaba, y al grà.

Tom. Dello's....

ha sigut treball inútil:
sempre se m'ha aguantat fort;
y m'ha dit per fi de festa
que ja està del tot resolt
y que'ns darà cassa prompte
y que'ns farà guerra à mort
y que avuy ja tindrà l'temple
que li habèm pres, y que vos
seren immolat als déus
y despres... que ho serem tots.

Her. ¡Molt parla Guatimozin!

Tom. Massa parla, si senyó!

(No li he dat un raig de còssas

no se' perque, jat-refoll!

Her. Ja que donchs ell vol la guerra
la tindrem a discreció.

Yo volia evita' sanch;

volia evita' l'horror

de la lluita encarnissada

que sostenim ja sa molt;

volia evita' a tot franze

per medi d'embaixadors

las victimas y ls estragos

que portan tals dissensions....

¡y en lloch d'escoltarme atent

ab insults aixi m' respon!...

¡Basta d'inercia!... La lluita

qu'estalli en nom del Senyor

y l'cel, qu'es just, decidisca

la victoria.

Sil.

¡Pa! Quant son
las cosas ben meditadas...
caram, caram... es l'tòt.

Si en bloch d'anarhi en Tomàs,
que Dèu li ha negat l'Jo
d'expressarse com'ls altres,
hi hagues anat... qualsevol
mès pràctich, mès... diplomàtic...
mès... ¿com se n'diu?...

Tom.

¡Tot-refoll!...

Sil.

Que hagues sabut enganyarlo...

Tom.

¿Que l'hauriau enganyat vos?

Sil.

Home... jo no parlo tant;
las cosas a poch a poch...

(com qui li xent una idea.)

Si l'Ybonach 'ls parlès
tal volta fora millò:

ell es indio y sab l'idioma...

Her. i Nosaltres que no som bons
per dir a cap una embaixada
que haguem de donar la missió
a gent del país?

Sil. Bè, home...

Fom. (Per ara vente aquest ou.)

Sil. L'Ybonach té molta mònita
y hasta m' sembla un bon xicot.

Fom. Tant com l'ellòp bona bèstia;
l'Ybonach té molt mal cor:
m' val robà la promesa...
i veyen? ja es un lladre.

Sil. (i Bo!)

Fom. i no us recordeu fa tres mesos
que l'vam agafà?

Sil. Si, prou.

Fom. Era un espia de Méjich;
 à n'á mi may m'ha fet goig.
 Li vam dá la llibertat,
 més... en l'dia del cop
 va volè torna ab nosaltres.

Sil. T bé; que vols di ab això?

Fom. ; Res! Que aquell que fa un cistell
 també n' pot fe deu milions.

(Toch de cornetas. Crits y algarabía á fora.)

Her. ; Que serà aquesta gatazara?

Fom. ; Tot-refoll, quin esbalot!...
 ; Wi la vigilia de 'ls Beys!..
 ; Bona reputaca, 'ls corns!....

Her. Fomias, s'es toca á llamada!

Fom. Ara així 'ns treurem la pols!

(al foro.)

Corneta; llamada y tropa!

Sil.

(al soro també.)

¡A las armas, campeones!

Her. ¡A las armas!

(toth de llamada y tropa.)

Soldats. (entrant.) ¡Visca Espanya!

Sil. (¡Patsè acabarem d'un cop!)

(Mariana y Catarina surten de lo seu

quarto al senti los crits y desordre a fora.)

Fom.

(content.)

¡Hasta las Joncas hi venen,
que m'agrada això, jol-fall!

ESCENA ÚLTIMA

Dits. — Mariana, Catarina, Soldats.

(Los soldats armats de punta en Calandria

Hernan-Cortés s'Heu l'espasa y jui.)

Her. ¿Sentin, soldats valents? Ta furios vonca
 lo clarí belicòs de la indiada
 y 'ns crida a la batalla ab sa venbronca
 fent us del esbalot eixa host airada!
 ¡Corremhi, Jonehs! y Mejich que 'ns esbronca
 que temi nostra furia ja estallada,
 y amentemne, sembrant son estermini,
 lo ja l'Espanya Dilatat Domini.

Mar. Anen alerta, brans, perquè trevalla
 sens descans ni repòs, y ab manya artera,
 l'astucia d'un traidor.

Her. (agafantla del bras y apart.)

¡Mariana, calla!

Sil. ¿Que dius?

Her. ¡No us assusten!; Vana quimera!
 ¡Que vingan traicions, qu'eixa canalla
 no podra may triunfar com ella espera

perquè aquesta sera, com a Fabasco,
cadàver quant ne veji nostre casco!
; No son los espanyols que braus guanyaren
dos cents combats à l'host. D'eixa comarca?
; No son aquells titans que fins posaren
sumis à vestres pens lo gran monarca?
; De cent vils traicions no triumfaven?
Donchs si vostre valor tal fet abarca
quedi avuy terminada ja eixa guerra
posant baix nostres lleys tant rica terra.
Que resti, campeons, d'aquest gran dia
per la posteritat brillant memoria;
si s' perdès lo combat s'eclipcaria,
no dich vostre valor, fins vostre gloria.
; Soldats braus! A lluitar ab energia
7 vèuse ò liè mori!

Soldats.

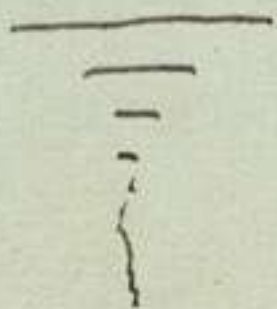
! Mort ò victoria!

Maria }
 y }
 Catari. } ; També volèm lluitar en vostres filas!

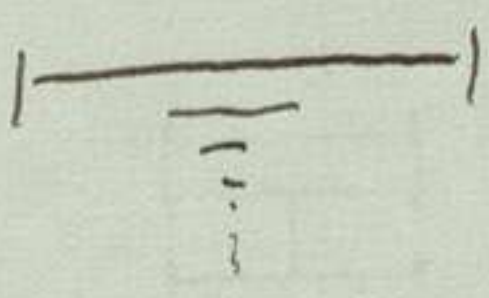
Her. Las donas us queden... per si desfilas!

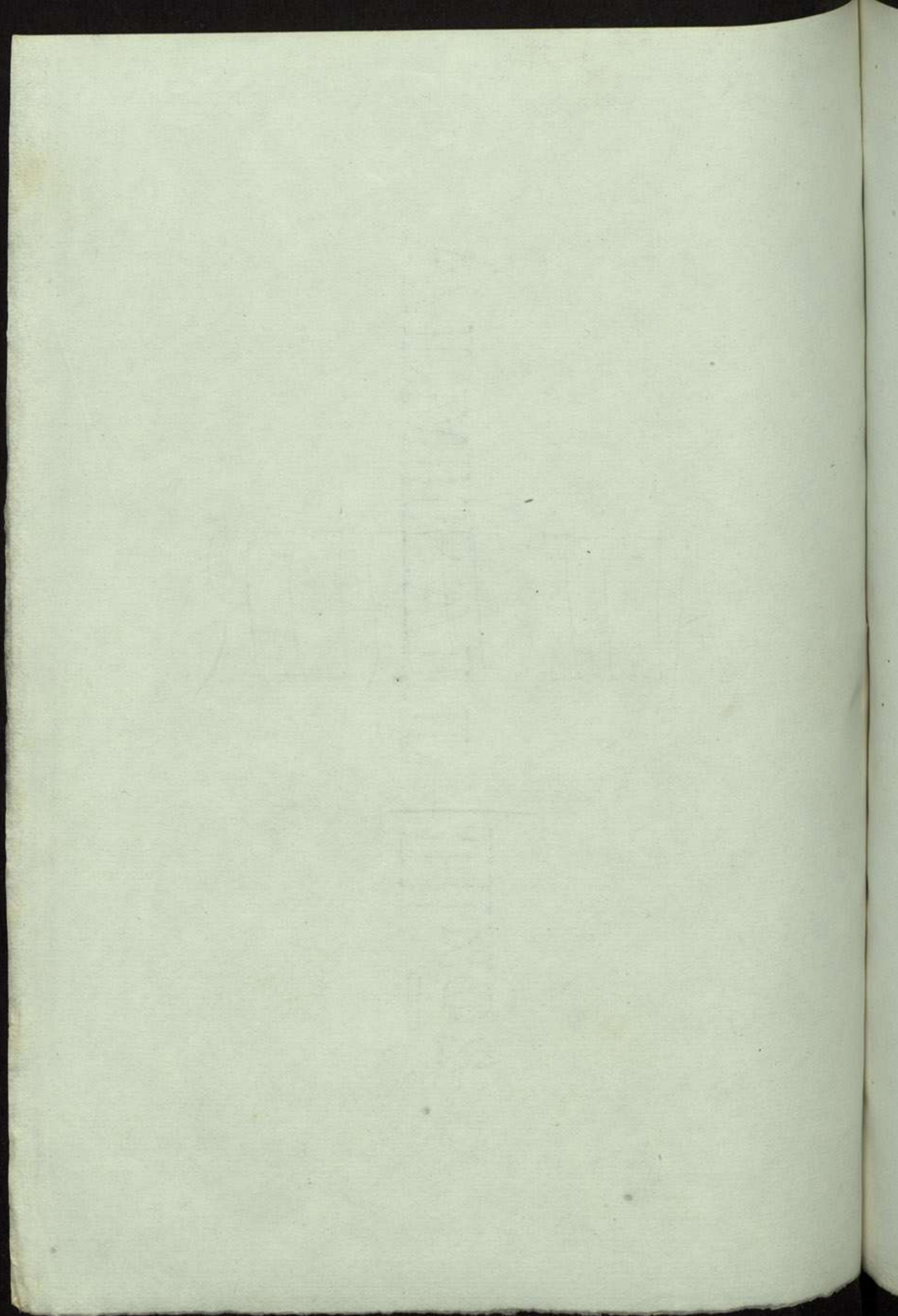
(con rapidament lo telo.)

FI DEL ACTE SEGON.

ACTE TERCER.

ACTE TERCER.

(La mateixa decoració de
els actes anteriors.)

ESCENA I

Mariana, Catarina.

(Sentadas junt al finestral. Una y altre
són despitats.)

Mar. ¿Sents com retruny lo canó
per lo pla y per la montanya?

Cata. Es gran la carnicevia
y terrible la matansa.

; Escolta quin terratremal!...
Cris per tot, xinlets de balas,
fletxas bronzint, bèlics corns
que donan òrdres contrarias
y omplen lo espay d'un cert ruid
tant estrepitos, qu' esglaya.
No es propi l'cor de la dona
per presidi una batalla
tant sangrent, hont la clemencia
es per tot hom menys prenhada.

Mar. Deu no pot volè la guerra
en l'odi no més basada;
la guerra vol di estermir;
sanch y dal en abundancia;
esposas sense marits
sacrificats per la patria;
joves presos al treball,

fills arrancats à las mares.
 Un Déu misericordios,
 que s' diu de pau y bonansa,
 no pot consenti que s' donga
 à una guerra l' nom de santa
 per just que siga l' propòsit
 y legitima la causa
 que impulsí à un regne à esgrimir
 contra à altre regne las armas.
 Sent de Déu l' obra perfecte
 es de Déu l' home l' imatge.
 y en la terra no ha de viure
 per se assessí l' un del altre.

Cata. ; De compassió fins per Méjich
 finch en los ulls una llàgrima!

Mar. ¿ Com es possible olvida
 que habem nascut mejicanas?

Cata. ¿Y com olvida, ademés,
qu'en Méjich evam esclauhas,
y que una rel-ligió idólatra,
absurda, en extrém fanática,
tenia nostre existencia
constantment amensada?

Mar. Aixis comprench que la lluita
siga algun cop neccessaria.

Cata. ¡ Si que ho es!

Mar. ¡ Lo dit esmeno!...

Cata. ¡ Contempla aquest panorama
que s'estén á nostre vista
com á cada moment cambia
en rahó de las maniobras
sempre atrevidas y rápidas
de'ls dos exércits que s'jogan
de un plegat honor y fama!

Mar. ; Si l'quadro no fäs tant tétvich
 fova hasta nevniäs! Pero l'anima
 s'apena, al senti' los ays
 de dolor qu' arren exalan
 los sevits y moribundos
 de l'agonia en las ansias.

Cata. Lo sol ardent can a raigs
 sobre las bruyidas armas
 y enllerna l'vin centelleis
 de tants cascos y corassas,
 produint dintre del maji
 un vértich que atrau y espanta.
 En aquest instant fins sento
 secret ardor que m'implama,
 y t'dich que compartiria
 joyosa y de bona gana
 tots los atrars de la guerra

ab los nobles fills d'Espanya,
ja que defensan heròicks
la més Digne de las causas.

Mar. No veig ja a n'el meu Tomàs
cubert per la espessa capa
de fum que per tot s'aixeca
y s'condensa prompte en l'aire.

Cata. ¡ To bé veig a n'en Silveri!...
Miratel blandint la espasa
al cim d'aquella colina
hont l'acció es molt empenyada.
Més avall l'Hernan-Cortés
incendia unas cabanyas
y ab ma de ferro destrossa
las pilas de la indiada.

(Durant aquesta escena deuen sentir-

se llunyanas y repetidas descargas

de fuselleria ab alguna que altre
de canó. }

Mar. Anem seguint fent desfilas
que las que habem fet no bastan.

Cata. (Donantse un manyo de l'ella a Mariana.)

Endresa totas aquestas
que t' dono dins de la capsa.

(Senyala una capsa grossa de cebro
que Mariana té aprop seu. Un petit
moment de pausa.)

Mar. ¡ Soroll sento!

Cata. (escoltant.)

Es aprensio.

(Apareix Bonach.)

Mar. (Ab gran temor aixis que l'veu.)

¡ No es aprensio per desgracia!

(Mariana y Catarina s'alsan de

repent. Bonach al pous creuant
de brassos y mirant las fita a fita.
Al fi s'adelanta alguns passos.
Las duas donas s'armen de valor
y Mariana ab ven seca, pero enérgica, (iii)

ESCENA II.

Ditas. — Bonach.

Cata. ¡Aquí tu!

Mar. (¿Que valdrá, verge santíssima?)

Bo. ¡Yo sé! (inmóvil)

Mar. (encoratjantse)

¿Que t'more?

Cata. ¿Quins son los teus intents?

Mar. Quant los companys en lluita renyint
defensen nostre causa, ¿aquí a ¿que vens?

Pero sempre, altiu monstuno de vilera,
seras traïdo y cobart, ves t'he a' ralla,
pnig fugas del perill ab tab baixera
en lo mès crü de la mortal batalla.
¡Miserable!

Cata.

¡Home vil!

Ybo.

(mal comprimint lo seu furor.)

¡Alta paliri!...

Ho serè, si volen; pero hen d'entendre
que m' diu un amor de fock sius al deliri,
y sent fock, un instant mès lo fa entendre.

Cata.

Sempre perfid y fals!

Ybo.

(aparentant gran calma.)

To sols Defenso

lo meu propi interes; tal es ma factica;
comunment ab la astucia sempre venso
y ja en l'art de finji' tuch molta practica.

No són vosaltres de més bona pasta
que jo, segons calculo:
; be hi cap en nostre pit y be's hi ajusta
lo ardit artificias y l' dissimulo!
; Acàs per convicció us heu fet cristians?
; No, ca! ; Per vil egoisme!
Per amor a' dos homes; per ells, vanas,
apòstatas, perjuras, ab cinisme
escàrni vil heu fet, constant desprecí
del rito immaculat de'ls nostres avis,
y per Mèjich tenir un sorris neci
de desden sempre imprès en aquets llavis.

Mar.

(ab indignació.)

Sols tu pots, Ybanach, astut e' indigne,
escampà lo veri del improperi.

No esta en lo teu cor sech creure en la insigne
redenció de la creu, qu'entre l'misteri

s'aixeca magestrosa y sempre plena
 de sombras per aquets que sens se vinhen,
 y esclaus del ateisme, o a la cadena
 del dubte subjectats, de Déu se vinhen.
 Cristo es sols la veritat, y en Cristo espero;
 los idols ronechs ja no m'fan cap mella,
 y es tant embaucador com embustero
 qui ab oràculs de sanoh tot ho atropella.

Tbo.

(perdent la calma.)

¡Calapsina!

Mar.

(ab dignitat.)

¡No m'dich ja Calapsina!

Tbo.

¡Poch importa!... ¡Acabem d'una vegada!

¿Sabs a que vinch?

¿Com no?; Prou que ho endevina
 ab terror la mèva ànima glassada!

Tbo.

(ab plater satànich.)

j'antent estich puig lo teu gaig coarto!...
; Ab ta sort, donchs, comensa a resignarte!
Vinch a tancar-me ab tu dius lo teu quarto;
vinch, en fi, Calapsina...; a destourarte!

Mar. (Ajouollantse devant de la image.)

; Oh, que dius!; Ampareme, verge santa!

Ybo. ; Comprenez ja que no mi' porta un intent futil!
Sola ara t'veus, y l'meu desitj t'espanta,
resistirte no pots...; tot es inutil!

Mar. (ab fervor plegant las mans.)

; Ah, verge del Rosè!

Ybo. (ab to de burla.)

; Resiat d'ella!

Mar. ; Estupit!

Cata. ; Descregut!

Ybo. (impacient.)

Lo temps avansa

y mençua s'ova en mi pèrdre tant bella
ocasiò per da còm a la venjansa.

Aixecat, Palapsima,

no esperis res d'aquesta toca imatje;
¡es nulo lo sèu poder!

Mar. ¡Bondat divina!

Cata. ¡Lo que s'jin no sab, ja que aixis l'ultratje!

Ybo. Pura farsa è invenciò es sa existencia;
sos miracles engany....

Mar. (interrumpintlo.)

¡Tanca la boca

que al senti' això que dius en sa presència
à odiarte encara més fins m' provoca!

Ybo. (ab ironia marcadissima.)

Donchs be; si tot ho pot, com tu supotas,
suplicali que t'lliure de mas grapas....

(un moment se pausa.)

¡ Ah! ; wo veus? ; wingü ve!

Mar.

¡ Y tu dirho gasas?

Bo. ¡ Si, perqu'ets mèva ja, y no te m'escapas!

(señalant á la vèrge.)

¿ Veus com res pot? ; Com es tot en ella un mito?

¿ Perquè l'suprèim miracle no fa, á veure,

de salvarte al instant? ; Si es cert lo rito

del pevell en que t'trobas t'heu treure!

¿ Y puig los meus intents no esterilisa
cap poder ella tè!

(dirijintse vers la imatge y ab irres-
petuos ademans.)

Yo t' desafio,

to sea imatge; t'conjuro: paralisa

ma voluntat, y d'aguet bras lo brío.

(vegent que la vèrge no s'mou.)

¡ Inmòvil permanent! (rient.)

Mar.

¡ Oh, quin sarcasme!

Ybo.

(encarantse ab la verge.)

¡ To puch molt mes que tu, y vaig à probarho!

Cata.

¿ Que intenta ell ara se? ¡ M' sorprèn y ni pasma tant cinica osadia y vil descaro.

Ybo.

(Preyentse un punyal y amenassant à la verge.)

Vull d'aguet pedestal en que t'eleuas
sens cap esforç à terra derribarte;
medi' las forsas tevas y las mevas,
y, si m'guanyas... ¡ sabré justificarte!

Aguet lloch no t'pertany y has de deixarho,
y puig que així à ma veu tant sorda t'mostres
veure t'faré al bell punt que l'ocuparlo
esclusiu patrimoni es de ls deus nostres.

Cata.

¡ Oh, llenga d'escorpi! ¡ No sab que s'garla!

Mar.

(Veyent que Ybonach s'dirizeix vers

(l'imatge ab lo punyal alsat.)

¿ Què intentas, home vil?

Ybo.

¿ Ben poca cosa!...

Clavarli aquest punyal y derribarla;
que ho evitthi si en efecte es miraclosa.

(à Mariana.)

Mu cop la tingu a terra, sens tardansa
ni escrúpul cumpirè al peu de la lletra
tòt quant agui, perduda ma esperansa,
prenèrich m'has sentit sa poch promessa.

Mor. ¿ Derrirà tu'la vèrje?

Cata.

¿ Infàmia immensa!

Mor. ¿ May! Primè de gosarte en lo espectacle
de tal deliete, l'mèu cadavre pensa
que serà a semblants fins enteren obstacle.

Ybo.

(centellejantli d'ira los ulls.)

¿ Llamps y trons!... ¿ Es di que t'atreveixas

à posarte devant?

Cata.

(ab varonil arrogancia.)

¡Yo ha d'atrevirse!

¡m'hi poso jo també!... ¿Que no coneixes
que sens morir qui creu may val rendirse?

(Ybonach lluita desesperadament ab

las duas donas que li tenen cada una

un bras agafat y no l' deixan avanzar:

farieja per desprendre's d'ellas y á poch

ho logra.) (Ab ven terrible diu.)

Yo. ¡Pas! ¡Fen pas!

Cata.

¡Yo!

Mar.

¡Jamay!

Yo.

¡Mon cor explota!

Cata.

¡Ah!

(cayent á terra.)

Yo.

(netrasant fortament á Mariana que cau.)

¡Tem lo mien furor!

Mar.

(plena de congoixa.)

¡Vérge Divina!

Bo.

(fóra se si, ab valia extrema.)

¡Tremolen ara, Donchs, que us miro á tota
de mas plantas, Panuca y Calapsina!

(va per clava lo punyal y derriva á

la vérge, pero una fletxa que casual

ment entra per lo finestral lo fereix

en lo bras dret. Honach, que no pot

la serenitat per de prompte, s'arriba

ca rapidament la fletxa y om ab valia.)

¡Que's això Déus?! S'ha vist may sort mes fletxa!

¡Feret per una fletxa extraviciada!...

(se senten crits y algaralia á fora.)

¡Fins perdo el món de vista

y... caich... sens veure m'intenció lo grada.

(can à terra desmayat.)

Cata.

(Dreta ja, di rijintse à la vierge.)

; Tant bell miracle mès ma fe assegura!

Mar.

(ab fervor à la vierge.)

; M'heu salvat!; Gracias!

Cata.

Pero desseguida

en bloc segü posem nos mentres dura

aquet desmay si estimem un poch la vida.

(se n'van.)

ESCENA III.

Ybonach.

(Se poch rato torna en si.) (Atixecantse.)

; Hont me trobo?; Que ha passat?

en aquet moment per mi?...

(recullint de terra lo punyal.)

; Tra de 'ls deus!... Veig aquí

lo mien primyal.....

(examinantlo.)

¡Espuntat!

¿Com pot se?... Que m'vaja observo
copiosa sanch d'aquet bras....

¡Res importa!... Lo teniás
y l'vigor enter conseruo.

(pansa.)

Recordém.... ¿que m'ha succurit?...

Ah, si.... ma fletxa estraviada....

(recullint la fletxa de terra y ^{l'ha}
aninantla atentament.)

y per sort no envenenada....
que de sople m'ha ferit.

(tira la fletxa lluny de si.)

¡Vaig sent de tot recordansa!...

¡Per miés que m'costi la vida

apesar de la ferida
vull porta à cap ma venjança!

(dixantse un instant en la verge.)

Més, que miro?... i Es di' qu'encara
en lo pedestal reposas
intacta, y fins potsè t'gosas,
sorienterè!... c'estich cert!...

Pura ta mirada brilla,
pero, no obstant, no m'humilla
ta omnipotencia y poder

(gnaida en tornu seu.)

Y... Calapsina?... ¡Oh, furor!...
F'raig de persegui' impasible
y ma sanja serà horrible
com ja ho es lo meu rencor.

Aqueix es lo quarto seu:
en ell m'encaixo: ¡be está!...

¡Lo que es ara no t' valdrá,
ingrata, l' favor de Déu!...

¡Tem, donchs, ma venjança aivada!...

Ara l' mien plan es segü:

s' hi entras... ¡pobre de tu!...

serás miéva... ¡deshonrada!....

(entra en lo quarto de Catarina per
equivocació. La escena permaneix
sola breus instants. Se senten yroxims
crits d'alegria a fora que van acost-
tantse més y més.)

ESCENA IV.

Mariana, Catarina.

(entran plenas de satisfaccio, y de pressa.)

Cata Ah, son ells, si, que briosos

ab son valor que may falta
ja venen de la batalla
com sempre victoriosos.

Mar.

(sorpresa de no veure l'Ybonach a Terra.)

¿Ay, ay? Guaita! ¿y l'Ybonach?..

Cata.

Dieu habè tornat en si
y fugit llanjè d'aquí
confús y no poch manyach.

Crits.

(dintre.)

¡Gloria à Espanya!

Altres.

¡Gloria! ¡Gloria!

Cata.

(ab gaig.)

¡Ah! ¿vó'ls sentis?

Mar.

¡Heròicks soldats!

Cata.

Un altre cop coronats
per la més brillant victoria!

Mar.

¡Sempre valents!

Cata. ; Sempre, si!...

; Si cad'm d'ells val per tres!...

Sil. (entrant.)

; Que visca l'Hernan-Cortès!

Soldats. (entrant també.)

; Que visca!

Cata. ; Ja son aquí!

(Entra l'Hernan-Cortès ab la espasa
desenvainada.)

ESCENA V.

Ditas. - Hernan-Cortès - Silveri; soldats.

Cata. (tirantse en los braços de Silveri.)

; Silveri mèn!

Mar. (que desde lo primer moment nota
l'ausencia d'en Tomàs, pregunta ab.

ànsia à Silveri.)

¿Y en Tomàs?

Sil.

(sens saber que di, confús.)

(Ara com li diré jo....)

(alt à Mariana.)

¡Asségat!

Mar.

(recelosa d'una nova infausta.)

¡Tal laconisme

m'elata un disgust fort!...

(Silveri indica à Mariana que calli

perquè va à parlar Hernan-Cortés.

Mariana està presa de mortal inquietut.)

Her.

Brans soldats: una desgracia
fatal 'ns cubreix de dol.

Manca l'capità Tomàs,

héroe insigne que per tot

ha donat sempre en la lluita

probas d'esforsat valor.
No sabem si entre las filas
De la tribu més feròs
que'n aqret pais guerreja,
ha trovat gloriosa mort.

(Al sentir aquestas ultimas paraules,
Mariona deixa escapà un crit
car desmayada en braços de Catarina.)

Mar. Aire... m'ofego....

Cata. (Carinyosament.)

¡Mariona!...

Sil. (à Catarina.)

Bè, ja no veig... ¡també es un cop!

Cata. No es més que un petit desmay.

Li arriba passant poch poch.

Her. (à Catarina.)

Cuida-la, y no l'abandonis.

Cata. Ho fare de grat, senyo.

Sil. Tant cop y volta... ¡diantre!...

Bé... Deixemnos de rahons
y portemla a n'al seu quarto...
¡oh caràim!... ¡jo ja ho veig tot!...

(à Catarina.)

Dona, agafala ab més tàctica...
¡Es un peccat tenir cor!...

(Silveri y Catarina condueixen a
Mariana a la seva habitació.)

ESCENA VI.

Hernan-Cortès, soldats. — Després Silveri.

Her. Douchs, si, valents... com us deya
hem perdut sens remisió
aquell esforçat guerro

tant ben valgut de tot hom.
; Lamentem tanta desdita!

Sil.

(entrant)

; Que l'reculesquia l' Senyor!

(Assentiment general. Pausa.)

Her. Soldats de la noble Espanya;
brans e insignes campeons;
la victoria hen alcançat
en un de ls combats mes forts
que s' llegiran en la historia
d'aquestos confins del mon.
; Hen pres a Guatimorin
lo mes bran emperador
que ha ostentat ceptre y corona
dins tant ferestegas regions!
Demà la Fama ab sa trompeta
transmitirà ab vivants to

111

vostres glories inauditas
als països més remots,
y més tart, sever lo Temps,
esculpirà en lletres d'or
vostres agregias hazañas
dignes del geni espanyol.
Yo crech que aquesta victoria
es decissiva del tot;
crech que 'ls fills d'aquesta terra
ja estan en la precisió
de fer la pau a tot franze,
de ferla sens dilacions;
més si per cas, terchs com sempre,
no volen cedir, llavors
seguirem en nostra empresa
sens quartel ni compació.
Precis serà si això arriba

nova astúcia, esforços nous,
pning no tindrem desde avuy
lo recurs tant prodijios
de'ls pedrenyals y escopetas
y demés armas de foc.

¡ Ja no podrem esporquirlos
ab lo retruny del canó
perque tenim agotadas
per complet las municions!
Pero ¿ que hi fa?... Per la Espanya
si tant comvè, cos a cos
lluitarém d'agui en avant
sens desmayà nostre cor,
perque may, may 'ns arredra
lluità vint contra un milió
sens més llorras ni pretrexos
qu'escuts, llansas y mandrons.

¡Visca Espanya!

Soldats.

¡Visca!

Sil.

¡Y visca!

lo il·lustre conquistador!

Solda. ¡Visca!

Her.

¡Y visca nostre lema

que es... la conquista o la mort!

Sal.

¡Visca!

Her.

¡Gracias, soldados bravos!...

¡Us batim com fers lleons!...

To en nom de la mare patria
us felicito joyós.

(Los soldados se n'van.)

ESCENA VII.

Hernan-Cortés, Silveri.

Sil. Ara en Tomàs... jo no sé
com ha anat entre la indiada...
¡Ca, ca! Vaja, no m'agrada
que s'obri tant de llaujè.

Her. Son instint bèlich jo Dich
que avuy l'ha dut a la tomba...

Sil. S'ha tirat com una bomba
dintre l'camp del enemich.

Las cosas bèn meditadas

Dónan millors resultats....

Ta s'veja que tots plegats...

¡Si son tribus endiabladas!

Ta ho veig: seya una maniobra
per donarlos un va-y-tot;

pero, amigo, quant no s'pot...

¡Oh, caram!.. Ab calma s'obra
més acertat, y perxò

sempre crech que....

Her.

Lo batallà
no val may tant medità
ni tanta calma.

Sil.

(no sabem que di.)

Bè, jo....

Her.

La calma en la lluita envia;
quant s'es en mitj d'un combat....
saltura y agilitat,
ull perspicas y somch freda.

Sil.

Corrent: en part reconech....

Her.

¿Hont tenim lo emperado?

Sil

Fancat ja en lo torreó.
No fugirà segons crech.
Quant tot en calma s'pot fe
son segurs los resultats:
lo guardam quatre soldats,

un cabo, y l'escarcellé.

Her. Molt bé! Donchs... jéumel vení.
Vull véure de fè la pau.

Sil. Pero pensen qu'es molt brau...
y un descuit....

Her. (ab occiò.)

¡Ha de sè així!

(silveri se n'va.)

ESGENA VIII.

Hernan.

—
Sempre està ab aquesta calma;
sempre ab aqueix medita....
com si fos la guerra airada
y lo venyi en los combats
sent homes contra cent mil,

Jè un trenta hui en lo billar.

ESCENA IX

Dit. - Guatimozin: aquet entte quatre
soldats.

Gua.

(Ab molta arrogancia.)

¿Es qui m' demana l' candillo?

Her.

(Ab sensillesa y ab agrado.)

To sò qui us he demanat.

Ara bé, ¿que haben pensat?

Gua.

Que per ves del món m' humillo;
que jamay farè la pau,
y que, generos ò noble,
no vull entregá al mien poble
las cadenas del esclau.

Puig m' haben pres, sufriré

resignat ma negre sort,
mès... prefereixo la mort
à se' esclau d'un estrangè.

Her. Ab lo tot, si bē s' repara,
d'un hèroe us hen espresat.

Gua. Conservo la dignitat
que tinch de monarca encara.

Her. C'hi jo vull que la perden.
Fent la pau puch garantir
de Mèjich lo porveni.

Gua. ¡La pau! En va porsiu.
Si haben vingut ab misteri
à entelà s'ens concienca
lo brill pur d' independencia
qu' embellia aquest imperi,
en càmbi lo emperadò
que als vils opresors detesta

contra vostre pan protesta
ab la punta d'un arpo'

(S'atreu de la cintura una fletxa petita
y va a clavarla en lo pit d'Herman, pe-
ro Silveri deté a temps lo bras de Gua-
timozin. Los dos soldats se mèn aprop
al ventre això s'alcalansan sobre Gua-
timozin y lo subjectan.)

Sil.

(Detenint lo bras a Guatimozin.)

¡Alto!

Her.

(tranquil.)

Deixenlo.

Soldats.

¡Alto aquí!

Sil.

¡Ya está vist!; Ca! Lo que deya:
vos no tipen.... jo ja veya
lo que podia succuhí.

Gua.

¡Oh, rabia! Los vuestros Jéus

m'han desviat l'arma aixada.

Sil. ¡Ca, ca, ca! L'han desviada
la calma y los cálculs meus.

Her. No puch pas ara alabar lo
lo vostre càlcul per res....

¡tení un emperadó' pres
y no pensà en desarmarlo!

Aixo es fins rudimentari,
per evita' certs atxars,

dintre las lleys militars.

Sil. No us diré may lo contrari.

Pero sempre tē un olvit

l'home en tot mēs previsó.

Her. Donchs ara aquesta lliço
que us serveixca de profit.

(Agnatimozim.)

Y vos que ara ab tant poch timo

us exalten sèns motiu
 y en lo rase descendi
 D'un miserable assassino,
 us perdono l'fet aqueix
 impropri d'un soverà,
 que Hernan-Cortès may en va
 sa noblesa desmenteix.

(Pausa.)

No vinch aquí ab tren de guerra
 per oprimi' ls mejicans;
 sols vinch a ferlas cristians,
 que aixis canvé a nostre terra.
 Vinch aquí radiant de fé
 a inculcà sèns demora
 la llum civilisadora
 que l' resto del món ja té.
 I aixis, donchs, us faig present

que jo seguire perfiar
la lluita, fins que lo grat
vegi del tot mon intent.
Y triunfaré a despit vostre
de totes vostres legions,
y aquí d'Espanya 'ls pendons
clavaré al fi y a la postre.
Fins us dich per endavant
que no entelera la historia
de qui us parla, una irrisoria
ó sutil pan vergonyant.
Això ha de se: sò espanyol
y en serlo tinc alt orgull,
ning cap nació més gran vull
que ma patria sota l'sol.
Res per lo gravar lo he de planya;
ma vida davé content

per l' honra y l' engrandiment
de la sempre invicte Espanya.

(Pausa. A silveri, senyalantli a Guatimozin; ab dignitat.)

Tanquendo fins a nova orde

(a Guatimozin.)

Per més que jo siga humana
pensen que puch susella
a qui, obsecat, se m' desborja.

Obri en vos la intelligencia,
pero jamay la passió:

ni ls obstacles me fan pò
ni m' abat la resistencia.

Us enganya qui us adula
ò aconsella, y així entès
tinguen ja que Hernan-Cortés
ò va avant, ò no recula.

Gua.

(Dirigitse vers la porta febroi y terrible.)

¡ No hi ha un sol Déu que m'aboni!
i existeix sino més trist?...

Sil.

¡ Ca, ca! Vaja: ja està vist...
¡ son de la pell del dimoni!

(Los soldats se n'empordan a Guatimozin. Silveri va detras d'ells.)

ESCENA X.

Hernan.

Valent es sens duple y bran
ab instincts casi de fèva...

¡ To dech cerca la manera
propicia de fè la pau!

L' intenció que us guia es santa;
pero aquet regnè de sanch

que fondo hem obert... sò franch...
 quant me l' miro... fins m' espanta.

Per ma patria entusiasmat
 s'ens queixa alguna batalla;
 pero l' m'eu cor... l' estret fallo
 t'eu de la prosperitat.

I no obstant... no... no pot se....
 — s'entre justa y rahonable —
 que de tal sanch responsable
 jamay ella m' vulga se.

Just no fora aqueix ultratge
 sobre aquell que ab heroisme
 ve implantat del cristianisme
 la creu entre gent salvatge;
 sobre aquell s'ens maranya
 y a mercè de nobles guerres
 ab verges y ricas terras

esten los canfins d'Espanya.

Estich tranquil, no estich tant

que fins dintre ma consciencia

una veu ab insistencia

sento que m'cria:— Endavant!

ESCENA XI.

Hernan, Tomàs.

(Evits a fora. Tomàs du lo caseo ple
de pletxas, atravessat en totes di-
reccions. Avans d'entrà es acla-
mat per los soldats.)

Soldats.

(dintre

¡Visca en Tomàs!

Tom.

(idem.)

¡Bona putaca!...

¡Tot-joll, calien!...

Her.

(sorrís.)

No, no m'enganya
la ven que sento.....

¡Fomàs!

(crit d'alegria.)

Fom.

(que acaba d'entrà.)

¿Que mania?

Her.

¿Ets viu?

Fom.

(rient.)

¡M'ho penso!

Her.

¡Una abraçada!

(s'abracen.)

¿No vens ferit?

Fom.

No pas per ara.

Més....

Her.

¿Que?

Fom.

Dellonsas....

porto una carta
de l' Honach....
nos delataba!

Her. ¿Ho dius de veras?

Fom. ¡Quina mala ànima!...

- Fenim, llegimla
que no es gens llarga.

(Fomis dona una carta a Herriam.)

Her.

(Llegint alt la carta.)

"Escrich aquesta
valent monarca
per darvos compte
que'ls fills d' Espanya
que aquí atropellan
la nostre pàtria
tenen pertorxos

pólvora y balas
no més per una
curta batalla.

Després sens duple
las sevas armas
seran mandrons,
escuts y llansas."

— L^o Bonach firma.

Zom. ; Yat-fall! M'estaba
al camp batentime
de bona gana,
quant veig que un indio
llanzè s'escapa
de nostres filas:
li dono cassa,
logro al cansarlo,
li preuch la carta,

y tementse ell
ma justa ràbia
com un gallina
de pò si desmaya;
jo li he donat

dos cops de sabre:
l'un en l'esquena;
l'altre en las canas.

Al fi veyentse
sensa esperansa
perdut com Rosas....

De sa gran falta
m'ha demanat
perdò ab molta ànsia.

To compassiu....
perquè ho sò massa....
ja que aquest era

juguet de l'altre,
 l'he perdonat
 sens més paraulas.

Era innocent
 y m'ha fet llàstima,
 no l'Ybonach
 que a la callada
 sent nos l'amich,
 nos ven y enganya.

Perxó he tardat,
 bona putaca!

Her. Al delatō
 sens més tardansa
 me l'pasas pres.

Zom.

(el part: aprobant la idea.)

¡To t'fall.... caramba!

Her

y ab l'escribā

fès la sumaria;

Despres de fèta....

com la lley marca....

Zom. ¿Qué més farèim?...

Her ¿Que no ho sabs, plaga?...

Cansèll de guerra....

Zom. (Ara m'agrada
que siga sèrio!...

Her. Y si aquest falla

l'última pena....

¡res!... ¡quatre balas!

¡wo hi ha remey!...

¡També ja es massa

tanta clemencia!...

(Se n'va.)

Zom. ¡wo m'ho esperaba!

(Sastifet per lo que ha dit Herriau.)

ESCENA XII

Tomàs.

—
 ¡ Ves l'Ybonach,
 l' molt canalla,
 tant qu'en Silveri
 me l'Jesensaba!...

¡ Tot-foll! Dellousas.....

finch tanta ràbia.....

¡ D'aquesta seta

se n'va à se malvas!

ESCENA XIII.

Tomàs, Silveri.

Sil.

(Veyent à Tomàs, alegrement sorprès.)

¡ Ah, caram!... ¿ Que no eras mort?...
Yo qu'en bruixas no crech may
ava creurè en lo miracle
de que t' veig ressucitat.

¡ M' treus mi pes d' aquí dintre!...

¡ Home, home, quin fracàs!...

Entra à veure à la Mariana
que m' té del tot trastornat....

No dubtis del seu carinyo

ni del seu cor, qu' es mes gran

que la catedral de Virgos,

sent com es monumental.

¡ Ves hi!; allà es mi vall de llàgrimas!

Zom. ¡ Tot- fall, ja hi n' irè més tart!...

¿ Voleu pintar la cigonya?...

Sil. ¡ Ves hi, home!...; Be n' ets d' estrany!

¡ Que t' costa!...

Tom.

Ja hi aniré....

i que venim ara a enredà?

Sil.

¡ Lo mateix home de sempre!

(pausa.)

Tom.

i No saben lo que ha passat?

Sil.

No.

Tom.

Llegim aquesta carta.

(Silveri llegeix per si la carta. Un

copo llegida dim.)

Sil.

¡ Vaya ab lo senyò Ybonach!

Tom.

¡ Veyen lo que son las cosas?...

Vos que l' defensaven tant!...

Sil.

Home, jo no l' defensava...

¡ jo sols creya qu' era honrat!

- i Ja es la seva aquesta firma?...

Tom.

¡ Tot-refoll! Ell ho dirà...

Sil.

Es precis procedi ab tactica

que l'assumpto es molt formal;
las cosas ben meditadas
evitan sempre entrevanchs:
vull di, qu'ara està l'ausilis
en saberlo interrogà;
vervigracia...

Fom.

(al disgust.)

¡Quina arenga!

Sil.

¡Oh, caram, caram, caram!

¡Quina arenga?... ¡Tu m'has viure!

¡Això val un tacto gran!...

Encara que també penso

que si ell s'empenya en nega...

(Adonante de las flechas qu'en to-

mas posta en lo casco.)

¡Home, home, home, home!

¡Semblas un bon envamat!...

Enfronte això... aquestas fletxetas
que portas demunt del cap.

Fom.

(Fregentse lo casco.)

¡Ay, jot-foll! Feniú ratió!...
No me n'habia adonat!...

¡Mare de Déu quantas fletxas!...

¡Tot-refoll, mireu qu'es cas!...

¡Si també porto aquest casco
qu'es de cartró platajat!...

¡Ay, jot-foll, bona putaca!...

¡To ja m'entia m'embras
més... no sabia lo qu'era!

Sil. ¡Oh, no ho sabias... caram!...

Tisa home, tisa sempre;

l'home sempre ha de tisa.

Vaja, l'que dich: no tens càlcul...

Fom.

¡Ja hi som!

Sil. ; et si may n'indras!..

Tom. Vens aquí si magnès fèt l'anech
pe l' que m' hanviem amyorat:
per dir-me que no calculo
y que tot s'ens tino ho faig

Sil. ; ets de la pell del diable!...
A tu en volente avisa....

Tom. (recordant-se del amputo de l'aybanc.)

Mès....

(de prompte.)

- Vull da fil a l'agulla!
; Tot fall! Lo temps va passant...
; Hola!

(com qui crida a algú: surt un soldat.)

Sil. i que cridas?

Tom. (s'ens fèr cas de Silveri: al soldat.)

Que vingan

un cabo y quatre soldats.

(Lo soldat saluda y se n'va.)

Vull que m' busquin al moment
al delatò.

Sil.

(Posant hi reparar.)

Bè, venas...

Tom.

Finch d' Hernan-Cortès, Silveri,
las òrdres més fermisants.

(Apareixen lo cabo y los quatre soldats.)

Al Banach alli hont siga
prenent lo al punt.

(Lo cabo y soldats saludan y desapareixen.)

(A Silveri satisfet.)

Mentrestant
vaig a vendre a la Mariana...
perquè... no plori.

Sil.

Bè fas;

pero no ara, al principi
ja hi tenias d'habe anat.

(romàs se n'va.)

ESCENA XIV.

Silveri.

Bon xicot, tot lo que s' vulga,
sals que no calcula may;
lo seu cervell no barrina
y en-cut.... Dèn te n' d'ara.

To no comprench com pot viure
sempre aixis tant descuidat
en mitj d' un mar de borrascas
ple d' escolls y perills grans.

ESCENA XV.

Dits. Tomàs, Catarina, Mariana.

(Mariana surt del quarto de Catarina)

(Boija de goig, tenint a Tomàs agafat de la ma.)

Mar. ¿Somio jo? ¿Qui creuria
lo que m' passa? ¿Vérje pura!...
¿Quanta desdritxa y ventura
barrejada en un sol dia!

Tom. ¿Tot-sall! ¿Evo m' enganyas pas?...

Cata. ¿Dulçà d'ella!...

Tom. (sentse lo resentit.)

¿Yo se m' quiento!

Mar. (ploriquejant.)

¿Ingrat! ¿Ho dich com ho sento...
¿Si no m' creus, per tu faras!

Zom. ¿ Per mi?... No t'entench de ve.

Mar. (Acariçantlo ab molt mimo.)

Si no m'evens... lo immense tresor
de cavinyo que l'men cor
guarda per tu tot senci
no podràs may disfrutarlo,
perquè jels ò porfiat
quant conegas la veritat
ja sevà bo per llansarlo.

Cata. Si insistiu, ja cego ò foll,
en dubtà d'ella, feu mal.

Zom. ¿ Sentiu, Silveri? ¿ Que tal?
¿ com la defensa, jót-fall?...

Cata. Qui no ha vist lo seu deliri
quant ha rebut la noticia...

Sil. (Interrompint à Catarina. A Zomà.)

No peguis tant de malicia...

ni augmentis lo seu martiri.

(Senyalant a Mariana.)

Tom. A mi ves me queda el sach.

Sil. Yo l'he vista que ploraba.

Tom. Y donch jo que festejava
ben contenta ab l' y bonach.

Mar. M' jutjes molt malament
y m' umples lo cor d' esglay;
no t' he mancat d' obra may
ni menos de pensament.

Sil. M' causa grossa estrangera
qu' ara ab estupit rigor
pòsis en dubte l' amor
d' aquest àngel de pureza.
D' un cor que no hi cap falsia
sins trossos fèrme pretènts;
no son gèlas lo que tènens....

i sabs que t'ens tu?... j ma mania!

Mar.

(Molt carinyosament a tomàs.)

Si m' fòs comú l' t'eu llengnatje,
ò be m' pogues explicar
en indio, venvias clà
à dins d' aguet pit salvatge,
— que l' barmis no hi ha tocat
de la civilisació,
ja que 'u aguet tòsch recò
ha viscut sempre ignorat, —
de quin modo tant vehement
sab per tu pensà y senti;
mès.... no es possible finji
ni disfressà un sentiment.
Lo llengnatje de l' amor
Dèu l' ha fet universal,
y prompte s' veu si es real

o s'ingit lo seu aridor.

Aquet mèn no es com lo flam
que s'apaga tantost neix:
es un foc fondo, que creix
com.... la prestesa del llamp.

To t'estimo... com l'aucell
l'espay y la llibertat;
com un pintor ja aferrat
la paleta y l'pincell;
com la verdissa l'cargol;
com la coqueta l'lluhi;
com la aurameta l'garbí;
com la lluna l'rossinyol.

I tant pura en mi s'aferra
la passió que mi consumeix
que potse no n'existeix
com ella mi altre en la terra.

Fins si més tart veig marcada
la il·lusió qu'ava m' soste,
jo, constant...; t'estimaré
mentres deu me donga vida!

Sil. ¿La convicció no t'acut
à dintre del pensament
de que's pur l'amor que sent?

Fom. (Ab molta ingenuitat.)

¡Tot fall... ja m'ha convenut!

Sil. (Sastifet.)

¡Aja!

Fom. (à Mariana.)

¡Als teus brassos m'entrego!

Mar. (Rehentlo jayosa en ells.)

¡Oberts son de bat a bat!

Cata. (et silveri rient.)

¡Bé massa que li ha costat!

Sil. Perque's tereh y estava cego.

(a Tomás.)

Ara escolta un consell gratis.

Los gelos son la passió

més vil y baixa: ¿ es rahó

que sals per sospitas matis

la pan del cor, la ventura,

y t' desesperis sens tassa?...

¿ Que t' de se, sant cristiá!...

Perxo dich sempre: ¿ pensa!...

¿ que no es baig qui pensa massa!

(Apareix lo cabo y soldats.)

Toán. ¿ Que no l'heu trobat patse?...

(Lo cabo fa signes negatius.)

¿ No? ¿ Tot-fall!

Cabo.

Això importuna...

¿ No l'hem vist en part alguna!

Tom. ; Hagnessen mirat prou bé!

Cabo. (señalant las habitacions de Mariana y Catarina.)

Si vos permis 'ns donen
per deixams entrà aquí dins...

Sil. (rapidament.)

¿Cam s'entent?...

Cabo. (inclinant lo cap.)

Ah! S'ent aixins...

Tom. Ara escripols?... ¡Registreu!

(Lo cabo y soldats entran en la
habitació de Catarina.)

Sil. (Ap: a Tomàs, contrariat.)

¿Y perquè l'permis 'ls Donas?...

Tom. (rient.)

¡Si l'trobaran, quin cop d'efecte!

Sil. (a Tomàs.)

i et si sals t'inspira respecte
 lo quarto de las mimyonas?
 Patse hi tenen mals endressos
 y tu ja sabs que 'ls soldats
 son de llengua... condemnats...
 y jo temo 'ls seus excessos.
 - Pero sento crits.

(Murmurs dintre.)

Tom.

(Allegre.)

¡Millo!

Marr.

(Atp: ab gran sensobria.)

¡Le hauran trobat, Déu del cel!

Soldats.

(dintre.)

¡Ta l'hemim!

(Apareix l'bonach custodiat per

los soldats y cabo.)

Cata.

(Al venire a l'bonach que surt de

lo quarto d'ella.)

¡Desdita cruel!

ESCENA XVII.

Dits. - Bonach, Cabo y los soldados.

Bo.

(Pansa. Ab desecro sans igual)

¿Que volen de mi? ¡Aquí só!

Sil.

(a Bonach.)

¡Infame!

Bo.

Res m' amolina....

(Mirant fierament a Mariana.)

Fem.

(Veient a Bonach ab complacencia.)

Del seu costat no m' aparto....

Cabo.

L'hem trobat a dintre l'quarto....

Sil.

(Ab gran inquietut.)

¿De qui?

Cabo

De la Catarina.

Sil.

(com ferit per una bala.)

¡Ah!

Cata

(ab greu pesat.)

¡Ah!

Ybo.

(Al compenore que s'ha equivocat se quarto.)

¿Com?... ¡Menquada estrella!

Cata.

(tapantse los ulls y la cara ab las mans.)

¡Dén meu!

Fom.

(Mirant alternativament a l'un y altre.)

¡Tot-soll, qu'estem bons!

Ybo.

¡M'he equivocat!; Hamps y trons!

Sil.

¡Jesus!... ¡En lo quarto d'ella!...

¡Això es batxornos!

Cata.

¡Vil càstich!

Fom.

(No sabent que di: a Silveri.)

¿No veyen com l'han trovat?

Sil. Si, y gosat insatnat
ab aquet bell quadro plástich.

(à Catarina.)

¡dona indigne!

Cata.

(suplicant.)

¡So innocent!

Fom.

(à Silven.)

¡Palma y càlcul!...

(Ap: comprènent que Silven supreix.)

M' sab grèn....

Sil. ¡M' han tirat à sobre meu
un' olla d'aiga bullenta!

(à Catarina de repent.)

¿Y aixis trepitxas ma fe?...

¿Y mi cor destrossas aixis

que bategaba feliz

al impuls del teu alé?

Tom.

[ab ironia.]

M' causa grossa estrangera
 qu' ara ab estúpit rigor
 posen en dubte l' amor
 D' aquest àngel de pureza.

Sil. No fassis creixe l' veri
 que circola per mas venas....
 Respèctam las mèvas penas...
 y deixam queixa y supri.

Tom. ¡No, jot-fall! Jo us tinch a fete,
 y quant jo m' creya lurlat
 vos m' haben aconsolat;
 ara.... com vos... Tambè us dich
 que tingneu calma y senderi....
 y qu' en si... sempre, Silveri,
 sò l' qu' es diu... un bon amich,
 L' home terch... o ple d' orgull...

quant fica al forat la banya...
y Surga... ja l' poden planya...
; ja no hi elisa de cap ull!
Voldria ara tenir l' do
D' en Castelar... per fers veure
que no es de prudents l' creure...
lo que nega la ratio.

Sil. No t' cònsis; se a que atenuirne:
veig las cosas tals com son:
ja tots los savis del món
no podriam persuadirne

(Silveri se n' va.)

Cata. ; Per mi consal no existeix!..
Tot en un moment perdut...
; Carinyo y Nouva!...; Pomput
miro l' llas que al món m' mneix!

(Catarina, acompanyada de Ma-

xiana, entra en la seva habitació.)

Ibo.

(Ap: ab satànica complacencia.)

; Lo tret m' ha surtit errat!

La Pommea que supreixi

sa trista sort y que s' queixi;

jo fins ara m' he queixat.

Cinich, donchs, y sens recansa

del seu martiri m' viuré,

y callant, en part veuré

satisfeta ma venjansa.

ESCENA XVII.

Tomàs, Bonach, Cabo y Soldats.

—

Tom.

(A Bonach.)

Vina aquí.

(als soldats.)

Aquet que veuen
es un vil: ¡ nos delataba!

Cabo. ¡ Com que d'ell ja sospitava!

Fom. ¿ Vos?

Cabo. De serio! No ho dubten.

Fom. *(A Ybo.)*

Ara t'formaré sumaria
y m' diras per quin motiu...

Ybo. Ho retifico ¿ sentiu?...

No us fare pas la contraria.

Fom. *(Linsadat, entregantli la carta.)*

¿ Tu retificas això
que relata aquet papè?...

Ybo. Si: *(ab arrogancia.)*

Fom. ¡ Tut-fall!

Ybo. I ho sostindré
alli hont us sembli millò.

Per està al món com estich
 insultat de la que adoro
 vull que sapignen qu'anyoro
 la mort; com ho sento ho dich.

Tom. Bè; prou cansons!... Zi... Dello...

(dirigitre al cabo.)

ſés vení a quell... l'escriba...
 De pas també pots portá
 la taula, tinta, y... Deixos...
 papè, plomas y sarreta.
 Depressa, ¿ho sents?

Cabo.

(anantseu.)

Vaig volant.

Tom.

Y tu posat mentrestant,
 Tbonach... agni a la dreta.

(Tomàs se posar a Tbonach, custo-
 diat sempre pe'ls soldats, a la dreta)

De la taula que altres dos soldats
deuen en aquell mateix instant
y la col·locan en mitj de la escena.

Demunt de la taula hi haurà
recado d'escriure. Lo cabo porta
algunes cadiras d'estiora que
deixarà al voltant de la taula.
Bonach guarda una actitud
d'indiferencia gran.)

ESCENA XVIII

Dits. - Lo Escrivà.

Escri. Capità....

Zom. ¿Que? ..

Escri. A vostres ordres.

Zom. Donchs arregla-tot això

y encabessa la sumaria
 d' aquet jove a lo vapor

(Lo escribà, després d' haber escrit
 un rato, diu:)

Escri. Quant valguen.

Tom. Aixis m' agrada.

(a Bonach.)

Aveure, digam, mingò:
 i juras devant de la Verje
 que diràs veritat de tot
 lo que se t' preguntarà?...

Bo. Si, juro.

Tom. Bè; vaja, donchs:
 fes lo senyal de la creu.

Bo. (semyantse de mala gana.)

Ja està.

Tom. i Ta l' fas de bancor?

Ybo. Si. (Fent com qui sus.)

Fom. (se escribà.)

'Bona putaca. Aprimita.
Preguntat. i Per quina ratio...
de l'onas... aquesta carta?

Ybo. Per se perdre 'ls espanyols

Fom. (se escriba.)

Aprimita.

Escri. (escribant.)

Ya està aprimitat.

Fom. Y que no t' deixes un môt.

Escri. No m' deixaré ni una lletra

Fom. Ara m' faràs l' favor

de dir-me qui te l' ha escrita

Ybo. Qui l' ha escrita he sigut jo.

Fom. (se escriba.)

Aprimita, tu; l' ha escrita ell.

Escri. Ya está.

Fom. (a Bonach.)

Pasa aquí l' seu nom.

Bo. (després d' hauré firmat.)

Ya está posat.

Escri. (a Bonach.)

Llanças gracias.

Fom. Ya me sembla a mi que n... Dello...

decretará aviat que t' simplin

l' cap de balas de plom.

Bo. (sens jactancia.)

Igual me es.

Escri. (etp: per Bonach.)

¡Es tot un home!

Bo. No me intimida la mort.

Escri. ¿Que ja estem llestos?

Fom. No encara.

Escri. ¿ No estem llestos?

Fom. ¡ No, home, no!

¿ No veus qu'has de firmá tu?

Escri. No hi pensaba.

Fom. ¡ Tot-refall!...

¿ com estem aquí nosaltres?

Ara tinc de firmá jo.

(Firma.)

Escri. ¡ Bonica lletra seniu?...

Fom. Que t'è d'estrony, tavalot,

si sò deixeble d'en Lopez

y n'è tinc catorce plissons?

Més... no hi pensaba! Vosaltres...

(els soldats qui han dut la taula.)

acostens... firmen tots dos.

(Al cabo.)

Ah, tu també... aquí d'essota.

(et un dels soldats que no sab escriure.)

¡ qu' escrius, simple! ¡ quins gargots!

(al escriba.)

¿ Veu? Ara si qu' esteu lleïtos.

(als mirant de veure a l' ^o Bonach.)

Aviat... serà deixas...

passat per consell de guerra...

7 demà al demati... ¡ al sot!

(als soldats que han firmat.)

¿ Que feu drets aquí vosaltres?...

(a Bonach 7 al Cabo.)

Ara... cap a la preso.

(Bonach, Cabo 7 Soldats se n' van.)

ESSENA XIV.

Tomàs, Silveri.

Tom. ¡Tot-resoll, que venim bé!...
La sumaria ja està feta
y ara l'è passarem de pas...
Dellous... per consell de guerra.

Sil. (preocupat.)

¿Com vols qu'en lo cas que m' trobo
puga jo fallà ab consciencia?

Tom. (rient.)

¡Tot-fall! ¿Hont es aquell home
tant prudent y tant?... ¡Perretja
y judici!...

Sil. ¡Oh!; Com ho dius!...

¿Es cla... de tévas à mèvas!...

Tom. No ho dubten: l'è Bonach duya
alguna intenciò perversa,
y... ¡tot-fall!... la Catarina
es de tot això innocent.

¡ Si tampoch l'heu esaltada!...
 ¿Vo es del cas?... ¡ Interrogneula!

Sil.

(ab dignitat.)

¡ May! (deixa escapa un sospir.)

(añadeix després de una petita pausa
 ab greu dolor.)

¡ Entre 'ls dos hi ha un abisme
 que ja'ns separa per sempre!...
 ¿ Que m' dejas de la sumaria?

Tom. Home, ves; que ja està feta.
 Jo pensaba de passar-lo...
 dellòs... per consell....

Sil.

(Revisant la sumaria que en to-
 màs li entrega.)

¿ A veure?...

Tom.

¿ Que hi troben?

Sil.

Qu' està molt bé.

Ara aquí... convé cautela,
Se'na de forma' un tribunal...
pero ¿sabs?... en tota regla.

Tom. Com sempre s'fa en aquets casos...

Sil. ¡Ah! ¿Y l'reo qui l' defensa?...

Tom. Ningú.

Sil. ¡Home, home, home!...

¿No sales que la lley ordena?

Tom. No no sabia.

Sil. ¡Oh, no no sabias!...

Tom. (Endevant, jat-sill... ja enreda!

Sil. Benneix los set capitans,
y ab lo defensor... ab prudencia
Discutirem una estona...

¡Oh, caram es cosa sèria?...

Tom. Ara jo també hi pensaba;
mès jo no faria depressa...

me fan fàstich tòts los plets

perqu' entre naks, cals y kledas...

Sil. Oh, fill: la vida del home...

; caram, caram!... val pesetas.

ESLENA XX.

Dits. - Soldats, pe l' fous.

Saldats. ; Mori l' Ybonach!

Altres. ; Si, mori!

Saldats. ; Mori l' vil.

Com. (à Silveri.)

; Eh? ; Ya comensan!...

Sil. ; Calma, ¡calma!

Un soldat. ; Que s' castigni
lo criminal ab urgencia!...

Altres. ; Contra l' delatò que caiga

lo pes de la llei severa!

Sil. ; Lanvinch!... Se farà justícia;
pero això es una falteta...

Un soldat. ; Falteta vendre l'exèrcit?

Sil. Bè, no....

(no sabent que respondre.)

Zom. (rient.)

(; Quina mala lletra!)

Soldats. ; Fè de mori!

Altres. ; Si, que mori!

Zom. ; No veyeu com se sublevar
tòts plegats? ; Tot-joll! Dellousas...
; ja me la pensaba aquesta!

Sil. ; Oh, he!... ; Si no m' deixas di!...

(als soldats.)

Donchs s'iraneu tòts la sentència.

; No t'apart he? (a Zomar.)

Tom. ¡Tant m'estimo!

Sil. ¡Oh, tant t'estimas!...

Tom. ¡Firmeu-la!...

Soldats. Si, firmen.

(s'adelantan.)

Sil. ¡A poch a poch!...

Las cosas calma y sense freda.

(Firma silenci, y a continuació, un

per un, tots los soldats.) (a Tomàs)

¡Veus? Això ja es altre cosa:

tot l'exèrcit l'condemna.

Un soldat. La està.

(es lo últim que ha firmat.)

Sil. Pretireus, donchs, ara.

(Los soldats se n'van.)

Cap remordiment ja m'queda;

que la firmi ara l'Hernan

y l' senyò... que deidesguia!
Ara ell ve. — To surto un rato
à mirà si m' puch distreure.

(se n' va.)

ESCENA XXI.

Tomàs, Hernan.

Tom. Ferm, senyò Hernan-Portès,
la dellons... de l' Ybonach.

(Li entrega la sumaria.)

Her. Si; dom.

Tom. Firmen, y al sach;
es deixos... reo confès.

Her. ¿Ha confesat?...; veigre sort!...
¿Ja no puch tenir clemencia?...
¿Y aquesta ma la sentència

te de firmarli de mort?...

(Pansa. Mira lo papè ab angustia.)

Més i que miro?...; Sort menguada!...
; Part del exercit firmat!...

Fam. Com... dellous... ha declarat.

Her. ; Perquè, perquè no declaraba!...

Fam. Jo us diré... Com no es puch
tot ho dit sensa malicia...

Her. (sostenint encantadas lluitas interiors.)

; En va lluito!...; La justicia
valdria torse, y no puch!...

; Impotent m' desespero
com qui s' bat ab l'agonia!...

L' exercit que pensaria
si per cas...; eto, no puch ferho!...

; Ah, no puch, no!... Prou que ho sé!...
Finch de firma això per forsa...

¡ Qu' es hermiós quant se pot force
la justícia per fè un bé!...

¿ Firmo?... ¡ L'meu impuls no es llinte!

(S'aixuga una llàgrima.)

Fam. ¡ Ay, bona pntaca, y... plora!

Her. ¡ Malehida siga l' hora
que vaig apendre d'escriure!...

(Sense ab ràbia la ploma, Fama
la recull y la deixa al tintè.)

Aqueixa pena terrible

que se n' diu l'ultima pena,

¿ serveix d'exemple o bé esmena

à l'home en si incorregible?

¡ May! Matantne un, ¿ conseguim

fè entrà als altres en ratió?...

¡ Per mi es una aberració

castiga un crim... ab un crim!

(Pausa. S'queda breus instantis cabis-
beix y pensatin.)

Si algun recurs estratejich
me acudís...

(Preuent una resolució, Firmala
sentencia.)

En fi... ¡allà va!...

(al entregarla a Tomàs li deu agasant-
lo pel bras.)

¡No digas qu'has vist plora'
al conquistadò de Mèjich!...

Això no es llanto; es lo cor
que ab los ulls deu lo que pensa...

¡Un hèroe llàgrimas llessa
sals quant firma alguna mort!

Tom.

(c'p: plorant.)

¡Vaya un home, vatuanèll,

tots los vicis m' encomana!...
; Ara m' ha donat la gana
de plorà lo mateix qu' ell!

(se n' va.)

ESCENA XXVII.

Hernani.

—
; Dèn mèn! ; Es la lley qui l' mata!
; No hi ha got altre remey!...
; To detesto aquesta lley
tant severa com ingrata!
Si lo butxi despiadat
à la victima castiga,
es perquè la lley li obliga;
es perquè l' jutje ha firmat;
es perquè... l' nom de butxi

ha recullit per herencia,
 y del seu fat a la influencia
 aquest joun ha de sufrir.

¡ Trista y dura institució
 que tinc per grollera o burda!...
 i Com pot una lley... absurda....

Desse l'obra del Criadó?

La firma ja està posada...

¡ Perquè, gran Déu, al firmat
 no m' hauen baldat la mà
 que no l' hauria estampada.

(Se n' va precipitadament.)

ESCENA ÚLTIMA.

Silveri, trist y cap-sicat. Despres a poch Cata-
 rina y Mariana.

Sil. ; Es impossible!... Quant més
desitjo esborrà sa imatge
Dins mon cor, lo seu reflexo
màlt més viu s'hi fica encara.

Cata.

(Al llindor de la porta de la seva ha-
bitació.)

La turbació del moment
ha fet que sembli culpable
y en mi l'coratge rebrota
la sorpresa un cop passada.
Era felis, tant felis
que en ell lo meu goig xifraba;
no coneixia altre forsa
que l'imam de sas miradas;
pèrdre l'seu amor es pèrdre
la joya del món més grata.

(adeltantantse resoluta.)

Silveri mèn....

Sil. (Sortint de lo seu extasis.)

2e atraveixas....

Cata. Escòltam....

Sil. ; evi una paraula!..

Cata. (En un verdadè arranck.)

; vo t'he mancat, y t'estimo
com ringü en la terra!..

Sil. (Bruscament.)

; Apartat!..

; Almy de mi!..; Ja entre tu y jo
existeix una muralla!..

; Qui tant vilment com tu obra
lo despreci tè per paga!

(Se n'va.)

Cata. (Fora de si.)

; Ja ho has sentit!..; Lo despreci!..

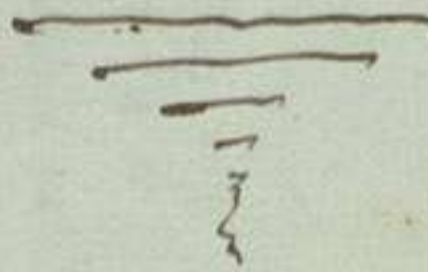
Nav. Confia en la vèrge santa!...

La ignocencia com la mèu
sobre lo mèu blanch resalta.

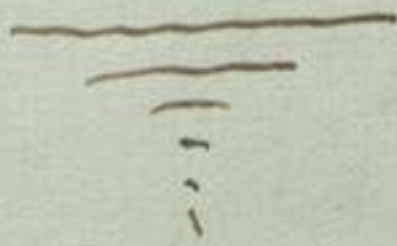
Qui com tu astenta un cor vèrge
no ha de pèrdre la esperansa,
que en sos plechs en lletras d'or
hi ha escrita aquesta paraula.

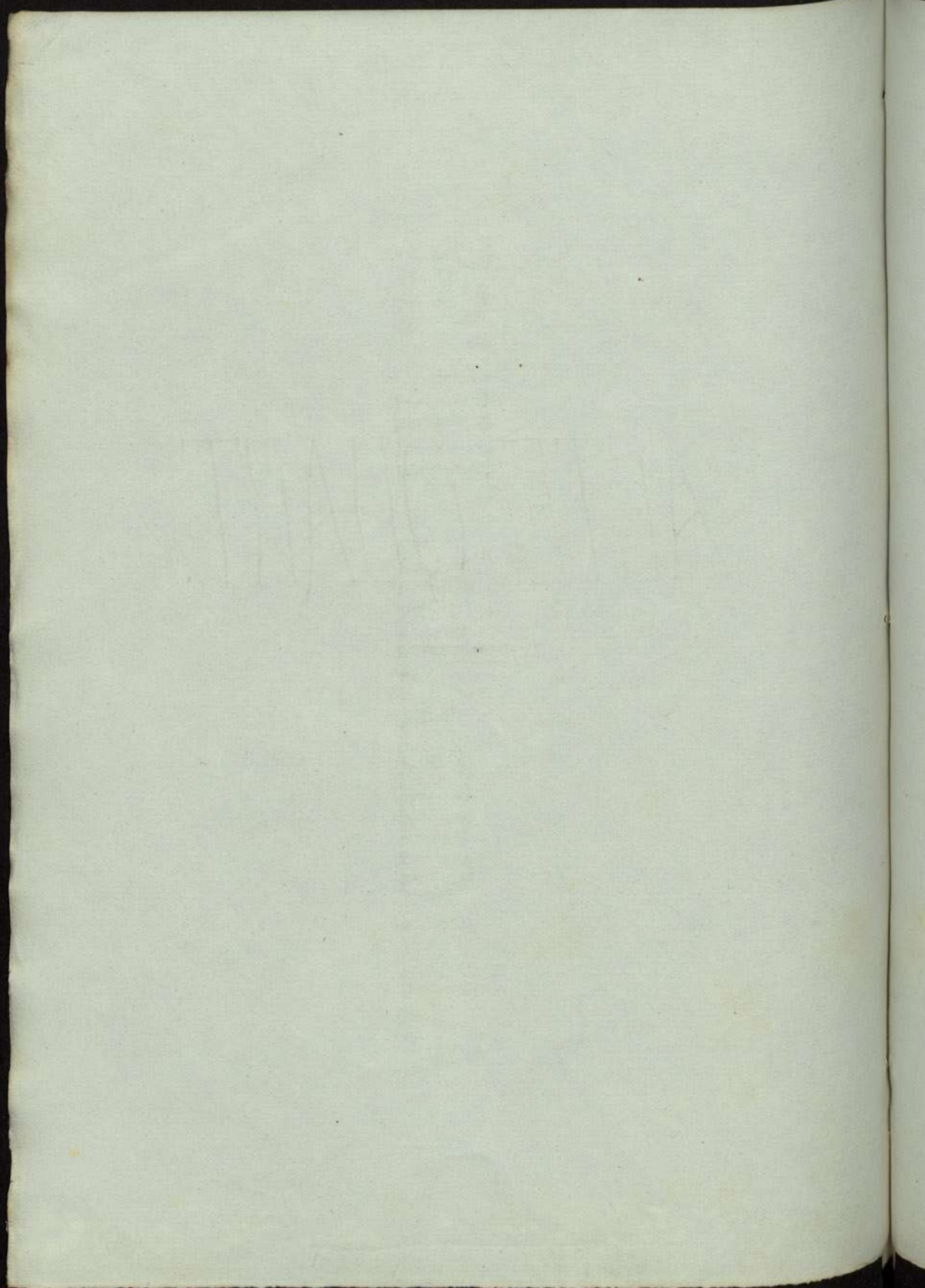
(can lo telò.)

FI DEL ACTE TERCER.

ACTE QUART.

ACTE QUART.

(La mateixa decoració.)

ESCENA I

Hernan.

No desmayá, Hernan-Portés,
que si be lo poble es bran
del imperi t'ens la clau
tenint al monarca pres.

Avuy falla... no hi ha més.

¡Avuy!... Lo destino ho vol!..

I avans que s'omagni l'sal
pe'ls descendents d'Yxtalapa,

ò queda esborrat del mapa,
ò Mejich es espanyol.

ESCENA II.

Hernan, Tomàs.

Tom. Bon dia.

Her. Bon dia.

¿Que portas de bo?

Tom. Notícias dolentas.

Her. ¿Que passa?

Tom. Deixos....

Fa la hora s'acosta
de la execució.

Her. Cren que de pensarhi
tinch glassant lo cor.

Tom. Sedent de justícia

valtant la presó
 gran part del exèrsit
 Demana sa mort.

Her.

(ab amargura.)

¡Donchs... accontentem-lo!...
 ¡L' exèrsit ho val!...

(pansa.)

¿Y l' reo? ¿com pinta?
 ¿se manté animós?

Fom. No se pas, caramba,
 D' hant tren l' valor.
 No val confesarse.

Her. ¿et' abjura'!...

Fom.

Zampoch.

¡¿que l' pare Olmedo
 li ha fet un sermó!...
 Més... bona putaca!...

caravim de xicot....

es terch... com bon indio;

tossut...; més que un bon!

Her. ¿Y donchs com s'arregla?...

Fom. Matantlo, y al sot.

Ara vostres òrdres

esperem tant salts.

Her. (Impressionat.)

¿Mas òrdres?...

Fom. (Observant a Herman.)

¿Que us passa?

Her. Wo.... res....

Fom. ¡Tat-refall!

Her. (Fent un gran estori.)

Avant la sentència....

¡Jan fat així ho vol!

(Se n'va aixugantse los ulls.)

ESCENA III.

Tomás.

—

(Fent lo ploricó.)

¡ Tant valent, y ara
plora com un nay!...

¡ Si qu' estem ben frescos!...

¡ Qu' es bonich, jat-fall,
cada punt qu' ell plora
també ploro jo!...

ESCENA IV.

Tomás, Silveri.

—

Sil. ¡ Tu, plorant, Tomás!...

Tom.

¡ Qui ho dir?...

y...? que us fa si ploro?...

Sil.

; Bo!...

Home, home... vull di' jo
si ploras...? per quin motiu?

Zom.

Ploro...; jot-soll!... es l'cas
que l' Ybonach va a' mori,
y... jot-soll... vesho aqui.

Sil.

Tens bons sentiments, Tomàs.
To també d' un fil de seda
pendent tinch ara l' meu cor,
perquè...? veus?... no tinch valor
per veure mata' a' sanch freida;
tant que jo avuy per diva'
no crech que tasti sma sanabra.

Zom.

(Potsè s' menjara' ma càbra
ab banyas y tot!)

Sil.

; La, ca!...

¿ Vens? Una mort en la guerra
 casi m'es indiferent,
 pero un trist susellament
 m' fa caure l'cor a terra.

Tom. A mi se m' segan las canas
 perquè... deixenme lluità....
 més si veig a susellà
 ploro com un nen de mama.
 Jo no sò gens bo per l'art,
 Silveri; no tinc valor
 per res.

Sil. ¿ Qui ho dius? Tens bon cor!..
 ; Home, això no es se cobart!...

Tom. Ja ho sè; mes no tinc coratge...

Sil. Fins son los bons sentiments
 un adorno pe'ls valents;
 no tenirne fa salvatge.

Fom. ¿ Com aquells que diuen nyach?

Sil. ¡ Trastament! (¿ que li haig de di'?...)

Fomàs... no me n' se avení
D'aqueix fet de l' Ybonach.

¡ Ta ho vens, ja ho vens lo que som
los homes, las apariencias!..

Fom. Si, més... preneune experiencias.

Sil. ¡ Existas miserias del món!

Fom. Com ell tant berch n' he vist poch.

Se al cervell la idolatria....

La seva fussenmeria

passa de'ls seus justos llochs.

Sil. ¿ Donchs com lo confessarem

sent ab sos deus tant fanatich?...

Fom.

(Ap: de repent.)

Ara vull fe mi pas dramátich
com aquell que ha fet l' Herman.

Deixan aixuga la vista...

(S'aixuga los ulls y agafa a Silveri
del bras.)

No dignen qu'hen vist plorà...

Dellensas... à mi capitá

de la mes brillant conquista;

que jo no ploro, es lo cor

que ab los ulls diu lo que pensa....

En Zornàs llàgrimas llensa...

Sil. ; Home, no apretis tant fort!

Zorn. (deixant ana lo bras de'n Silveri.)

; Tot-fall, no se us pot di res!...

Ta m' sab grèn d'habè plorat...

Sil. Si també m' has agafat

d'un modo que m' has malmet!

Tot ho fas sènsa judici....

Zorn. Aquesta ja la esperaba....

(De prompte.)

¡Tot-soll, no me n' recordaba!...

Vaig a fè l' porta al suplici.

Sil: Escolta.

Tom. (¡Qu' empipadó!...)

¡Tot-soll, no m' puch esperá!...

Ja que s' te de fusellá

quant mes aviat milló.

(se n' va.)

ESCENA V.

Silveri.

—

Es aquell Tomàs de sempre...

¡No penso que mundi may!...

(pansa.)

Existeixen en la vida

moments ben tristos y amargos;
 moments... en que l'cor s'ofega
 com lo nauifrech en la mar,
 en mitj de la espesa boira,
 en la agonia lluitant,
 senza horizons d'esperansa
 que mitiguin sos afanyes.

(Catarina ha sentit los ultims versos,
 y aproximantse lentament vers
 a Silveri, diu ab veu dalsa y suau:)

ESCENA VI.

Silveri, Catarina.

Cata. Es que aquets moments, Silveri,
 qu'ara aixis deploras tant
 solen se' freqüents si l'home

terch s' deixa esclauhisa
per odiosas aporencias
y ab ellas viu absecat.

Sil.

(Fent acció d'anarsen.)

Catarina...

Cata.

Erech, Silveri,

que vensut lo prime instant
de sorpresa, pe l' respecte
que t' dech com dona inspirã,
com a cavalle portante,
ab calma m' escoltarãis.

Sil.

(Despres d'alguna vacil·lació.)

Parla...

Cata.

¡Gracias!

Sil.

(La sirena

diu qu' encisa ab lo seu cant.)

Cata.

Desde l' dia que m' lliurares

De la esclavitut fatal
 en tu vaig veure, — no mi idal
 qu'és poch això, — m' ser dotat
 d'una força irresistible.
 que m' va atraure y dominà.
 Tu en ma pobre intel·ligencia,
 que je ya en la fosquetat
 del dogma incult que practican
 los il·lustras mejicans,
 has encès la llum hermosa
 de la fe y de la veritat.
 Donchs si tu m' has sabut treure
 del gorek fando d'm barranch,
 ò arrancar-me de'ls abissmes
 de'ls sèus vertents desiguals;
 y, en fi, si al salvar-me l'ànima
 fins l'abbedin m' has salvat,

Diga-me, ¿ puch may trahirte?

¿ puch ab tu sè ingrata may?

No, Silveri; tu estas cego....

Interroga á l'Ybanach,

y si es com deu, ma innocencia

al bell punt proclamara.

Sil.

(Ab indignació.)

¿ Y creus qu'es digne abaixarme

á tal extrem!

ESCENA VII.

Dits. - Mariana.

—

Mar.

(A Silveri.)

¿ Sembla extrany!

Sil.

(Dignostat.)

¿ Escoltabas?

Mar.

Si, y ab pena
 veyent tanta terquedat.
 Qui acusa deu serho ab datos,
 sens ells no deu acusa:
 vos acusen sens cordura,
 o sen carrechs los mes grans,
 y l'consal de la defensa
 ni salament volen da.
 i Es just això? No, Silveri;
 no es ni pot serho may.
 La defensa es la sola arma
 que esgrimi pat l'acusat;
 privarlo d'ella, no es noble;
 es crudel...; fins inhumana!

Cata.

(tirantse li als braços.)

¡Mariana!

Mar.

¡Pobre amiga!

Cata. ¡No importa! Sabre portã
la creu fins dalt del calvari
si morta primè no caich.

(Moment de pausa. Silveri, à un
cantò, cap-ficat; Catarina plorosa
à poca distancia d'ell; Mariana l'
aconsola ab carinyo. Se sent lo tock
fimbre d'un timbal, y d'una cam-
paneta, significant que à Ybonach lo
trenten de la capella per durlo al
suplici.)

Mar. ¿Que indica aquest soroll tètrich
promogut per un timbal
y l' tock d'una campaneta?
¿Tal vegada l' Ybonach?...

Un noy.

(dintre.)

Almosna pe l' be de l'anima

que passa a la eternitat.

Pil.

(ab un solemne.)

¡ Va a cumplirse la sentencia!

Cata. L'Ybonach m'ha fet molt mal;

jo l'perdono: pero antes

de morir sento adjuura

de la falsa idolatria,

Dèu de justícia y bandat;

sen que al mateix temps publicui

la mèva virtut ben alt

(ab intenció marcadesima.)

y en ella per sempre crega

qui es sort, o' d'intent lo fa.

(Apareixen en Tomàs, lo Cabo y varios

soldats, los quals se col·locan en filera

en últim terme. Una secció de balles-

terros rodejan a la Verge y li donan

(la guardia d'honor.)

ESCENA VIII.

Dits.- Tomas, Cabo y Soldats.

Sil.

(apart.)

Tampoch cap odi li guardo
per molt que m' hagi mancat;
un home que va al patibol,
mès qu' enemich, es germà.

(alt.)

Tomaset, duas paraulas...

Tom.

(ab disgust.)

Diguemas:

Sil.

¿ Qui es l' oficial
que deu dirigi lo soch
en la execució?

Tom.

(contrariat.)

Endevant!...

Sil.

¡Home, escoltani!

Tom.

(Fent provisió de paciència.)

Ja us escolto....

(Lo qu'ell val es enredã!...

Sil.

E' demano un poch de calma
que tot hom s'enten parlant.

Tom.

Pè, si; mes, j'at-soll, com sempre
s'en... ¿com se n' diu?... tant pesat
y repetim tant las cosas....

m' feu perdre l' temps en va.

Sil.

Si no fòs per lo mèu càlcul,
facto ó tino... ¡Dèu tè n' quart!

Tom.

¡Vo m' feu viure!

Sil.

(enfadat.)

¿Es di que m' negas

fins la millò qualitat?

Tom. ¡Tot-joll! Dellous... jo ve us nego:
no m'agrada pledejã.

Sil. Es que això de:—jo m'heu riure!—
m'ha vingut mält gorja avall.

Si no que t'conech a fondo
y de tu ja no m'faig cas...

Tom. ¡Poch a poch!

Sil. Bè, vull di, home,
que no ho dius a fi de mal.

(pansa.)

Fat just m'he distret de l'que ara
t'valia preguntã

(s'queda pensatin.)

Ah, digam... ja m'eu recordo....

Tom. (Alguma pata de gall.

Sil. Los fusells quant s'executi.

ja estas següi que treuran?...

Tom. ¿Perque?

Sil. ¿Vens?... Si tu no tifas
la tropa com vals?...

Tom. ¡Ba, ba!...

¡Wo siguen estripa quientos!...

Cabo. (responent a Silveri.)

Tots estan en bon estat.

Sil. Això es respondre ab mesura.

Tom. (impacient.)

¡Tot-fall!

Sil. Wo sigas estrany

y escòltam, que qui be escòlta...

Fes present a n'als soldats....

(Tomias al senti això s'posa a riure.)

¡Bonica ocasió per viure!...

¡Wo tens càlcul ni n'indrás!...

Zom. Crech que l'tira quatre tivos
no val molta habilitat.

Sil. ¡ Oh no vol!... Això t'ho pensas!...

Zom. Si no m'és sent pim y pam...

Sil. S'han d'esculli ls tiradors
perquè Jonguin bé a n'al blanc
y acabin prompte ab la victima
sens ser la espeternegá;
Despres... comè que aquells sigan
joves d'esperit provat,
perquè si son pussil'amines
cauchen del susto malalts
y l'remordiment ls mata,
com ja n'hem vist algun cas.

Zom. ¡ Tot fall! Fát això es palica.

Sil. (ab disgust.)

Si no preus aixis... hi acabat.

¡ Que l' matín com milló 'ls semblí!...
 To ja me n' rento las mans!...

Mar.

(a Catarina.)

Per doná mort a un ser infim
 qu' es jutjat pe l' tribunal,
 quantas atencions y miras...
 ¿ No es cert que aixó se 'un preu gran?

Cata.

Y aquí 'ls il·lucos idòlatras
 s'ensa escrúpals ni pietat
 en un sal minut derraman
 de mil donzellas la sang
 per untarne ab ella 'ls llavis
 de 'ls seus idols may saciats.

Zom.

(estp: a Mariana.)

¿ Com pintan 'ls dos promesos?...
 ¿ Qu' encara no han fet las paus?...

Mar.

(Alt, y accentuant molt las paraulas.)

No... qu'és ab ella en Silveri
en extrem injust e ingrát.

Sil.

(à Mariana.)

Don, donchs, una prova certa
de que lo qu'he vist es fals,
ò de que Despert somio,
ò de que lo negre es blanch,
ò de que l' sal no enlluerna,
ò de que no es aiga l' mar...
y m' tiro al punt als seus brassos.

(señalant à Catarina)

mes tendre y rendit que may.

Cata.

(à Mariana.)

¡ Ya veus tu si això es possible!

(s'ou novament lo toth finetre del

timbal y la campaneta.)

Mar.

¡ Altre vegada l' timbal!

ESLENA IX.

Dits. — Gbonachs.

—
 (Gbonach va entre dos velligiosos:
 l'un ab un Sant-Cristo; l'altre
 ab un llibre. Detrás d'ells quatre
 soldats ab las seus fusells corres-
 ponents, un tambor y un voy
 ab una safata y campaneta. —

Un piquet de soldats. — Fets ple-
 gats donan la volta per la esce-
 na a fi de passa' per devant de
 la Verge del Rosè.)

Cata. ¡Los cabells se m'alsan!

Gbo.

(vegent a Mariana.) ¡Ah!

¡Ella!

Mar.

(ab repulsió.)

Aquesta campaneta....

Voy.

(ab cantarella dont dos mich de campana.)

Caritat per l'omineta
de l' que von a sentencia.

Cata.

(a Mariana, referintse a Y Bonach.)

Com te mira....

Mar.

(a Catarina.)

¡M' com lo cor!

Ybo.

(a Mariana al pasar pel seu costat.)

¡S'ha cumplert lo cataclisme!

Mar.

¡Encara ab aquest cinisme
s'ent tant pròxim a la mort!

Ybo.

(a iintja ven; pero donant mos-

tras de tranquilitat.)

Calapsina.... resignat
vaig a mori, no content;

no cregas que tinga intent
de recordar lo passat:

Se' revindre una esperança

fora un acte de demencia

quant lo fi de ma existencia

ab passos llançers s'atansa;

no cap semblant desatino

un instant dins mon maji'

que indiferent se' sufrí

los greus embats del destino.

Pero avans de deixá un món

de miserias y adefessis,

y ja que los teus desprecis

m'han fet veure en un afront,

lo veri' del mèn despit

vull escupirte en la cara

perquè sentis l'odi qu'ava

per tu amago dins del pit.

Caiga, donchs, ja que l' temps passa,

la mèva maledicció

sobre teu, y un mal pitjò

à tots los d'aquesta rassa.

(indicant los espanyols.)

Mar. ¡Ah! (exclamada.)

Sil. ¿Que ha sigut?

Mar. ¡Catarina!

(abrazantse ab Catarina.)

Fom. ¡No surtirem may de sustos,
plafjerias, crits y disgustos!...

Sil. (contemplant alternativament à

Thonach y Mariana.)

¡Això no m' fa bona espina!

Fom.

(à Thonach.)

¡Apa, cuita, que se fa tart!...

Ybo.

(ab gron altinhesa.)

¿Que us creyen que no tinc cor
per anà a rebre la mort?

Tom.

(ets soldats perquè han d'ana a passà
per devant de la Verge.)

¡Alto! Rinden armas! Aft!...

(Los soldats rendixen armas.)

Ybo.

¿Que us pensen?...

Tom.

¡Calla la boca!...

A n' aquet res li fa mella....

Ybo.

Si tot vostre orgull s'estrella
contra l' meu pit qu'es de roca.

Per mes qu' ara aixis per mengua

m' haben lligat, inhumanas,

ab una corda las mans....

¡lliure m' resta encor la llengua!

Tom.

(apart.)

Si no fós que l' seu estat
à la compassió m' inclina
prou li daba ma tunyina
que l' deixaba mitj baldat.

Sacer.

(ab molta dulçura.)

Pensen que aneu à mori,
que no son aquets moments
ni propis ni conuierets
per exaltarvos així,
pnig de Déu à la presència
anem à trovarvos prompte
per donarli estriete compte
de 'ls fets de vostre existencia.

(Yborach gira las espallas al sacerdoti.)

Escaltenme; no m' giren
d' un modo tant brusch la cara...
i Yborach, dubten encara

Del poder suprem de Déu?

Tho. (sech.)

No renego de ma lley.

Sil. (per Monach.)

Vaig perdent tota esperansa.

Sacer. Ell, llum de pau y bonansa....

Tho. (apartant bruscament lo sacerdot.)

Callen....

Mar. (veient la terquedat de Monach.)

¡No hi haurá remey!...

Sacer. Ell, portent de marsetut,

que ab sublime abnegació

tregué al nom de l'abjecció

en que dormia abatut....

Tho. (moest.)

¡Que aquest home així l'temps perdi!

(irònic.)

Cuïten qu'esperan ma mort...

Sil. ¿Iabs, Tomás, que t'è valor?...

Tom. ¡Massa, mal llamp no l'esquerdi!

Sacer. (Mostrant lo Sant-Cristo à Bonach.)

Si no volen, sens judici
reconeixe l'sen poder,
jo he complert ab mon deber...
¡anem, donchs, cap al suplici!

Sil. (al sacerdot.)

¿Se resisteix a' adjuva?...

(al fimebre corteig.)

¡Avant, donchs!

Tom. (à Silveri.)

¡Vaya mi atleta!

Woy. (ab cantarella, tocant la campana.)

¡Caritat per l'animesa
del que vam a justícia!

Cata.

(à Thonach.)

¿Y aixis te n'vas à morir?

Tho.

(ab enfado.)

Aixis ¿perquè?

Marr.

(¿Res arredra

si man à son cor de pedra!)

Cata.

(senyalant à la verge.)

¿No t'heu ves lo fet d'ahi?

¿De sa grandesa extremada

vols encara millò exemple?...

¿Oh! ¿Mira com te contempla

ab benèfica mirada!

Ella, empori de bondat,

tè, carinyosa, en tots cassos

obverts, Thonach, los brassos

per perdonà à qui va errat.

¿Mirala!... Per quin obstacle?...

Ibo.

(desviant la vista de l'imatge.)

¡Pannea!

Sacer.

(ab pena.)

¡Inútil intent!

Cata. ¡Si t'espera somriuent!...

(Honach cam impulsat per una

forsa irresistible mira a la verge:

ficsa l'atenció als arqueos i balles-

teroi: se sent dominat interior

ment per lluitas diverses: se

prompte observa que mana copio-

sa sang de la ferida que te al brau,

y, tot això plegat produintli un

vertich estrany, fa qu'esclami,

primè ab terror, després ab deses-

peració, lo que segueix.)

Ibo.

¡Ah!... ¡La verge del miracle!...

¡Pietat! ¡Compassió per mi!...

(al sacerdot, pres d'extrema congoixa.)

Deposo un indigne alarde

D'orgull neci.... Ah! a la tarde

¡ella m'ha vence!

Fats.

(ab sorpresa.)

¡Ella?

Yo.

¡Si!

(pansa.) (mirantse lo braç.)

¡La ferida se m'ha obrert!...

¡Y agnets argners ab las fletxas
que volan?... ¡Per mil esceletxas

la llum entra de lo sert!...

M'atrou lo bell arrebol

de sa intensa flum divina

que ma consciencia il-lumina,

portantli a dintre l'consol.

L'àngel de la fè las alas
D'arminyo bat sobre meu...
y sento l' poder de Deu...
y veig del cel las escalas...
y lo eternal prop de mi...

(al sacerdot repentintament.)

¿c'ho m' heu dit que un curt moment
de pur arrepeniment
pot salvarme?...

Sacer.

Si.

Mar.

Si.

Cata.

Si.

Ybo.

A la vèrge lo meu cor
hummil y rendit entregat...
Perdò, si... jo estava sego...

(al sacerdot.)

¡Matejènne per favor!...

Mar. ¡ Això es sobrenatural!

Tom. (alegre per lo que ha dit Bonachi.)

Mès... Silveri, ja s'abaixa.

(quant l' Bonachi esclama: - ¡ Bea

teyenne per sabor!; - deu notar-se

un vin moltament d'alegria en tots

los circumstants, menos en lo timbalé

4 lo vray que seguiran impassius

l'un tocant lo timbal 4 l'altre

la campaneta.)

Sil.

(a Tomas.)

Home, fes para la caixa.

Tom. ¡ Eii, no piguís l' timbal

(Lo timbal para de tocar.)

Bo.

(que fins ara ha estat parlant baix

ab lo Sacerdot.)

¡ Wo, no mi vull esperà més!

Woy

(tocant la campaneta.)

Cavitat per....

Tom.

En, pampoma;

no sonis més la campana,

y cerca... a l'Hermon-Portès.

(Lo woy deixa de toca, pero quant
mou lo bras, com qu' es un bellu-
gnet, la campaneta tocarà sempre
qu' ell se n' odo ni pot ni molt.)

Woy. ¿Que li diré?

Tom.

¡Tot-refoll!...

¿que no m' entens?...

Woy.

(Fentse ab l'indice una oren als llabris.)

¡Ni pilota!...

Sil.

(al woy.)

Deixa aqueixa campaneta....

¡que diable fas tant soroll!

(Entomias pren la campaneta de la
ma del vray y se la queda, pero li
suehauheix lo mateix que a n'
aquet, ping cada cop que mou lo
bras la campaneta toca com es
natural. Se fa precis estudia bé
tota aquesta escena.)

Tom.

(al vray.)

¡Porta!... Digali...

Sil.

(rodant lo cap.)

¡Pa, ca!...

Tom.

(al vray.)

Que l'Ybonach l' demana
perquè... li ha donat la gana
de valerse batejá.

(vxo vray se n' va escapat.)

Cata.

Un influço sant li ha obert

De la ratió las potencias.

Tho. Qui adora falsas creencias
estant frente de lo cert?...

Tomás, Silveri... sentiu....

Catarina, Mariana....

Sil. (a Tomás, enfadat.)

¡Home, deixa la campana!...

Tom. (La dona a Silveri.)

Donchs, aguainteu-la, terriu!

Sil. Dónsla.

Tho. Vull mori abrassat
de Cristo en la velligió.

Sil. (apart.)

Canediria l'perdó,
si estès en mi, de bon grat.

Tom. (a Thoniach.)

Ara ja tens experiència....

Sil. Tomàs, qui sembra recull.

Ybo. Silveri, escalten que vull
mori tranquil de consciència.

Sil. (apart.)

El canvi no m'esperaba.

(a Tomàs.)

¡De veurel aixís m'assombro!...

Tom. (de repent als soldats que l'havia

fet rendir las armas a la verge

desde l'principi d'aquesta escena.)

¡Ah! Dellous... ¡Armas al hombro!...

¡Art!... ¡Noys, no me n'recordaba!...

(Los soldats obediexen a Tomàs.)

Ybo. En un cesís d'arrebato
engendrat... no sé perquè,
faltant, Silveri, a ma fe'
vaig cometre un desacato.

L'amor m'heu delatò:
jo estimaba à un impossible;
y ara l'mèu castich terrible
sufreixo ab resignaciò.
Lo per Mariama sentia
un foch... que no es per descrit,
que sens consal dia y nit
lentament m'consumia,
y ple d'ira y de frisona
d'ella al veurem despreciat
m'heia enmadrinar
l'alè impur de la venjança;
jo buscaba una ocasiò propicia
propicia per realisarla
intentant à cap portarla
ocult en sa halitaciò:
pero vaig errà lo tret

com facilmente se endevina,
 puig qu'en la de Catarina
 vaig amagar-me distrèt.

Y així, aquesta, que ha sigut
 per motiu d'això culpada,
 es innocent, y extremada
 y s'ens taca sa virtut.

Yo ho reconeck generos,
 y us juro, Silveri, qu'ella
 honrada, senzilla y bella,
 es en tot digne de vos.

Sil.

(content.)

¡Basta, basta!

Fern.

(a Silveri.)

¿Ya no veuen?...

Mar. ¡ Vos que li posaven nota!

Sil. Fei, aguantam la campaneta,

mès... no la piquis

Tom.

(agafant la campaneta.)

Porteu.

(La aguantant pel batall.)

Mar. ; En lo mon passen uns passos!...

Sil. ; Deu nos guard d'una talleja!...

Tom. ; Tot-fall! To he' prou que no deya...

Sil.

(abrassant a Catarina ab efusió.)

; Perdona, vicia als meus brassos!

Tom.

(apant a Silveri.)

Vos que tot ho càlculen....

¿ perque ara aixis als soldats,

que son sempre desllengats,

greix, abrassantla, 'ls doneu?

Sil.

(desprenentse de ls brassos de Catarina.)

¿ Veu?... ; Això es atina' he'!...

; Lo mien goig es un sarcasme!...

¡ Pres! Un raptó d'entusiasme
natural... ¿ com ho vals fé?...

Cata. (A Silveri, ab un baixa, radiant de ditxa.)

¿ M'estimaràs?

Sil. (ab pasió.)

¡ Sens mesura!...

¡ Acabi avuy tot rencor!...

Tbo. Puig que obrintvos lo meu cor
he llaurat vostre ventura,
batejarme desseguida,
confessarme y moriré.

Zom. (apart: a Silveri.)

Si jo fos l' Hernan... potse
li salvaria la vida.

Sil. ¡ Salvento! No deu morir!...

¡ Ah, no! La mort no mereix
que adfura y s'arrepenteix

De'ls seus actes.

Sacer.

Es així.

Mar.

(a Catarina, ab satisfacció.)

¡Casi l' dona per salvat!

Sil.

Si no permet l'Hernan-Cortés
li esguèixarem lo procés.

Tom.

(veient apareixer l'Hernan.)

Ja es aquí.

Dits.

(responent a Silveri.)

¡Molt ben pensat!

ESCENA X.

Dits. - Hernan-Cortés.

Her.

¡Molt bé! Vostre cor es gran!...
i Com puch servir la contraria?...

Aquí teniu la sumaria:

¡rompenla!

(Herman entrega la sumaria als
saldats y agnets la rompen ab alegria.)

Saldats.

¡Visca l'Herman!

Tom.

(pe l'adorore y crits ec'ls soldats.)

¡No criden que no sòm sòrts!...

Sil.

Aquest barrull m'entavama.

(à Tomàs.)

Feslos callà ab la campana.

Tom. ¡Vei que fàssim en las corts!

(Tomàs ajita la campaneta fort

perque s'fassi silenci, y lo manech

se li romp. Silveri, que ho ven, li diu.)

Sil.

¡Las tevas mans ja han malmes
lo manech!

Tom.

¡Això us altera?...

Mes pitjò en Posada-Herrera

que un cap n'va rompre tres.

Her.

(als soldats, senyalant a Ybonach.)

Deslliguenlo.

Zorn.

(als soldats.)

Pero aviat.

Ybo.

(Simre de las lligadures i ajonolla

als pens d'Hervan.)

Hèroe invicte: si infidel....

Her.

(no consentint que s'ajonollè.)

¡Atixecat!

Ybon.

(agratit.)

¡Oh!...

Her.

¡Dèu del cel

es tant sols qui t'ha salvat!

Ybo.

Si fins ara ab seva sang
m'he portat com vil i indigne
en endevant serè digne

de 'ls. il·lustres fills d'Espanya.

Her. Aixís siga.

Sil. Molt ben dit.

Sacer. (apart.)

Jo ab la boca oberta quedo.

Her. (al sacerdot.)

Avisen al pare Olmedo,
contenli tot lo succhnit,
sen que s' prepari al instant
per ferne un' obra cristiana,
que ab sè l' Ybonach demana
l' aiga del bany sant.

(al altre sacerdot.)

Aventhi vos també ab ell.

(Los dos sacerdots se n' van.)

Tom. (a Silveri.)

¡Tot-fall, això m' sembla un sòmit!

¡tant esguerp!

Sil. ¡Y tant indòmit!

Tom. ¡To de goig no caich en pèll!

Sil. Igual me passa també.

(se sent trucar en la porta del fonda)

Tom. ¡Quin cap d'orella més forta!

(al cabo.)

Zu, dellans... obra la porta...

pregunta qu'hi ha primè.

Cabo. (al fons.)

¿Qui demana?

Pali. (dintre.)

Obrim si s'plau.

Sil. ¿Qui pot sè?

Tom. ¡Que s'espavilè!...

Cabo. Dihen qui són!

Pali. (dintre.)

En Polichili

que ve a proposa la pau.

Her. (ab alegria manifesta.)

¡Alabat siga l'enyó!...

Zom. (al cabo, també ab alegria.)

Cuita, obral... ¡vatuanel!'

Her. Deixenme sol ara ab ell.

Sil (manifestant algun recel.)

Pero....

Her. ¡Ba! No tinguen po.

Zom. Per fe la pau may es tart

Sil. (apart.)

¡No Desemparran la fletxa!

(això ho diu al venre que Polichili

ne porta lo carcaix plè.)

Zom. (als soldats.)

Media vuelta a la dexecha!

Paso redoblado... ¡ort!

(Tomás, junt ab l'Ybonach, se n-
va ab los soldats per un canto. Sil-
veri, Mariana y Catarina per
un altre. Polichili porta un
pat bastant voluminos de plata.

- Quedan al fondo los soldats
que guardan la entrada.)

Sil.

(apart.)

Per lo que puga suchsuhí,
ja que aquest tant armat bé,
fent lo sòuso, m'estarè
al aguait no lluny d'aquí.

(S' retira lentament y ab real,
girantse dos o tres cops per mirar
a Polichili que no li fa goig.)

ESCENA XVII.

Hernan, Polichili.

Poli

—

Salut al candillo brau.

Her. Salut al missatjer noble.

Poli. En nom, gran senyò, del poble
vinch a proposá la pau.

Her. Acceptareu si es honrosa.

Poli. Din també lo Sacerdot
que us dignen atmetre eix pot
com una ofrena amistosa.

(Lo deixa a terra.)

Aquí tenim nostres fueros
tancats hermeticament
y la salsa sorprenent
de nostres himnes guerreros.

Si ho valen crema' ho cremen
pung que s'au lo absolut d'enyó.

Her. No tindrē may tal empenyo.

Pali. (Inclinantse fins cari a' toca a' terra ab lo cap.)

Bè, però vos ja ho saben.

Her. Dikenne, i ab quina condició
aquesta pan se m' proposa?

Pali. A res lo poble s'oposa:
ja s'entrega a' discreció.
Veyent que de cap manera
lo imperi guanyarvas pot
ja'ns permet lo sacerdot
fè la pan que tant s'espera.
Sals qu'en pes demana l'poble
que a' lo monarca'ns tornen.

Her. L'ivre del tāt lo tindren

puig la petició es molt noble.
 Però això s'als podrà se
 quant la pau hagi firmat.
 Per terch lo tinch arrestat.

Pali.

(inclinantse exageradament.)

¡ Vos sempre procediu bé!

Her.

(apart.)

¡ Quim invidio mes cortesa!...
 ¡ I com doble l'espina!...
 ¡ Es adulaçó y l'agrada
 com tots ells muni y medra!...
 En la cara ho porta escrit.

Aquesta rassa danjina
 entre baixesas s'empina,
 fiesa sempre al seu profit.
 Concibeix un ideal
 y fins ell val remontarse.

may mira si al encumbrarse
enllota l' seu pedestal.

(S' queda un instant pensatiu.)

Diu, dirigintse a Palichili.)

Donchs... escursement digressions;
de la pau, com haben dit,
ava us daré per escrit
las precisas condicions.

Escritas las tinc hi tēmps fa,
y per cert ben meditadas.

Pali. Avuy seran acceptadas.

Her. Deu us senti:

Pali. Aixis sera.

Her. Mortifiquens aqui un rato.

Pali. ¡Oh! Lo espera no me molesta.

(Herman se n' va.)

¡Mejich avuy sera festa

si n'ert, eam crech, tant barato.

ESCENA XIII

Polichili.

—

¡ Quin home! ¡ quina presencia!
 ¡ quins rasgos! ¡ quins ademanos!...
 May un jese 'ls mejicans
 tindrém igual en prudencia!
 Tant atent... tant ben parlat...
 sens gens d'orgull ni arrogancia...
 ¡ y tant plè de petulancia
 com me l'habian pintat!
 Això es l'envaja que gruny
 moguda per fins perversos:
 ¡ certs homes són mal diversos
 vistos de prop o de lluny!

(pansa.)

To en tot hom vull viure en pau,
y si ell a' la fi o' la postre
arriba a se' l' dmenyo nostre,
que ho sera', p' mig se' la clau
de l' imperi en la butxaca,
de tots modos m' comve
servirlo y estarhi lie,
per mes qu' ara l' ferho no raca.
; En tot so' malt positiu!....
Per lo mateix, may m' altera
que m' governi en Pau o' Pere,
si p'uch se' ab ell la viu-viu.

(apareix Hernan Cortes por-
tant un plech en la ma.)

ESCENA XIV.

Dit - Hernan - Cortès.

—

Her. (Entregant lo plec a Polichili.)

Tenim. Aquí estan escrites
las condicions de la pau.

Poli. Mil gracias, candillo bran.

Her. S'apoya en bases petites.

Donenlas al Sacerdot

perquè ab calma las llegeixi:

digneuli que se desideixi

que avuy se ha d'arreglar tot.

Poli. (Fent una gran reverencia.)

Son, Hernan-Cortès, magnífic~~es~~
tots vostres actes y plans,
pero si bé'ls mejicans

llejím mált bé 'ls geroglífichs,
escrits en bon català
com seràn, o ab altre idioma,
no hi entenem una coma;
ja veyem si us parlo clà.

Her. Ja es mált això.

Pali. Certament.

Her. Més no crech siga defecte....

Pali. Bé, jo no dich per altre efecte.

Her. Se tradueix fácilmente

Pali. Vos fácilmente traduin

la lliteratura nostre,

petita y palpable mostra

de la llum que possehim;

més lo sacerdot que al fi

en sa vida n' ha fet us,

no entent la O del Jesús

que tenim en llemosí.
 ¿Saben que fare?

Her. Digneu.

Poli. Fare veni l' sacerdot
 y l' poble, y aixis se pot
 arreglar de viva ven.

Her. Pero ¿qui m' garantirà
 la pau, o bé ab que s' confirma
 si cap de vosaltres firma?

Poli. Quatimozim firmará.
 Es di....

Her. ¿Que?

Poli. Hi farà ma creu
 perquè com no sab de lletre.

Her. S'ent aixis, ja ho puch admetre.

Poli. Si, home; vos ja ho saben.

Her. Bè, donchs: aquí espero l' poble

y l' sacerdot. ; Que no s' tardi!

Poli. Que t'escapelucea us guardi.

(Se n' va.)

Her. Aden lo missatger noble.

(se n' va també.)

ESCENA XV.

Silver, per un costat: Tomàs, per l'altre.

Tom. Silveri, ningú ho diria...

¡que manso que s'ha tornat!...

¡tant esquerp y tant dellousas!...

Sil. Home, parla natural.

Sempre ab paraulas trencadas....

¡Què era esquerp?...

Tom. L' ybonach.

Sil. I ¿que ha sucumbit? Explícat.

Tom. Que dellos... ja es batejat.

Sil. ¿Tant prompte? Home, me n'alegro.

Tom. Jo també.

Sil. Donchs ja es cristià.

(pansa.)

¿Sabs ara lo que pensaba?..

Ja qu'en breu farem la pau,

-segons los nobles propòsits

del sacerdot y l' Herman, -

Hogich fóra, al mien entendre,

avuy mateix demanà

lo permis a nostre Gefe

per casarnos aviat.

Això es cosa que a nosaltres

directament nos atany,

ja qu'es la base hont s'assenta

la nostre felicitat.

L'amor pur, sols é inefable
de dos àngels, que al atzar
en aquets remots paisos
hàvem conegut, Tomàs,
sin paradís de venturas
nos ofereix, segü y llarch.

Tom. ¡Tot-refall! To m'encarrego
del permís.

Sil. Això despaig.

Tom. ¡Com que l'Hernan res ja m'nega!

Sil. Més... ¿ja t'sabràs explicà?...

Tom. ¿Com estem aquí nosaltres?..

Sil. ¡No t'cre'mis, home, caram!...
Fingas calma!...

Tom. Fins me n' sobra.

Sil. ¡Ell ve!

Sil. ¿Si? Donchs ja hi callat.

ESCENA XVI.

Dits. — Hernan-Cortés y Escriba.

Her.

(A dos soldats que portan una taula
y cadiras.)

Coloqueu-me prompte
la taula aquí al mitj.

(Los soldados espues qui han deixat
la taula en lo liti indicat per Her-
nan, desapareixen de la escena.)

(A Zomias.)

¿Com està lo meó flich?

Zom.

(apart. a Silveri.)

No se qui val di.

Sil.

(apart. a Zomias.)

L'Ybonach. ; Qu'ets sanso!

Fom.

(A Herriam.)

Ja l'hem enllestit.

Her. ¡Molt bé!; Això m'agrada!...

I donchs, ¿com se diu?...

Fom. Ignasi y Mariano....

To he sigut padri.

Her. ¡Magnífich!

(al escriba.)

Sentencas.

Escri. Ab vostre permís.

(acosta una cadira a la taula y s'assenta.)

Her. Silveri.

Sil. ¿Que mana?...

Her. Fen que tot seguit

dos homes me portin

a Guatimorin.

Sil. ¿Dos homes?...

Her.

O quatre.

Sil.

(es hi posarè sis.)

(portant a Tomàs a un costat de la escena.)

Un moment. Escòltam:

tu t'quedas aquí;

ava tingas càlcul,

calma y esperit...

Avenre t' que deyam

si ho pots conseguir.

(Se n'va tot calibrant y calilòs.)

ESCENA XVII.

Dits; menos Silveri.

—

Her.

(al l'escribà.)

S'entre com n'es tant hermosa
canvi que se passa la pora...

¡ Hora es ja de que terminin
tantas fatigas y afanyos!...
Lo gran Sacerdot y l' poble
Dius d'un rato aqui vindran,
y de tot quant aqui s' diga
al moment aete se pendras:
vull que consti per escrit
aquesta para, si es que s' fa.

(crits y soroll a dintre.)

¿ Qu' es aquest lenxít que sento?..

Fom.

(al fons.)

¡ San ells! ¡ san ells!

Sacer.

(dintre.)

¡ Fermos pas!

Fom.

¡ Quanta gent, bona putaca!

(veientlos entrá.)

¡ Tot-refoll, tots van mudats!

ESCENA XVIII.

Dits. - Sacerdot, Polichili y poble indi.

Sacer. Saludo al noble candillo.

Her. Jo saludo per igual
al gran Sacerdot y al poble.

Sacer. Senyor, la fatalitat
que fa temps que persegueix
al imperi mejicà
sens més demora l'obliga
a se vergonyosa pau.

Her. (Ap. al escriba, molt rapidament.)

Apunta aquestas paraulas.

(alt.)

Aneu, Sacerdot, errat:
no hem vingut per humiliarlo;

això no ho farem jamay:
es més santa, o molt més noble,
la intenció que'ns ha portat.

Sacer. ¿ Pero hi ont es nostre monarca?

Her. Lo veureu dins d'un instant.
Ést just ora he donat ordres
perquè l' vagin a busca.

Indios. ¡ Que visca, Guatemozim!

Altres. ¡ Que visca!

Sacer. Si, poble brau:

fins al fi doneuli probas
que haben sigut d'ell vassalls.

ESCENA XIX.

Dits. - Silveri, Cabo, Soldats: a poch
Catarina y Mariana

Sil.

(Parlant agitat ab lo cabo.)

¡Lo que sempre dich! Vosaltres
 tot ho fem sense lisa,
 y allò que may se calcula
 dona resultats fatals.

Her.

(a Silveri.)

¿Que passa?...

Sacer.

(ab ansia.)

¿Y l'emperado?

Sil.

(Esp. extremadament amotinad.)

¿Quin compromís!... ¿Com ho faig?...
 Val més que d' un cop ho estribi...

(alt.)

Fillets... ¡res!... ¡s'ha suïcidat!...

(Admiració en tots. Lo escriba s'

aixeça de la cadira. Entren Catari-

na y Mariana cal·locantse respec-

tiament al costat d'en Silveri, d'
en Tomàs. Quont hi hagi oportu-
nitat enrahonarem per lo baix
ab ells.)

Fats. ¡ Ah!

Sil. ¡ Comprench l'assombro!... Allí
l'he trobat agonitzant.

S'ha ferit ab una pletxa
D'aquellas del seu carcaix
y ha dit qu'era enmatrinada.

Her. ¡ S'ha vist assadia igual!

Fom. ¡ Tot-pall! Avisem al metje
patsè encorra s'curarà.

Sil. (rodant lo cap.)

¡ Y inutil tot!

Fom. ¡ Cam inutil?...

Sil. Y no repetesch! Ja ha donat

compte al Senyó de 'ls seus actes.

Sacer. ¡ Plorem sa mort, mexicans!

Her. ¡ Honren al monarca vostre!

Sacer ¡ Oh!... (plorant.)

(Molts indios quedan absorts y ca-
bisbaixos y ploran també. Mo-

ment solemnne de silenci. Herman

diu entre dents, dominat per certs

veuls.)

Her. ¡ Déu t' hagi perdonat!...

¡ Deditxa sobre deditxa!...

Sacer. ¡ Propòsits de 'ls immortals!

Her. (A silencer.)

¿ Y perquè no t' desarmaven

com en tot presonè s' fa,

y més sent un personatge,

com agnet era, tant alt?

¡ Un emperadó! ¡ Lo gese
de tantas terras y estats!
¡ La columna mes groixuda
que m'havia d'aguantar
tot lo pes de l'edifici
que hi estat fins ara alsant!

Sil.

(Sense perdre la serenitat.)

¿ Volem que no l' desarmessin
despres d'aquell atentat
d'ahi a la tarde?... Jo ignoro
com ha pogut porta a cap
lo seu intent; y la fletxa
que l'ha mort, no comprench pas
d'hont ell l'ha poguda treure...
¡ Era un home endemoniat!

Fom.

(Ap: a Solari, pero sense riure.)

¡ Quina fregada d'orellas!

Sil.

(A p. a Tomàs.)

183

Crech que li he respost com cal.

(petit moment de pausa.)

Her.

(Ab paraula grave y reposada.)

En aqueixa empresa heroica
Diu a' proba m'ha posat!
Al entrà en aquest país
alguns insobordinats,
amics intims de Velazquez,
sa astucia en obra posant,
valiam regresà a' Cuba
sens deixarne continuar
aquesta conquista santa,
honor de nostres edats,
vegentne en la presicio
per podè portarla a cap
de posà en joch tots los mèdis,

si bé licits y legals,
sempre tristos y sensibles:
un d'ells... ¡ lo cremar las naus!
La canquista comensarem
obrintne un regnè de sanch,
y quant lo fer Mateosuma
ja anaba à capitular
vingnè en Pánfilo Narvaez
per Velasquez enviât
à entelà l'brill de nostre honra
per poderla ells usurpar;
obligantnos ab peresa
à lluitar entre germans.
¡ Hassanya solsament digne
d'aquells dos cors depravats!
Queda Narvaez per fi
derrotat per los lleals;

tornem altre cop a Mejick;
 Motezuma admet la pau,
 y prenent dal acte l'poble
 per mera debilitat
 del seu monarca, conspira
 contra ell foribundo y bran
 y sucumbeix per desgracia
 d'una pedrada en lo cap.
 D'ell per fi lo poble lliure
 per un mal orgul portat,
 cego'ns declara la guerra
 mes terch y prestech que may.
 Lo sucesor heix en lo trono
 Itzacoapalapa, y lo fat
 fa que mori a n'als poch dias
 d'una venjansa al atrar;
 y ara aqui, Guatimozin,

per l'orgul també afuscat,
ha preferit suicidarse
primè que firmà la pau.
Vostre últim emperadò
m' havia jutjat molt mal.
Jo no he vingut ab la idea
de fer aquest poble esclau;
sals he vingut à destruir
lo fanatisme arrelat
que teniu vers vostres idals,
tant barbaros com estrany;
he vingut à obrir l' comerç
en un lloch tant apartat
de la hermosa Espanya nostre;
à fer vos à tots cristians;
à introduhir vos la llum
sempre esplèndida y brillant

De 'ls nos nous ó moderns,
 per posarvos al igual
 en lo menos temps possible
 de 'ls pobles més il·lustrats,
 assegurantvos per sempre
 vostre propi benestar.

Sacer.

(altament entusiasmat.)

¡ Home gran... extraordinari!...

(als indios.)

¡ L' escolto y m' te encisat!...

Aquet, fills meus, es un ídal,
 jo us ho dich, no es ser humana:

no son passibles en l' home

tant rich carjunt de bandats.

Emperadó proclamento

del imperi meycá

y us dará dias de gloria

De pau y prosperitat.
; Visca, donchs, l'emperadò
Hernan primè!

Her.

(ab desinterès.)

Wo! Això may.

Wo pueh admetre tal càrrech,
bona gent, perquè es molt alt
per un ser obscur com jo.

Sacer. ; Monarca lo poble us fa!

Pob. ; Que lo trono de ls Aztecas
siga ocupat per l'Hernan!

Her. ; Cent caps no! Lo imperi vostre
doreu lo per terminat.

Lo rey d'España, lo invicte
Carlos primè, y per igual
emperadò d'Alemanya,
la figura avuy més gran

de tot lo món, lo invencible
 atleta, lo astut y brau
 duenyó y senyó de cent regnes,
 de Mejiç també ho serà.

Sacer. Signen ho vos.

Her. Wi insistim

ni m' torser la voluntat.

Yo m' perteneixo à ma pàtria,

ella m' ha fet general,

y novradament vull servir-la

fins al meu últim badall.

Wo sò un espanyol camandula

ni menys un fill renegat,

y jamay l'ambició estúpida

ab sos atractius podrà

de la ruta desviar-me

que l'meu deber m' ha trausat

ni la grandesa d'un tronco
ferme vacil·la' un instant.

Fom. (baix.)

¿ Ell? ¿ Que us sembla això, Silveri?

Sacer. Donchs arbolém l'estandart
espanyal en tots los àmbits
de Mèjich, y ab cor lleal,
baix sa protecció y tutela
quedém per sempre.

Indio. Aceptat.

Sacer. ¡ Y d'un cap la guerra acabi!

Indio. ¡ Tustament això!

Sacer. Y l'Hernan
nombrenlo virrey de Mèjich
interin s'enviarà
la noticia d'aquest acte
altament trascendental

a Madrid.

Sil.

(ab entusiasme.)

¡Pensament noble!

Indios.

¡Visca Hernan, vivez!

Sil.

(vaix a Tomas.)

¡Caro!...

Las cosas bien meditadas

donan molt bons resultats.

Hern.

(als indios.)

Admeto aquest honor carrech.

Tom.

(apart.)

¡Tot-sall, ja s'ha entregat!

Sacer.

(als indios. ab veu grave y solemne.)

¡Turém, Donchs, si de l'Espanya
desde avuy fidels vassalls?

Indios.

(tots a ma.)

¡Turém!

Sacer.

Devant de la vèrge,
patrona d'aquets titans,
en nom del poble, jo juro
no rompre maij 'ls tractats
que de viva veu hem fet
ab Espanya.

Indios.

Molt bé està.

Sacer.

¡Visca Espanya!

Fats.

¡Visca, visca!

Fom.

(a Hernan.)

To fonia salva real.

Her.

Fenla.

Fom.

(al cabo.)

En... vés al castell

y digas al capitá

que tiri tot desseguida

ab quatre petits-petachs

vintima canonadas.

Cabo. Més...

Fil. (Ap: a Tomàs.)

Home, no lifas may.

¿No sabs que no tenim pólvora?

Tom. ¡Ay! ¡no hi havia pensat!...

(al cabo.)

Mira tu....

Cabo. ¿Que?

Tom. Res de salva,

perquè 'ls canons san ratllats

y ab lo seu gran terratrèmol

hins podriam espantà

à las indias.

Cabo. Ah, he, vaja....

Fil. Aixís, home: ara has lifat.

Tom. ¡Ay, jot-refall! ¿que us pensaban?...

¿Veyen com se calcula'?...

(al cabo.)

En lloch de la salva... Escolta...
vès... avisa 'ls sagristans
que repiquin las campanas
ben fort de la catedral:
necessari es de tots modos
lo fet aquest celebra'....
; Que tot lo poble avuy sapiga
que Mejich ja es conquistat!

ESCENA ULTIMA.

Dits; menor lo Cabo.

Sil.

(a Roman.)

¿Ta has dit a l'Herman allò?

Rom.

(a Silveri.)

¡ Oh, jöt-fall, no hi pas pogut!...

Sil. ¡ Home, també ets massa aixut!...

Fom. Més....

Sil. Deixam: li diré jo.

Her. (a Silveri i Domias.)

¿ Que tenim?

Sil. Si'ns permeteu
ja que s'ha finishit la guerra...
valdriam....

Her. ¿ Que?

Fom. (A p: impacient.)

¡ Tot no esguerra!

Sil. ¿ Com no ho diré?...

Her. Acabeu.

Fom. (apart.)

¡ Tot-refall, que m'fa pati!...

Sil. Bè,... res...

Fom.

(Explotant.)

¡ Que tanta pampolina!
Mariona, Catarina,
Jellousas... verim aquí.
En Silveri, Hernan-Cortés,
s'enreda molts caps parlant...
tot ho val di calculant,
jat-refall, y... may din ses.
¡ Vensto aquí!

Her.

(saurient.)

Bè, ¿ que volen?

Fom. ¡ Cla y net, jat-fall! Lo permis
per casarnos.

Her.

¡ Home, aixis!...

¡ Casenos quant bè ho creguen!

Cata.

(abrassantlo.)

¡ Ah, Silveri!

Sil.

¡Catavina!

190

Mar. ¡Zomàs!

Zom.

(alegre.)

¡Crech que m' torno boig!...

Sil.

Aveny es dia de gaig....

¡Fot ho logra qui barrina!...

Her.

¡Se ha variat vostre missió!...

¡Ta ha finit la lluita fèra!...

Obrimne ara una nova era
de pau, concordia y unió.

Lo que ha destruit la guerra
reedifiquem tots ab manya,
y unim a la sort d' Espanya
la d' aquesta hermosa terra.

Lo ceptre d' un rey glorios

que mitj mon regerix y abarca,

ja que l' empenya un monarca

immensament poderos,
al llaurà vostre ventura
ensalsarà vostre nom,
puig l'envveja de tot hom
podren se en la edat futura.
Del rey d'Espanya al abrich
y al influix del seu gobeern,
seven lo poble modern,
si valen serho, mes rich.
Fet esta en las vestras mans;
ell ab sa angusta pericia
farà que aqui la justicia
impere entre richs y grans.
Càrlos primè, o Càrlos quint,
ja qu' es d'un cop rey d'Espanya
y emperadó d'Alemanya,
gran polítich per instint,

191
y sempre expansiu y noble,
D'aquet poble oscur y bran
valdrà, a' labor de la pan,
fè dins poch d'ell un gran poble.

Mès tot quant mani, obedi
us convè al pen de la lletra,
si no volen comprometre
vostre sort y perveni.

Y si en lluitas intestinas
totas las forsas gasten
per sempre mes omiren
coixejant, y... fènt tintinas.

Poch a poch la gran riquesa
de Mèjich s'agotará
y a la fi un mito serà
la ditxa per mi promesa.

Si Mèjich val se felis

y estimat de 'ls nostres reys...
que acabi d'aquests las lleys,
y no serà, si no sap fe' aixis.

S'HA ACABAT.

